

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'LA TEFSİRİ:
MUHAMMED EMİN EŞ-ŞİNKİTÎ TEFSİRİ
ÖRNEĞİ

Mehmet YAŞAR

Öğrenci No: 2501120885

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Şevket KOTAN

İSTANBUL 2015

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Mehmet YAŞAR Numarası : 2501120885
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Danışman Öğretim Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Şevket KOTAN
Tez Savunma Tarihi : 21/05/2015 Tez Savunma Saati : 10:00
Tez Başlığı : Kur`ân`ın Kur`ân`la Tefsiri: Muhammed Emin Eş-Şinkitî Tefsiri Örneği.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç.Dr. Necmettin GÖKKIR		KABUL
2- Yrd.Doç.Dr. Şevket KOTAN		KABUL
3- Yrd.Doç.Dr. Fatih KÖSE		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Yrd.Doç.Dr. Hatice ARSLAN SÖZÜDOĞRU		
2- Yrd.Doç.Dr.Ali Emrah BOZBAYINDIR		

KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'LA TEFSİRİ MUHAMMED EMİN EŞ-ŞİNKİTİ TEFSİRİ ÖRNEĞİ

MEHMET YAŞAR

ÖZ

Bu çalışmada; Muhammed Emin eş-Şinkitî'nin, önemli eserlerinden olan “**Edvâ'ü'l-Beyân fî îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**” adlı tefsîrinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîr yöntemine bakışı incelendi. Çalışmamız, başta giriş olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, içeriği, literatür taraması, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîrine genel bir bakış, kavramsal analiz ve Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîrinin önemine değinildi. Birinci bölümde, Şinkitî'nin hayatı, eserleri, hocaları, öğrencileri, dersleri, eserleri, tefsîrinin metodu vb. hususları değişik yönleriyle ele alındı. İkinci bölümde, Şinkitî'nin Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîrinde uyguladığı tefsîr şekillerinden olan; ‘amm’ın ‘tahsîs’ yoluyla tefsîri, ‘mücmel’in ‘mübeyyen’ ile tefsîri, ‘mutlak’ın ‘mukayyed’ ile tefsîri, farklı kıraatlerin birbiri ile tefsîri, mefhûmü'l-muhâlifin tefsîri, birbirine zâhiren zıt görünen müşkil âyetlerin tefsîri ve tercihte bulunma veya kendi görüşünü desteklemesi kısımları örnekleriyle incelendi. Üçüncü bölümde ise Kur'ân üslubunun kendi tefsîri içerisindeki uygulama biçimleri incelendi. Bunlar; ifâdelerdeki ihtimâllerin bire indirilmesi, siyâk-sibâk, garîb lafızların tefsîri, âyetin zâhirini dikkate alma, âyeti birden fazla tefsîre hamletme, istikra/tümevarım, bir âyeti âyetlerle açıklama (tecziyetü'l-âyât) gibi konular oldu.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Emin eş-Şinkitî, Edvâ'ü'l-Beyân fî îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri.

TAFSİRÜ'L-QURAN WİTH QURAN: EXAMPLE OF MUKAMMAD EŞ-ŞİNKİTÎ

MEHMET YAŞAR

ABSTRACT

In this study, Mohammed Amin Şinkitî's "Edvâ'ü'l-Beyân fî îdâhi'l-Qur'an bil-Quran", which is the most important work of him, has been examined. In this work, his method was exegesising the Qur'an by (other ayat of) the Qur'an. Our study is composed of three parts by consisting introduction. In introduction, the importance of conceptual analysis of the Qur'an and exegesising the Qur'an by (other ayat of) the Qur'an have been emphasized; and importance, content, literature, an overview of the exegesising the Qur'an by (other ayat of) the Qur'an have been mentioned. In the first part, Şinkitî's biography, such as his life, works, teachers, students, courses, works, etc. and his exegesising method have been examined by investigation all aspects of them. In the second part, 'âmm's exegesising by 'tahsees', 'mujmels exegesising by 'mubayyen', 'mutlaqs exegesising by 'muqayyed', the interpretation of the Qur'an by each of the different qiraats, exegesising by mafhûmu'l-mukhâlîfeen, exegesising of seemingly contrary mushkeel ayats and preferring his own opinion on exegesising the Qur'an which are types of the exegesising of the Qur'an by (other ayat of) the Qur'an that Şinkitî had followed. In the third section, application forms of the Qur'anic genre that had been applied by Şinkitî has been examined. These are: elimination of probabilities of meaning to sum up one, Siyaq-Sıbaq, exegesising of Ghraib lafeez, considering the seeming of verses/ayat, basing on more than one exegesising, isteqra/induction, description a verse/ayat with other ayats/verses (tecziyetu'l-ayat).

Key Words: Muhammed Emin eş-Şinkitî, Edvâ'ü'l-Beyân fî îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân, Tafsiru'l-Quran with Quran

ÖNSÖZ

İnsanlığın yaratılış gayesi olan kulluğun tezahürü, şüphesiz Kur’ân’ın anlaşılmasıyla mümkündür. Bu sebeple tefsîr bilginleri, değişik metodlarla Allah’ın Kitabı’nı tefsîr etmeye çabalamışlardır. Bu yöntemlerden birisi de Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîri olmuştur. Hz. Resulullah (s.a.) başta olmak üzere bu yöntem, kullanılan tefsîr kaynaklarının ilk sırasında yer almış, müfessirler de eserlerinde bunu yansıtmaya çalışmışlardır. Eserini inceleyeceğimiz Şinkitî’nin **Edvâ’ü’l-Beyân**’ı da bu konuyu önemseyen önemli dirayet-rivâyet eserlerindendir. Öyle ki Şinkitî, eserini “**Edvâ’ü’l-Beyân fî idâhi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân**” olarak isimlendirerek bu işi ne kadar önemseydiğini belirtmeye çalışmıştır. Bu eser, uyguladığı yöntem ile İslamî ilimlerin değişik alanlarında araştırma yapanlar için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Şinkitî’nin eserinde Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîrini ele alacağımız bu çalışma; giriş ve üç ayrı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, çalışmamızın yöntemi ve Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîrinin önemi hakkında bilgi vererek bazı kavramsal analizleri ele aldık.

Birinci bölümde, Muhammed Emin eş-Şinkitî’nin hem Moritanya’daki hem de Arabistan’daki hayatını, ilmi hayatını etkileyen faktörleri değerlendirmeye tabi tuttuk. Bununla beraber hocaları, eserleri, öğrencileri vb. diğer konuları da ortaya koymaya çalıştık

İkinci bölümde, Şinkitî’nin Kur’ân’ın Kur’ânla tefsîrinde uyguladığı tefsîr şekillerini uygulamalı örnekleriyle ortaya koymaya çalıştık. Şinkitî’nin bu konudaki yöntemini diğer müfessirlerle mukayeseye tabi tuttuk.

Üçüncü bölümde ise Şinkitî’nin Kur’ân üslubunun kendi içerisindeki tefsîrine bakışını inceledik. Şinkitî’nin Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîrinde bakış ve değerlendirmelerini yansıtmaya çalıştık.

Tezimin hazırlanmasında benden birikimlerini esirgemeyen muhterem hocam Danışmanım Yrd. Doç. Dr. Şevket KOTAN'a, bana akademik araştırmamda desteklerini esirgemeyen Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi ve İlim Yayma Vakfı'na teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

A.e.	Aynı eser
a.s.	Aleyhisselam
b.	Oğlu
c.	Cilt
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
r.a.	Radiyallahuanhu
s.	Sayfa
Sy.	Sayı
Terc.	Tercüme eden
t.y.	Basım tarihi yok
Ünv.	Üniversite
y.y.	Basım yeri yok

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZ	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
GİRİŞ	1
A) KUR'ÂN'IN KENDİ BÜTÜNLÜĞÜ İÇERİSİNDE TEFSİR EDİLMESİNİN ÖNEMİ.....	1
B) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	6
C) ARAŞTIRMANIN MUHTEVASI.....	6
D) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	7
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	7
E) LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ	8
1. BÖLÜM.....	12
EŞ-ŞİNKİTÎ'NİN HAYATI, HOCALARI, ÖĞRENCİLERİ, ESERLERİ, TEFSİRİNİN KAYNAKLARI.....	12
1.1. Hayatı.....	12
1.1.2. İsmi, Nesebi, Ailesi ve Kabilesi.....	12
1.1.3. Doğumu ve Çocukluğu	13
1.1.3. Moritanya'daki İlmi Hayatı	14
1.1.4. Hicaz'da Kalma Sebebi ve İlmi Ortamı	15
1.1.5. Zühd Hayatı	18
1.1.6. Seyahatleri.....	20
1.1.7. İtikadi ve Fıkîhî Mezhebi	20
1.1.8. Vefatı.....	21
1.2. Hocaları.....	22
1.3. Öğrencileri	22

1.4. İlmi Eserleri	23
1.4.1. Moritanya'daki İlmi Eserleri.....	23
1.4.2. Hicaz'daki İlmi Eserleri	25
1.5. Tefsîrinin Kaynakları	30
2 . BÖLÜM.....	36
ŞİNKİTÎ'NİN ULÛMU'L-KUR'ÂN AÇISINDAN KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'LA TEFSİR YÖNTEMİ	36
2.1. Amm'ın Tahsîs Yoluyla Tefsîri	36
2.2. Mücmelin Mübeyyen İle Tefsîri	43
2.2.1.Müşterek Lâfızların Mücmelliği	47
2.2.2.Müphem Lafızların Mücmelliği.....	50
2.2.3.Zamirin Aidiyetinin Mücmelliği.....	56
2.3. Mutlakın Mukayyed İle Tefsîri	60
2.3.1. Hüküm ve Sebebin Bir Olması	60
2.3.2. Hükümlerin Bir, Sebeblerin Farklı Olması	61
2.3.3.Hükümlerin Farklı, Sebebin Bir Olması	62
2.3.4. Hüküm ve Sebebin Farklı Olması.....	63
2.4. Farklı Kıraatlerin Birbirini Tefsîri	64
2.5.Mefhûmü'l- Muhâlifin Tefsîri	74
2.6.Birbirine Zâhiren Zıt Görünen Müşkil Âyetlerin Tefsîri	79
2.7.Tercihte Bulunma veya Kendi Görüşünü Destelemesi	101
3. BÖLÜM.....	115
ÜSLÛBU'L-KUR'ÂN AÇISINDAN KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'LA TEFSİRİ	115
3.1. İfâdelerdeki İhtimâllerin Bir'e İndirilmesi.....	115
3.2.Siyâk –Sibâk	119
3.3. Bir Âyetin Anlamının Tepiti	125
3.4.Âyetin Zâhirini Dikkate Alma	125
3.5.Âyeti Birden Fazla Tefsîre Hamletme	129
3.6.İstikra	138
3.7.Bir Âyeti Âyetlerle Açıklama (Tecziyetu'l- Âyât)	141
3.8.Konulu Tefsîr	143
SONUÇ.....	150
KAYNAKÇA	152

GİRİŞ

A) Kur'ân'ın Kendi Bütünlüğü İçerisinde Tefsîr Edilmesinin Önemi

Kur'ân'ın sayısız âyetlerinde hidâyetin kaynağının Kur'ân olduğunu belirtilmektedir: *إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا* “Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.”¹ gibi pek çok âyette bu hidâyet kaynağını tedebbür etme, üzerinde düşünüp akletmeye davet etmektedir. Kur'ân, bu çağrıya kulak tıkayanları, tedebbür etmeyenleri eleştirmektedir: *أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا* “Hâlâ Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.”²

Şüphe yok ki bu ilahi hitaba muhatap olan kul, bu vazifesini yerine getirmede bazı sorulara cevap arayacaktır. Kur'ân'ı nasıl tedebbür edecek? Bunu yaparken hangi aşamaları dikkate alacak? Muhatabı olduğu bu ilahi kelâmı nasıl anlayacak? Tedebbüre, hidâyete yakınlaştıran yöntem, yol, kılavuz ne şekilde olacak? Kulun aradığı bu soruların cevabını, yine bizzat ilahi hitap cevap verecek ve insanı bu tedebbür serüveninde ilahi hitabı anlamada kendisine yöneltecektir. *وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ* “Bu Kitab'ı da sana; her şey için bir açıklama, bir hidâyet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”³ âyeti de bu gerçeği bize göstermektedir. Zira âyetteki *تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ* “her şey için bir açıklama”⁴ sözünün ifade ettiği umumluk; kulun emr olunduğu ve nehy edildiği her

¹ İsrâ: 17/9.

² Nisâ: 4/82.

³ Nahl: 16/89.

⁴ Nahl: 16/89.

şeyin beyan edildiği ve açıklandığına delâlet etmektedir.⁵ Böylece, insanın hidâyet kaynağının Kur’ân olduğunu apaçık göstermektedir.

Kur’ân’ın bu beyânı, kendine has üslubu ve taşıdığı hedeflerle şekillenmiştir. Allah tarafından; Resulullah (s.a.)’a vahy edilen bu risalet, birden inmediği⁶ gibi, konular halinde de sunulmamıştır. Risaletin ruhu, amaç ve hedefi gözetilmiş; muhatap kitlenin sosyo-psikolojik durumları dikkate alınmıştır. Zira “*Kur’ân, tamamen insanı hedef alan bir kitaptır. Nitekim kendisini de insanlara yol gösterici olarak tanımlamaktadır.*”⁷ Bu şekilde ilahi hitap, muhatabın şartlarını göz önünde bulundurarak yaşantıya aktarılan bir hitap olduğunu göstermiş, kulların bu ilahi hitabı doğru anlamasını sağlamıştır. Kur’ân’ın, muhatabı gözetken bu üslubu ve çok yönlü araştırılması farklı biçimlerde yorumlanmasına sebep olmuştur. Bunlardan birisi de kendi bütünlüğü içerisinde anlaşılmasıdır.

Kur’ân’ın kendi bütünlüğü içerisinde anlaşılması, hemen gerçekleşebilecek bir durum değildir. Bu uzun bir serüven ve kapsamlı bir bakış açısıyla mümkündür. Muhatap bu şekilde âyetler arasındaki münasebetler, siyâk-sibâk, mutlak/mukayyed gibi kavramlar üzerinde uzunca düşünüp ilahi hitabın kast ettiği anlama ulaşmaya çabalayacaktır ve bunun neticesinde istenilen tedebbür etmeyi yakalamış olacaktır.

Hiz. Resulullah (s.a.), kendisi bu bütünlüğü dikkate almış, Kur’ân’ı beyan etmede bu yöntemi uygulamış ve Kur’ân âyetlerinin doğru anlaşılması gerektiğini izah etmiştir. İbn Mes’ûd’dan gelen rivâyete göre, *“إِذْ يَنْتَظِرُونَ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ”* *“İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar.”*⁸ âyeti indiğinde, sahâbelere ağır gelmiş ve sahâbeler “hangimiz nefsimize zulmetmeyiz” diye üzülürken; Hiz. Resulullah’a (sa.) durumun onların zannettikleri gibi olmadığını, bilakis Lokman Peygamberin oğluna söylediği *“يَا بُنَيَّ لَا تَشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ”* *“Allah’a ortak*

⁵ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Galib el-Âmulî Ebû Cafer et-Taberî (ö. 310/923) **Câmiu’l-Beyân an te’vîli âyi’l-Kurân**, 26 c., Tahk. Abdullah b.Abdulmuhsin et-Turkî, Darü’l-Hicr, y.y., 2001, c. 14, s. 334.

⁶ “Biz onu, Kur’ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık ve onu peyderpey indirdik.” İsrâ: 17/106.

⁷ Fazlurrahman, **Ana Konularıyla Kur’ân**, çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara, 2012, s. 31.

⁸ En’âm: 6/82.

*koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.”*⁹ âyetinde olduğu gibi bir durumun söz konusu olduğunu ifade eder.¹⁰ Yani zâhire göre hüküm vermemiş, mücmel olanı lafzı müfessir olanla açıklamıştır. Ayrıca Resulullah (s.a.)’in bu yöntemi uygulaması, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîrinin sıhhatli bir yol olduğunu gösteren en büyük işaretlerdendir.¹¹

Suphi es-Salih bu konunun önemi hakkında der ki; *“Her nerede tahsîs edilmesi gereken bir âmâ takyit edilmesi gereken bir mutlak ve tafsil edilmesi gereken bir nassla karşılaşırsak, başka bir yerde onu tahsîs eden, takyit eden veya tafsil eden bir nassla karşılarız. İşte Kur’ân’da mevcut olan bu şümullü delaletin, Kur’ân’da Kur’ân’ın kendisine davet ettiği her düşünceye ve tasvir ettiği her tabloya açıkça işaret eden özel terimler koymada âlimlere rehberlik etmeye ehildir.”*¹² Görüldüğü üzere kelimeler, daima bir sistem içinde anlam kazanır.¹³ Bu; dikkate alınmadığı zaman, Kur’ân’dan yeterince istifade edilemeyecek ve âyetler arasındaki konu bütünlüğü kopmuş olacaktır. Bunun neticesinde, birbirine zıt gibi görünen âyetlerde çelişki olduğu düşüncesi hâkim olacaktır veya belirli âyetleri temel alıp onun üzerine yanlış değerlendirmelere gidilecektir. Kaldı ki bunun da tarihte örneği çoktur.

Bunlardan birkaç örneği zikredecek olursak: Cebriye; insanın kaderi iradesini inkâr etmiş, kendi görüşlerini ön plana çıkarmaya çalıştığı *وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ* *“Hâlbuki sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.”*¹⁴ âyetini temel almış, onu açıklayan *وَمَا لَهُمْ بِهِ جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْسَبُونَ* *“İşledikleri kötülüklerin karşılığı olarak varacakları yer, cehennemdir.”*¹⁵ âyetini görmezden gelmiştir. Hariciye; *إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ* *“Hüküm ancak ve yalnız Allah’ındır”*¹⁶ âyetiyle insanları tekfir etmiş, hükümden kastın ne olduğunu belirten ve onu açıklayan *يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ* *“İçinizden adalet*

⁹ Lokmân: 31/13.

¹⁰ Ebü’l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik, İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl alâ Sahîhi’l-Buhârî*, Thk., Ebû Teymîm b. Yasir b. İbrahim, Mektebetu’r-Ruşd, Riyad, 2003 c. 8, s. 594.

¹¹ Ahmed b. Muhammed el-Bureydî *“Tefsîru’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân Dirase Te’siliyye”*, Ma’had İmâm es-Şatibi Dergisi, Sayı: 2, y.y., 1427, s. 15.

¹² Subhî es-Sâlih, *Kur’ân İlimleri*, Çev., M.Saîd Şimşek, Kitab Dünyası, Konya, 2008, s. 313.

¹³ Albayrak, *Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 23.

¹⁴ Saffât: 37/96.

¹⁵ Tevbe: 9/95.

¹⁶ Yusuf: 12/40.

sahibi iki kişi hükmeder”¹⁷ âyetiyle, *فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا* “Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin.”¹⁸ âyetini görmezden gelmişlerdir.¹⁹

Bu değinilen örneklerden de görüldüğü üzere müfessir, âyetlerin tefsîr yollarını iyi bilmeli ve bir âyeti tefsîr ederken o konu ile ilgili bütün âyetleri göz önünde bulundurmalıdır.²⁰ Bu yöntemi; Resulullah (s.a.)’ın başta olmak üzere selef, tefsîrlerinde uygulamıştır. Bu yöntem onlar için en öncelikli kaynaktır.²¹ Bu hikmetlere binaen, Kur’ân okumalarında bazı müfessirlerin bu yöntemi dikkate aldıkları, konuyla ilgili âyetleri aynı başlıkta ele alıp birbirleriyle kıyasladıkları görülür. Zira bazı âyetlerde mücmel olarak gelen kelimeler, başka bir âyette de müfesser olarak gelebilmektedir. Yine muhtasar olarak gelen âyetler, başka bir yerde detaylı ele alınabilmektedir. Bu durumda mücmelin müfesserle, mustasarın da mufassalla tefsîrine gidilir.²²

Şunu da belirtmeliyiz ki Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîri müfessirler -bazı istisnaları hariç- arasında tefsîr yöntemlerinden biri olarak ele alınmıştır. Böylece, “*Kur’ân’ın tefsîrinde tek kaynak, yine -sadece- Kur’ân’dır*” algısına düşülmüştür. İbn Teymiyye, ‘Faslun; Tefsîru’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân ve tefsîruhu bi’ssu’n-ne ve akvâlu’s-sahâbe’ başlığı altında der ki: “*En sıhhatli tefsîr yöntemi, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîr yöntemidir. Mücmel olarak gelen bir lâfız, başka bir yerde müfessir olarak gelmiştir. Aynı şekilde muhtasar bir konu, başka bir yerde de mufassal ele alınmıştır. Ancak bu konuda neticeye ulaşamazsan sünnete başvur, zira sünnet Kur’ân’ın şerhi ve açıklayıcısı hükmündedir.*”²³ İbn Teymiyye’nin bu sözünden de anlaşılacağı üzere; Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîri, Kur’ân’ı anlamada kullanılan

¹⁷ Mâide: 5/95.

¹⁸ Nisâ: 4/35.

¹⁹ Şây’ b. Abduh b. Şay el-Esmeri, “**Maa el-İmâm Ebi’l-İshâk eş-Şâtibî fi Mebâhis min Ulûmi’l-Kur’ân ve Tefsîrihi**”, el- Câmîatü’l-İslâmiyye Dergisi, Sayı: 115, Medine, 2002, s. 88.

²⁰ Sadrettin Gümüş, **Kur’ân Tefsîrinin Kaynakları**, Kayıhan Yayınları, Ankara, s. 32.

²¹ Muhammed Ahmed Muhammed Mu’abbet, **Nefahât min Ulumi’l-Kur’ân**, Dârü’s-Selam, Kahire, 2005, s.129

²² Muhammed es-Seyyid Hüseyin ez-Zehebî(1915-1977), **et-Tefsîr ve’l-Mufessirûn**, 3 c., Mektebetü Vehbe, Kahire, t.y., c. 1, s. 195.

²³ Takıyuddîn Ebû Abbas Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdisselâm b. Ebi’l-Kasım b. Teymiyye (ö. 728/1328), **Mukaddime fi usûli’t-tefsîr**, Dârü’l-Mektebetü’l-Hayât, Lübnan, 1980, s. 39.

yöntemlerinin başında yer almakla beraber tefsîrde başvuru tek kaynak değildir. Dolayısıyla Kur’ân’ın kendi bütünlüğü içerisinde tefsîr edilmesinden diğer tefsîr kaynaklarını ihmal etme anlamı çıkmamalıdır. Kur’ân-ı Kerîm herhangi bir konuda başvuru kaynağı olarak bize şu âyeti göstermektedir: *فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ* “Eğer bir şey hakkında çekişirseniz, onu Allaha ve Peygambere arz edin .”²⁴ Bu emirle, müracaat edilen ikinci önemli kaynağın sünnet olduğunu bize Kur’ân’ın kendisi ifade etmektedir. Yine şu buyrukta da *وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ* Hz. Resulullah’ın beyan etme vazifesi belirtilmektedir. Dolayısıyla selef âlimleri; Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîrini, sünnet-sahâbe anlayışını yok sayma adına dile getirmemiş, bilakis bu konuda Resulullah (s.a)’ın Kur’ân’a yaklaşım yöntemini temel almışlardır. Örneğin; zekâtın miktarının, namaz vakitleri ve şekillerinin sünnetle açıklığa kavuştuğu bilinmektedir.

Eğer Kur’ân-ı Kerîm, kendisi dışında başvuru kaynağı olmadığını belirtseydi elbette kendisiyle beraber başka kaynaklara başvurulmayacaktı. Kur’ân’ın kendisi, sünnetin şer’i delillerden bir delil²⁵ olarak algılanması gerektiğini belirtmiş ve Resul’e itaati vurgulamıştır.

²⁴ Nisâ: 4/59.

²⁵ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا “Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının.” Haşr: 59/7.

B) Araştırmanın Konusu Ve Önemi

Kur'ân tefsîrinin yöntemleri arasında ilk sırayı alan şüphesiz ki “*Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîri*”dir. Bu yöntemi ilk olarak Hz.Resulullah (s.a.) uygulamış, kendisinden sonra da sahabeler bu yönetime özen göstermişlerdir. Müfessirler de yöntemi uygulamada gayret içerisinde olmuşlardır. Bu alanın fazlaca önemsenmesinin sayısız etkenleri söz konusudur. Özellikle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîrinin kişiye bütüncül bir bakış açısı vermesi, ayetleri yanlış yorumlamaktan uzak tutması vb. nedenlerle yöntemin önemi artmaktadır. Dolayısıyla bu yöntem, İslam dininin doğru anlaşılmasına da büyük katkı sağlamaktadır.

Amm-has, muhkem-müteşabih vb. ayetleri bütüncül bir bakış açısından yoksun bir şekilde ele alındığında mananın eksik anlaşılmasının önü alınamayacaktır. İşte buna binaen müellifimiz Muhammed Emin eş-Şinkitî, tefsîrini bütüncül bir bakış açısıyla ortaya çıkarmaya çalışmış ve Kur'ân'a bütüncül bakabilmenin önemini, uyguladığı yöntem ile sunmaya çalışmıştır.

Biz de bu çalışmamızda, Muhammed Emin eş-Şinkitî'nin “Edvâ'ü'l-Beyân fî idâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân” adlı eserinde kullandığı yöntemini inceleyecek, Şinkitî'nin konuyu kendisine has bir şekilde ele alışı ve yöntemini gözler önüne sermeye çalışacağız.

C) Araştırmanın Muhtevası

Giriş bölümünde, çalışmamızın yöntemi, kaynakları, muhtevası ve Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîrinin önemi vb. konular hakkında bilgi vereceğiz.

Birinci bölümde, Muhammed Emin eş-Şinkitî'nin hem Moritanya'daki hem de Arabistan'daki hayatını ele aldık, ilmi hayatının oluşumunu etkileyen faktörleri değerlendirmeye tabi tutmanın yanında hocaları, eserleri, öğrencileri vb. diğer konuları da ele alacağız.

İkinci bölümde, Şinkitî'nin Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîrinde uyguladığı tefsîr şekillerini uygulamalı örnekleriyle ele alacak, Şinkitî'nin bu konudaki yöntemini diğer müfessirlerle mukayeseye edeceğiz.

Üçüncü bölümde ise, Şinkitî'nin Kur'ân üslubunun kendi içerisindeki tefsîrine bakışı ele alınacak, yorumlama yönteminde izlediği yöntemi ortaya çıkarmaya çalışacak, Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsîrinde bakış ve değerlendirmelerini yansıtmaya çalışacağız.

D) Araştırmanın Yöntemi

Tezin esas konusu belli bir esere dayandığı için, bu eser veri toplamada başat aktörümüz olacak. Öncelikle Şinkitî'nin yazdığı eserler ve onun hayatını, fikirlerini, metodunu ele alan müstakil çalışmaları, tezleri, makaleleri inceleyeceğiz. Özellikle tezimizin ana konusu olan “Muhammed el-Emin eş-Şinkitî” de Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri” üzerine yazılmış eserleri inceleyeceğiz.

Bunu yaparken; Şinkitî'nin Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri alanını ne denli tefsirine yansıtmıştır? Bunu yaparken diğer müfessirlerden farklılaştığı yönler nelerdir? Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yönteminde müfessirlere getirdiği itirazlar nelerdir? Vb. Sorulara cevap bulmaya çalışacağız. Bundan dolayı Şinkitî'nin metodunu ortaya çıkarmaya gayret etmenin yanında diğer konuyla ilgili kitaplarını da inceleyerek Şinkitî'nin görüşlerini mukayeseye edeceğiz.

Araştırmanın Kaynakları

Şinkitî'nin hayatını bizzat öğrencilerin eserlerinden aktarmaya özen göstereceğiz. Hayatını ele almada Abdurrahman b. Abdülaziz es-Sudeys'in “**Menhecü's-Seyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**” tezi ile Atiyye Sâlim'in Atiyye Muhammed Sâlim'in “**Maa Sâhibi'l-Fadile Vâlidina eş-Seyh Muhammed el-Emin eş-Şinkitî**” makalesinden aktarmaya özen göstereceğiz. Ayrıca hayatını ele alan tezler, makaleler ve biyografik eserlerden faydalanacağız. Eserleri hakkında değerlendirmeyi ise doğrudan eserlerinden bilgiler aktararak yaptık.

Tezimizin ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise doğrudan Şinkitî'nin tefsîrinden bilgiler aktaracak ve bunları değerlendirmeye tabi tutacağız. Şinkitî'nin tefsîr yöntemi üzerine yapılmış çalışmalardan da nakillerde de bulunacak, Şinkitî'nin Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîr yöntemini değişik tefsîr kitaplarıyla mukayese edeceğiz. İbn Kesîr'in; **"Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm"**i, Kurtubî'nin; **"el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân"**ı, Taberî'nin; **"Câmiu'l-Beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân"**ı ve er-Râzî'nin; **"Mefâtîhu'l-Ğayb: Tefsîru'l-Kebîr"**i, mukayese yapacağımız önemli kaynakları arasında yer alacaktır. Bununla beraber usûl kavramlarının açıklanması hususunda ise usûl kitaplarına müracaat edeceğiz.

E) Literatür Değerlendirmesi

Şinkitî'nin Arap dünyasında selefi kişiliğiyle de bilinmesinin etkisiyle tefsîri üzerine hem akademik hem müstakil birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları Şinkitî'nin yöntemi üzerine yoğunlaşmış bazıları da belli bir konuyu ele alıp tefsîri çerçevesinde yansıtmaya çalışmıştır. Bazıları ise müellifimizin fikirlerini ve düşünce yapısını çıkarmaya çalışmıştır. Söz konusu bu çalışmalardan araştırmamızda da istifade ettik. Ulaştığımız bu çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

El-Allâme eş-Şinkitî Müfessiren

Ebü'l-Münzir Adnân b. Muhammed Âlü Şeleş'in kaleme aldığı bu eser Ürdün'de Dâru'n-nefâis Matbaası tarafından basılmış bir tezdır **"Menhecü' el-Allâme eş-Şinkitî fî tefsîrihî Edvâ'ü'l-Beyân"** başlığı ile hazırlanan tez **"el-Allâme eş-Şinkitî Müfessiren"** adıyla yayımlanmıştır.²⁶

Müellif eserinde, Şinkitî'nin genel yöntemini ele almaktadır. Genel olarak Şinkitî'nin düşüncelerini aktarma üzerine yoğunlaşan müellifin bunu yaparken diğer tefsîr kitaplarıyla mukayeseye gitmediği görülür.

Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Emîn eş-Şinkitî fî 'Akideti's-Selef

Abdülazîz b. Sâlih b. İbrâhim et-Tûyân'ın Medine İslâm Üniversitesi'nde Yüksek Lisans çalışması olarak hazırlanmıştır. 1998'de Mektebetü'l-ubeykân

²⁶ Erdoğan Baş, "Şinkitî, Muhammed Emîn", **DİA**, c. 39, s. 179.

Matbaası tarafından basılmıştır. Müellif'in bu konuyu seçmesindeki başat faktör Arabistan'ın önemli muhaddislerinden Abdulmuhsin Ubbad'ın tavsiyesidir. Yazar, eserinde Şinkitî'nin savunduğu akidenin gerek Moritanya'da ve gerekse de Arabistan'da Selefî düşünce olduğunu belirtir. Araştırmasında değindiği önemli konular arasında; Şinkitî'nin tevhidin üç kısmı olan rububiyet, ulûhiyet, esma ve sıfat konularındaki fikirleri, iman kavramı ve rükünlerini Şinkitî'nin değerlendirmeleriyle açıklamaya çalışmasıdır.

Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân

Abdurrahman b. Abdülaziz es-Sudeys'in Ümmi'l-kurâ Üniversitesi'nde Yüksek Lisans çalışması olarak hazırlanmıştır. Sudeys, bir İslam hukukçusu olması hasebiyle Edvâ'ü'l-Beyân tefsîrinin İslam hukuku yönüyle değerlendirmeye çalışmıştır. Şinkitî'nin tefsîrinde göze çarpan iki konu Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîri ve ahkâm ayetleri üzerine geniş bir çalışma olmasıdır. Böylece Sudeysi bu yönü detaylıca ele almaya, tahlil edip mukayese etmeye çabalamıştır. Müellif tezin ilk kısımlarında Şinkitî'nin kapsamlı hayatını ele alır. Diğer bölümlerde usûl ve fikhî meseleleri değerlendirmeye tabi tutarak ele alır. Bu çalışma, Şinkitî üzerine yapılmış akademik çalışmalar içerisinde en çok istifade ettiğimiz çalışmadır.

Mecâlis mae eş-Şinkitî

Mektebetü's-şuûni'l-Fenniyye Matbaası tarafından 2007'de basılmış olan bu eser, Şinkitî'nin öğrencisi Ahmet b. Muhammed el-Emin b. Ahmet el-Cekenî eş-Şinkitî tarafından yazılmış olup hocası Şinkitî'yle aynı kabiledendir.

Müellif bu eserinde hocası Şinkitî'nin kendisiyle olan diyalogunu, hocasının ilmi çalışmalarını, hatıratlarını, yöntemini, ilmi münazaralarını ve sorduğu bazı soruların cevaplarını ele almaktadır.

Er-Rihle ilâ'l-Afrikâ

Osman b. Sebt tarafından yazılan bu eser Şinkitî'nin seyahatlerinin içeriğini konu alan bir çalışmadır. Yukarıda belirtildiği üzere Şinkitî, Hicaz'a yerleştikten sonra burada uzun süre ilmi araştırmalarda bulunmuş, ders halkalarını devam ettirmiştir. Zamanla şöhreti yayılan Şinkitî, İslam'a davet için başka yerlere gitme ihtiyacı hissetmiştir. Medine'ye yerleşmesinden on sekiz sene sonra, bizzat başkanlığını yürüttüğü dört kişilik bir davet grubuyla bazı bölgelere seferler düzenledi. Bu seyahatlerinde halkı irşat etmenin yanında, sorulan sorulara ilmi cevaplar veriyor; İslam, iman kavramlarına açıklık getiriyordu. Bu seyahatleri esnasındaki ilmi ve davet konuşmaları kayıt altına alınmıştı. Halit b. Osman Sebt bu ses kayıtlarını yazıya döküp anlaşılmayan yerlere açıklık getirdi.

Menhecü'l-İstinbât mine'l-Kur'ân'il Kerîm 'inde'l-İmam Muhammed Emin eş-Şinkitî Min Hilâli kitabihî “Edvâ'ü'l-Beyân fî idâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân”

Selim bevû'n'un Cezair Üniversitesinde Yüksek Lisans için yaptığı çalışmadır. Araştırma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Şinkitî'nin hayatı ve tefsîrinin özellikleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde, istinbâtın tanımı ve Şinkitî'nin istinbât mefhumu ve ele alış biçimini yansıtmaktadır. Üçüncü bölümde ise Şinkitî'ye göre istinbâtın kısımlarının neler olduğu üzerinde durulmaktadır.

İtticâhâtut-Tefsîr Fi'l-Karnî'r- Râbi' Aşer

Müessesetü'r-risâle Yayınları tarafından Riyad'ta basılmıştır. Bu eser, Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî'nin kaleme aldığı tefsîre yönelik metodları inceleyen önemli bir eserdir. Müellif eserinde tefsîre farklı yaklaşımları ve ekollerin önemli isimlerini değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bunlardan birisi de Şinkitî'nin eseri üzerine yaptığı değerlendirmedir. Şinkitî hakkında yaptığı değerlendirmede dikkatimizi çeken nokta, Şinkitî'nin tefsîrini mesur (rivâyet) kısmında ele almasıdır. Şinkitî'nin tefsîrinin fikhî tefsîrler bölümünde incelenmesinin daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Her ne kadar rivâyetlere yer verse de ağırlık dirâyet metodu ön plana çıkmaktadır.

Selefi Yorumları Bağlamında Şinkitî ve Edvau'l-Beyan adlı tefsiri

Mustafa Karagöz'ün Erciyes Üniversitesinde Yüksek lisans çalışmasıdır. Tez iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde selefilik hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Şinkitî ve tefsiri hakkında bilgi verilmektedir. İkinci Bölümde ise Çalışmanın temel konusu olan Şinkitin selefi yorumları ele alınmıştır.²⁷

Cevanip Mine'r-Rû'ya Es-Sekafiyye Li's-Şeyh Muhammed Emin Eş-Şinkitî

Abdullatif b.İbrahim el-Huseyin'nin Melik Faysâl Üniversitesi'nde basılmış bir makale çalışmasıdır. Müellif, bu çalışmada Şinkitî'nin siyasi, fikri ve çağdaş meselelere bakışını ele almaya çalışmaktadır.

Ulemâ ve Müfekkîrûn Âreftühüm

Muhammed el-Meczûb tarafından kaleme alınmış olan bu eser Kahire'de basılmıştır. Müellif eserinde tanıma fırsatı bulduğu önemli isimler hakkında bilgi vermektedir. Eserinde bahsettiklerinden birisi de 18 yıl boyunca tanıdığı Şinkitî'dir. Meczûb, eserinde Şinkitî'nin hayatı üzerinde yoğunlaşmış, ancak tefsîri üzerine detaylı bilgi vermemiştir.

Eş-Şinkitî ve Menhecühü Fi't-Tefsîr

Ahmet Seyyid Hassân'ın İsmail eş-Şeymi'nin 2001'de Kahire Üniversitesi'nde hazırladığı Yüksek Lisans tezidir. Tezin yaklaşık 300 sayfası Şinkitî'nin hayatı, fikirleri, eserleri, seyahatleri vb. konulara ayrılmıştır. Geri kalan bölümünde ise Şinkitî'nin yöntemi ele alınmaktadır.

Şinkitî'nin tefsirini ele alan bu çalışmalarda Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri yönünü yansıtacak geniş bir çalışmaya rastlamadık. Bundan dolayı bizim araştırmamız müstakil olarak bu alanla ilgili oldu.

²⁷ Mustafa Karagöz, **Selefi Yorumları Bağlamında Şinkitî Ve Edvau'l-Beyan Adlı Tefsiri**, Yüksek Lisans Tezi, Dan.Erdoğan Pazarbaşı, Erciyes Üniversitesi, 2001.

1. BÖLÜM

Eş-Şinkitî'nin Hayatı, Hocaları, Öğrencileri, Eserleri, Tefsirinin Kaynakları

1.1. Hayatı

1.1.2.İsmi, Nesebi, Ailesi ve Kabilesi

Müellifimizin ismi Muhammed, künyesi Âbbe'dir. Nesebi ise şöyledir: "Muhammed el-Muhtar b.Abdi'l-Kâdir b. Muhammed b. Ahmet Nuh b. Muhammed b. Seyyid Ahmet b. el-Muhtar'dır."²⁸ Nesebi, Himyer'e dayanır."²⁹ Kabilesi, Cekân'dır. Bu kabile, sefer ve ikamet halinde ilim talebi ve savaş kahramanlıklarını birleştirmesiyle ün kazanmıştır.³⁰ Cekân kabilesi, cömertlik ve kahramanlıkla bilinen bir kabiledir. Gelen misafirleri güzel bir şekilde karşılama ve onlara bolca ikramda bulunmalarıyla bilinirler. Müellifimiz böyle bir ortamda yetişmiştir.³¹

Eş-Şinkîti, Arap asıllı bir ailenin çocuğudur. Bu aile, nesilden nesile ilmi aktarmakla adından söz ettirmiştir. Ailesi ve kabilesi, Arap dilinin inceliklerine vakıf olmanın yanı sıra şiirleriyle de ön plana çıkmışlardır. Arap diline vukufiyetlerini atalarından gelen mirasa borçlu olan bu kabilenin şairleri, bu durumu bir övgü kaynağı olarak saymışlardır.³²

²⁸Atiyye Muhammed Sâlim "Maa Sâhibi'l-Fadile Vâlidina eş-Şeyh Muhammed el-Emin eş-Şinkitî", Medine, Câmiatü'l-İslâmiyye Dergisi, Sayı: 3, 1974, s. 28.

²⁹A.e., s. 29.

³⁰Ebü'l-Münzir Adnân b. Muhammed Âlü Şeleş, el-Allâme eş-Şinkitî Mufessiren, Dâru'n-Nefâis, Ürdün, 2005, s. 53.

³¹ Muhammed Sâlim, "Maa Sâhibi'l-Fadile", s. 28; Abdülazîz b. Sâlih b. İbrâhim et-Tûyân, Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Emîn eş-Şinkitî fi 'Akideti's-Selef, Mektebetü'l Ubeykan, Arabistan, 1998, c. 1, s. 30.

³² Âlü Şeleş, eş-Şinkitî Mufessiren, s. 52.

Şairlerinden biri şöyle der:

لَنَا الْعُرُوبَةُ الْفُصْحَى وَإِنَّا
أَحَقُّ الْعَالَمِينَ بِهَا اضْطِلَاعًا
عَنِ الْكُتُبِ اقْتَبَسْنَاهَا انْتِفَاعًا
بِمَا فِيهَا وَنَرَضَعُهَا ارْتِضَاعًا

“Arapçanın Fushası bizimdir.
Bizleriz âlemler içerisinde onu hak eden.
Sizler onu kitaplardan alırken
Bizler onu atalarımızdan aldık.”³³

1.1.3. Doğumu ve Çocukluğu

Eş-Şinkitî, 1325 (1907) yılında Moritanya’nın Şinkît bölgesinde bulunan, Tenbe olarak isimlendirilen, su kuyusunun yanında dünyaya gelmiştir.³⁴ Müellif, küçük yaşlarda babasını kaybettikten sonra, annesiyle beraber dayılarına yanına yerleşti. Dayılarının yanında ilgi ve sevgiyle yetişti. Ailesinden aldığı ilk eğitimini dayılarının yanında devam ettirdi.³⁵ İlgi ve sevgiden dolayı ilimden ziyade, oyunlarla vakit geçirirdi.³⁶ Zamanla bu ilgisi ilme yönelir ve küçük yaşlarda Kur’ân’ı ezberler.³⁷ Eş-Şinkitî, bu konuda bize şu bilgileri vermektedir: “*Babam küçük yaşta vefat ettiğinde Amme cüzünü ezberliyordum. Miras olarak bana, hayvanlardan ve nakit paradan oluşan bir servet bıraktı. Babamın vefatından sonra*

³³ Muhammed Sâlim, “Maa Sâhibi’l-Fadile”, s. 28. ; Âlû Şeleş, eş-Şinkitî Müfessiren, s. 51.

³⁴ Muhammed Sâlim, “Maa Sâhibi’l-Fadile”, s. 30; Âlû Şeleş, eş-Şinkitî Müfessiren, s. 54.

³⁵ Ahmed Seyyid Hasanîn İsmâil eş-Şeymî, “eş-Şinkitî ve menhecühû fi’t-tefsîr fi Kitabihi: Edvâü’l-Beyân fi idâhi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân”, Yüksek Lisans Tezi, Dan., Ahmed Yusuf Süleymân, Kahire Üniversitesi, Mısır, 2001, c. 1, s. 96.

³⁶ eş-Şeymî, eş-Şinkitî ve Menhecühû Fi’t-Tefsîr, c. 1, s. 97.

³⁷ eş-Şeymî, eş-Şinkitî ve menhecühû fi’t-tefsîr, c. Is. 96.

*dayılarımın yanına yerleştim. Annem, babamın amcakızıydı. Kur'ân'ı, dayım Abdullah b. Muhammed el-Muhtâr'ın yanında ezberledim.”*³⁸

1.1.3. Moritanya'daki İlmî Hayatı

Eş-Şinkitî, ilim adamlarıyla dolu bir ailenin içinde dünyaya gelmesinin bereketini yaşamış ve küçük yaşlarda bu ilimden nasibini almaya başlamıştır. Dedesi el-Muhtâr, Moritanya'nın meşhur bilginlerindendi. Dedesinin kaleme aldığı eserlerden hep övgüyle bahsedilmiştir. Hatta nahiv alanındaki “el-Fiye”si İbn Mâlik'in “el-Fiye”siyle kıyaslanırdı. Babası da bilinen bir isimdi. Kabilenin reisliğini yapar ve insanların sorunlarıyla ilgilenirdi.³⁹

Eş-Şinkitî, 10 yaşına geldiğinde Kur'ân'ın tamamını ezberlemişti. Bununla yetinmemiş, değişik alanlarda eğitimini devam ettirmişti. Dayısının oğlundan hat ilmini almış, tecvitten ise “verş ve kalûn” rivâyetlerini tamamlamış olup 16 yaşında iken icazet almıştır.⁴⁰ Ayrıca, dayılarının eşleri ve çocuklarından değişik alanlarda da dersler görmüştür.⁴¹

Eş-Şinkitî'nin ilmî hayatıyla ilgili, öğrencisi kendisinden bize şu bilgileri aktarmaktadır: “...Sonra Mâlikî mezhebinden ‘İbn Âşûr Nazmı’ gibi bazı muhtasar eserler okurken, aynı zamanda dayımın eşinden edebî derslere devam ediyordum. Dayımın eşinden Acrumiyye ve tedribat (alıştırmalar) gibi Arapça'nın temel kaidelerinin yanında; Araplar'ın nesebi, önemli günleri ve Resulullah (sa.)'ın hayatı hakkında geniş çaplı dersler gördüm. Ahmet el-Bedevi eş-Şinkitî'nin gazveler hakkındaki 500 beyitlik nazmını okudum.”⁴²

³⁸ Muhammed Sâlim, “Maa Sâhibi'l-Fadile”, s. 28.

³⁹ Muhammed el-Meczûb, Ulemâ ve Müfekkîrûn Âreftühüm, 3 c., Dârü's-Şurûk, Mısır, 1992, c. 3, s. 252.

⁴⁰ Âlû Şeleş, eş-Şinkitî Müfessiren, s. 54.

⁴¹ Âlû Şeleş, eş-Şinkitî Müfessiren, s. 55.

⁴² Muhammed Sâlim, “Maa Sâhibi'l-Fadile”, s. 32.

Eş-Şinkitî, ilk eğitimini ailesi yanında tamamladıktan sonra Moritanya'nın meşhur âlimlerinden dersler gördü ve bunun için ilim yolculuklarına başladı.⁴³ Bu yolculuklarında; başta Mâlikî fikhî olmak üzere nahiv, sarf, tefsîr ve hadis ilimlerini değişik âlimlerden gördü. Mantık ve münâzârât ilimlerini ise mütalaa ederek öğrendi.⁴⁴ Eğitimini tamamladıktan sonra ders ve fetva vermeyle uğraştı. Özellikle kadılıkta ün saldı. İnsanlar, zamanının hâkimini bırakıp fetva için kendisine akın ederlerdi.⁴⁵

1.1.4. Hicaz'da Kalma Sebebi ve İlmi Ortamı

Müellifimizin Arabistan'daki ilmi hayatı, birbirini takip eden silsileler halinde gerçekleşmiştir. Buradaki ilmi hayatı, hac yolculuğuyla başlar. Hac farızasını yerine getirmek için, Moritanya'dan yaya olarak ayrıldı.⁴⁶ Yolda karşılaştığı insanların fetva taleplerine cevap vermenin yanında, insanların faydalanması için ders halkaları oluşturdu.⁴⁷ Müellifimiz, bu yolculuğunu anlattığı **“Rihletü'l-hac ilâ Beytillâhi'l-Hârâm”** adlı eserinde, yolculuğu hakkında şu bilgileri verir: *“Bu büyük yolculuk cumâdelâhire ayının 7'si hicrî 1367'de (1948) başladı. Gerek geride bıraktıklarımız ve gerekse önümüzdeki muhtemel sıkıntılara karşı Allah'a güvenerek bu yola çıktık. Bu yolculuğumuzda, bazı öğrencilerimiz de bizimle “Keyfe” denilen köye kadar iştirak etti.”*⁴⁸

Eş-Şinkitî, Arabistan'a ulaşır ve hac farızasını ifa etmeye başlar. Bu esnada Arabistan'ın valilerinden Türki es-Südeyrî ve Halit es-Südeyriyyî'nin çadırında toplananlarla edebi bir sohbette bulunur. Karşılıklı sorular sonrası iki vali de kendisindeki ilme tanıklık eder ve kendisine Medine'ye döndüğünde Şeyh Abdullah ez-Zâhim ve Şeyh Abdulaziz b. Salih ile görüşmesini rica ederler. Bu toplantı, Eş-

⁴³ eş-Şeymî, **eş-Şinkitî Ve Menhecühü Fi't-Tefsîr**, c. 1, s. 102.

⁴⁴ Muhammed Sâlim, **“Maa Sâhibi'l-Fadile”**, s. 33.

⁴⁵ **A.e.**, s. 39.

⁴⁶ Abdurrahmân b. Abdulaziz es-Sudeys, **Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fi Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**, 2 c., Yüksek Lisans Tezi, Dan., Abdülmecit Mahmûd Abdülmecit, Ümmi'l-kurâ Üniversitesi, Arabistan, 1990, c. 1, s. 15.

⁴⁷ **A.e.**, c. 1, s. 15.

⁴⁸ eş-Şeyh el-Allâme Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî eş-Şinkitî, **Rihletü'l-Hac ilâ Beytillâhi'l-Hârâm**, Dâr Alemlî'l-Fevâid, Arabistan, 1426, s. 9.

Şinkiti'nin bölgedeki önemli isimlerle karşılaşmasının başlangıcı niteliğini taşıması açısından önemlidir.⁴⁹

Medine'de, kendisine tavsiye olunduğu üzere bu iki âlimle görüşür. Karşılıklı ilmi konuları detaylıca konuşma imkânı bulur. Şeyh Abdulaziz kendisine, İbn Kudâme'nin "Muğnî"si ile İbn Teymiyye'nin kitaplarını verir.⁵⁰ Selefliğin pek hâkim olmadığı Moritanya'dan gelen yazar, Hanbelîlerin temel kaynaklarından olan "Muğnî" kitabıyla Hanbelîliği, akide kitaplarıyla da Selefliği derinlemesine inceler.⁵¹ Dolayısıyla da bu yolculuğun eş-Şinkitî için önemli bir dönüm noktası olduğu kanaatindeyiz. Zira müellifimiz, artık sadece Mâlikî mezhebiyle değil, diğer fikhî mezheplerle de ilgilenme fırsatı bulur. Ayrıca, Vehhâbîlik fikri hakkında bölgenin tanınmış isimlerinden birebir bilgi alışverişinde bulunma imkânı bulması, bu yolculuğun önemini arttırmaktadır.

Eş-Şinkitî, Hicaz ulemâsı için önemli olacak ki kalması için ikna edilir. Böylece; ilmi hayatını, Suûdî Arabistan'da devam ettirir. Suûdî Arabistan'da kalmaya niyet ettikten sonra ülkenin ilmi imkânlarından faydalanmaya başlar. Moritanya'da her ne kadar temel İslamî ilimlerden ders almış olsa da, Suûdî Arabistan'daki gibi değildi. Moritanya'daki eğitiminin çoğunluğu Mâlikî mezhebi çerçevesinde dönüp dolaşıyordu.

Suûdî Arabistan'da, İbn Teymiyye'nin akideye dair eserleri ile Hanbelî mezhebinin temel kaynaklarından *Muğnî* kitabını inceledi.⁵² Fıkıhta meşhur âlimlerle tanıştı ve onlarla Hanbelî mezhebi hakkında müzakerelerde bulundu. Aynı zamanda bu kimselerin kitaplarını derinlemesine inceledi.⁵³

⁴⁹ A.e., c. 1, s. 15.

⁵⁰ A.e., c. 1, s. 15.

⁵¹ A.e., c. 1, s. 15.

⁵² A.e., c. 1, s. 15.

⁵³ A.e., c. 1, s. 15.

Eş-Şinkitî, Moritanya'dan ziyade; Suûdî Arabistan'a geldikten sonra düzenli dersler vermeye başladı.⁵⁴ Bu dersleri üç şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1.Riyad ve Medine Üniversiteleri'ndeki Dersleri

Riyad, o zamanlar ilmin merkezi konumundaydı. Tüm mescidlerde ilmi dersler okutulurdu. Eş-Şinkitî, Riyad'ta bulunan "Ma'hed" ile "Şerîa ve'l-Luga" üniversitelerinde usûl ve tefsîr derslerini vermekle görevlendirilir. Bununla beraber; bazı hocalar, müellifimizden İbn Teymiyye'nin bazı eserlerini kendilerine okutmasını isterler. Bu isteği olumlu karşılar. Bu derslerinin yanında, Riyad'daki Şeyh Muhammed b. İbrahim Mescidi'nde, belli bir mesafe kat etmiş olan öğrencilere usûl derslerini devam ettirir. Bu derslere Riyad'ın çevresinden de katılım olur.⁵⁵ Bu görevini (1371/1381) on yıl sürdürdükten sonra Medine'de Câmiatü'l-İslâmiyye Üniversitesi kurulur ve buraya müderris olarak atanır. Burada; tefsîr, usûl ve Âdâbü'l-bahs ve'l-münâzara derslerine on iki yıl boyunca devam eder. Bu üniversitede, Riyad'a oranla okuyanların çoğunun yabancı olması, müellifimizin tanınmasında daha fazla katkı sağladı.⁵⁶

2.Mescit-i Nebevi'deki Dersler

Müellifimizin Mescit-i Nebevi'deki dersleri, sadece bir alanla sınırlı değildi. Temel İslam ilimlerinin değişik eserlerini okuttururdu. Fıkıh'tan **Muhtasar-ı Halil**, hadisten **Sübülü's-selâm**, usûlden **Varakât**'ı, mustalahu'l-hadisten **Beykoniye**'yi ve **Tedribu'r-râvî** okuttuğu bazı eserler arasındadır.⁵⁷

Eş-Şinkitî, Arabistan'a yerleşmeden önce bölgenin tanınmış ilim adamlarından et-Tayyib (ö.1363) Mescid-i Nebevi'de tefsîr derslerine devam etmekteydi. Onun vefatından sonra tefsîr derslerini devam ettirdi. Bu dersler neticesinde Kur'ân'ı iki defa tefsîr etti.⁵⁸ Ayrıca, Mescid-i Nebevi'de tefsîr dersleri

⁵⁴ Ahmed b. Muhammed el-Emin b. Ahmed el- Cekenî eş-Şinkitî, **Mecâlis mae Fadileti's-Seyh Muhammed el-Emin el-Cekenî eş-Şinkitî**, Mektebetü's-suûni'l-Fenniyye, Kuveyt, 2007, s. 23.

⁵⁵ A.e., s. 45; es-Sudeys, **Menhecü's-Seyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâti'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**, c. 1, s. 18.

⁵⁶ A.e., c. 1, s. 19.

⁵⁷ el-Meczûb, **Ulemâ ve Müfekkîrûn Âreftühüm**, c. IIIs. 255.

⁵⁸ Muhammed Sâlim, "Maa Sâhibi'l-Fadile", s. 42.

yapmayı çok sever ve bu konuda şöyle derdi: “*Resulullah*’ (s.a)ın *Mescidi*’nde *Kur’ân tefsîri* yapmak kadar büyük bir amel yoktur”.⁵⁹

Tefsîr derslerine h.1369-1370’li yıllarda başlayıp, bu dersleri bir sene boyunca her gün düzenli bir şekilde devam ettirdi. Riyad’daki “Küllîyyetü’ş-şerîa ve’l-luğa Üniversitesi” ne, öğretim görevlisi olarak atanınca bu dersler, sadece yaz aylarıyla sınırlı kaldı.⁶⁰ Eş-Şinkitî bu derslerinde, Kur’ân-ı Kerîm’in tüm yönlerini ele almaya çalışır, belli alanlarla sınırlamazdı.⁶¹

Öğrencisi Atiyye, hocasının metodu hakkında şöyle der: “*İlk önce kelimeleri açıklayarak başlar, sonrasında i’rab ve sarf bilgisine geçerdi. Belâgat bilgisini anlatır ve istidlâlde bulunmasını gerektiren bir şey varsa ona değinirdi. Şâyet, âyet fikhî bir konuyla ilgiliyse çıkarılması gereken hükümleri anlatır, konuyla ilgili farklı görüşleri zikreder, tercihte bulunurdu. Bunu yaparken; usûl ve kıraat farklılıklarından, ulûmu’l-Kur’ân, umûm/husûs, mutlak/mukayyed, nâsih/mensûh, Esbâbü’n-nüzûl gibi ilimlerden faydalanırdı. Eğer âyet, kıssa konusunu içeriyorsa çıkarılması gereken hikmetlere değinir, kıssanın tarihini açıklar ve geçmişle gelecek arasında bağlantı kurardı.*”⁶²

3. Evinde Okuttuğu Dersler

Müellifimizin dersleri üniversite ve camilerle sınırlı değildi. Kendisine yakın bulduğu öğrencilerine evinde de dersler verirdi. Riyad’da iken, bazı öğrencileriyle aynı mekânda kalıyordu. İkinci namazı sonrası onlara usûl okuturdu. Ayrıca, öğrencisi Ahmet b. Ahmet eş-Şinkitî’ye ders olarak *Meragi’s Su’ûd*’u okuttu. Bu derslerin neticesinde de ona bu kitabının şerhinin yazımında kâtiplik yaptırdı.⁶³

1.1.5. Zühd Hayatı

Eş-Şinkitî; hayatını ilme, davete adanmış bir isim olarak ün kazandı. Öğrencisi Atiyye Sâlim hocasını şöyle anlatır: “*Onun şahsi kişiliğini ilgilendiren; ahlakı, iffeti,*

⁵⁹es-Sudeys, *Menhecü’ş-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtî’l-Ahkâm min Edvâi’l-Beyân*, c. 1, s. 16.

⁶⁰ A.e., c. 1, s. 17.

⁶¹ A.e., c. 1, s. 16.

⁶² Muhammed Sâlim, “*Maa Sâhibi’l-Fadile*”, s. 52.

⁶³ Muhammed Sâlim, “*Maa Sâhibi’l-Fadile*”, s. 45.

adâbı, cömertliği, zühdü ve diğer faziletlerini ele almak istersek, müstakil bir esere ihtiyaç duyarız... Şâyet faziletler, iyilikler, güzellikler, kemâl sıfatları insanlar için unvan yerine kullanılsaydı en hak edeni o olurdu...”⁶⁴ Öyle ki, bazı insanlar onun için şöyle derdi; “Ölümlüyle onu kaybetmemiz dışında onun herhangi bir eksikliği yoktur.”⁶⁵

Eş-Şinkitî, dünyaya karşı zâhit davranır, insanların yanındaki şeylere rağbet etmez, elindekiyle cömert davranırdı. Bu yönünü, onunla uzun süre kalan bilirdi. Müellifimiz; elindekini yoksula dağıtır, aza razı olurdu. Şöyle derdi: “Allah’a yemin olsun ki, şâyet günlük azığımı karşılayabilsem fakülleden maaşımı almazdım. Ama ne yazık ki; çalışmayı bilmediğimden, yaşlı ve zayıf düştüğümünden buna mecburum.”⁶⁶ Hicaz’a yerleştikten sonra, hükümetle tanışmasına rağmen mükâfat, terfi gibi isteklerde bulunmadı. İsteği dışında kendisine verileni ise; Riyad, Mekke ve Medine’deki dullara ve ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı.⁶⁷ Müellifimizin bu anlayışının temelinde kanaat hâkimdi. Öğrencisi bu temel prensibini bize şöyle aktarır: “ ‘Ben, yurdumdan büyük bir hazineyle buraya yerleştim, kaybolmasından korkuyorum.’ dediğinde, ben onun ne olduğunu sordum; bana ‘kanaat’ dedi.”⁶⁸ İnsanların ayıbını görmez, eleştirilerden sakınırdı. Bu durumun sebebi kendisine sorulduğunda;

لَيْسَ الْعَبْدُ بِسَيِّدٍ فِي قَوْمِهِ

لَكِنَّ سَيِّدَ قَوْمِهِ الْمُتَعَابِي

“Aptal kişi kavminin efendisi olamaz. Kavminin efendisi aptal olmayıp öyle görünendir.” derdi.⁶⁹

Gıybetten şiddetle kaçınır, “Eğer insan; kendi amel defterine söylediği her şeyin yazılacağını bilse, iyi şeylerle gelirdi.” derdi.⁷⁰ Fetva vermekten sakınırdı. Kendisine ısrar edildiğinde de “Ben zimmetime bir şey yüklemek istemiyorum, bu

⁶⁴ A.e., s. 54.

⁶⁵ A.e., s. 54.

⁶⁶ es-Sudeys, *Menhecü’ş-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtî’l-Ahkâm min Edvâî’l-Beyân*, c. 1, s. 77.

⁶⁷ Muhammed Sâlim, “*Maa Sâhibi’l-Fadile*”, s. 55.

⁶⁸ A.e., s. 55.

⁶⁹ A.e., s. 60.

⁷⁰ es-Sudeys, *Menhecü’ş-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtî’l-Ahkâm min Edvâî’l-Beyân*, c. 1, s. 81.

konuda âlimler şöyle şöyle der.” diyerek onlardan nakillerde bulunurdu. Bu durumu, şu sözlerle izah ederdi: “İnsan, imtihan edilmediği sürece afiyettedir. Sorulmak ise imtihandır. Zira sen, Allah adına konuşuyorsun. Allah adına söylediğin şeylerde de isabet edip etmediğini bilmiyorsun.”⁷¹

1.1.6. Seyahatleri

Eş-Şinkitî, daha önce belirttiğimiz üzere Moritanya’dan Hac farızası ve Resulullah (sa.)’ı ziyareti için çıkmıştı. Allah’ın dilemesiyle de Medine’ye yerleşmişti.⁷² Burada uzun süre ilmi araştırmalarda bulunmuş, ders halkalarını devam ettirmiştir. Zamanla şöhreti yayılan Şinkitî, İslam’a davet için başka yerlere gitme ihtiyacı hissetti. Medine’ye yerleşmesinden on sekiz sene sonra, bizzat başkanlığını yürüttüğü dört kişilik bir davet grubuyla bazı bölgelere seferler düzenledi. Bu seyahatlerinde halkı irşat etmenin yanında, sorulan sorulara ilmi cevaplar veriyor; İslâm, iman kavramlarına açıklık getiriyordu. Grup, şu kişilerden oluşuyordu: Muhammed Emin eş-Şinkitî, Atiyye Muhammed Sâlim, Muhammed Emân ve Seyyid el-Emîn’nin⁷³ Ziyaret ettikleri devletler ise: Sudan, Nijerya, Dahumi, Nijer, Mali, Senegal, Moritanya, Folta ve Çad’dır.⁷⁴

Bu seyahatlerin temel amacı; Müslümanlar arasındaki birliği kuvvetlendirmek, Bu ülkelerde yaşayan Müslümanlar’ın İslam ruhunu yeşertmek ve Müslümanlar’ın durumlarına şahit olmaktır.⁷⁵

1.1.7. İtikadi ve Fıkî Mezhebi

Bazı âlimler hayatlarında değişik evreler geçirmiştir. Bazıları yaşadıkları bölgelerin etkisinde kalırken, bazısı hocasına aşırı bağlılıktan dolayı fikirlerinde değişim yaşamıştır. Bu değişim ve farklılık onların hayatlarını derinden etkilediği de olmuştur. Nitekim bunun örneğini İmam Şâfi’de görmekteyiz. Irakta iken “eski mezhep” denilen görüşlerini ortaya koymuş h. 200’de Mısır’a geçtikten sonra “Yeni

⁷¹ Âlû Şeleş, *eş-Şinkitî Müfessiren*, s. 58.

⁷²Hâlid b. Osmân es-Sebt, *er-Rihle İlâ’l Afrika*, y.y., 2003, s. 3.

⁷³ A.e., s. 3.

⁷⁴ A.e., s. 4.

⁷⁵A.e., s. 4.

Mezhep" denilen görüşlerini serdetmiştir.⁷⁶ Müellifimiz Şinkitî'de de bu değişimin belirtilerine şahit oluyoruz. Zira Moritanya'da Mâlikî mezhebi yaygındı ve Şinkitî bu mezhep üzere yetişir.⁷⁷ Şinkitî, Arabistan'a yerleştikten sonra dört mezhep üzerine araştırmalar yapar ve bunu hadis ilmiyle pekiştirir. Bunun neticesinde Kur'ân ve sünnet eksenli bir anlayışla hareket eder.⁷⁸

Akidesine gelince, Moritanya'da Eş'ari düşüncesi yaygın olmasına rağmen selefi düşüncesine sahipti.⁷⁹ Muhammed Emin eş-Şinkitî tefsîrinde selefi akidesine genişçe yer verdiğini görmekteyiz. Şefaatin müminler için sabit olduğunu nefy edilen şefaatin kâfirleri kapsadığına inanır.⁸⁰ Kur'ân'da tevhidin üç kısımdan oluştuğunu açıklar.⁸¹ İmanın artıp eksilebileceğini belirtir.⁸² Kabir azabının hak olduğunu açıklar.⁸³ Allah'ın sıfatlarının hak olduğuna inanır. Allah'ın yarattıklarına benzemediğini, Allah ve Resulü'nün vasıflandırdığı şekliyle iman edilmesi gerektiğini açıklar.⁸⁴ Bu konuda şöyle der: *"Her kim Allah'ın yarattıklarına benzediğini söylerse o kişi müşebbih ve inkârcıdır. Aynı şekilde her kim, Allah'ın ve Resulü'nün kendisini vasıflandırdığı şekliyle vasıflandırır ve yarattıklarına benzemesinden tenzih ederse o kişi mümindir."*⁸⁵

1.1.8. Vefatı

Müellifimizin yaşının ilerlemesiyle bedeninde bazı hastalıklar belirmişti. Tedavi için Mısır ve İngiltere'ye gitti. Son tedavi dönüşü hacca niyet etti. Sağlık problemlerinden dolayı engellemek isteseler de o karşı çıkar ve son haccını ifa eder.⁸⁶ 1974'de bir Perşembe sabahında Mekke'de vefat eder. Cenaze namazını

⁷⁶Abdulvehhab Hallâf, *İlmü usûlî'l-fıkah ve hulasâtu Tarih-i teşri'*, el-Müessesetü'l-Mısriyye, Mısır, t.y., s. 258.

⁷⁷ es-Sudeys, *Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân*, c. 1, s. 150.

⁷⁸ *A.e.*, c. 1, s. 151.

⁷⁹ et-Tûyân, *Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Emîn eş-Şinkitî fî 'Akideti's-Selef*, c. 1, s. 72-73.

⁸⁰ eş-Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî, *Edvâ'ü'l-Beyân fî i'dahi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dârü'l-fikr, Beyrut, 1995, c. 1, s. 35.

⁸¹ *A.e.*, c. 1, s. 17.

⁸² *A.e.*, c. 2, s. 50.

⁸³ *A.e.*, c. 4, s. 127.

⁸⁴ *A.e.*, c. 2, s. 18.

⁸⁵ *A.e.*, c. 2, s. 18.

⁸⁶Süleym Buûn, *"Menhecü'l-İstinbât mine'l-Kur'ânî'l-Kerîm inde'l-İmam Muhammedi'l-Emin eş-Şinkitî min hilâli Kitabihî: Edvâ'ü'l-Beyân fî idâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân,"* Yüksek Lisans Tezi, Dan., Muhammed Y'îş, Cezâir Üniversitesi, 2011-2012, s. 44.

öğrencisi Abdulaziz b. Bâz'ın kıldırıldığı Muhammed Emin eş-Şinkitî, Muâllâ Kabristanı'na defnedilir.⁸⁷

1.2. Hocaları

Belirtildiği üzere Muhammed Emin, ilk eğitimini ailesinden almıştır. Eğitimine babası Muhammed b. Muhtar b. Abdulkadir ile başlamış, küçük yaşta babasını kaybettikten sonra da dayılarıyla eğitimine devam etmiştir.⁸⁸ Müellifimiz bununla sınırlı kalmamış, ilk eğitimini ailesinin yanında aldıktan sonra meşhur âlimlerden ders almaya başlamıştır.

Hocalarının çoğu Moritanya'nın Cekân kabilesindendir.⁸⁹ En meşhur hocaları şunlardır:

- 1- Şeyh Muhammed b. Salih
- 2- Şeyh Ahmet el-Afrem b. Muhammed el-Muhtâr
- 3- Şeyh Ahmet b. Ömer
- 4- Şeyh Muhammed en-Ni'me b. Zeydân
- 5- Şeyh Ahmet b. Mûd
- 6- Ahmet Fâl b. Adeh⁹⁰

1.3. Öğrencileri

Müellif genç yaşlarda kendisine gelen evlilik tekliflerini, ilmi çalışmalarından dolayı geri çevirmiş, genç yaşta evlenmemiş, ilmî birikimini arttırmayı tercih etmiştir.⁹¹ Bu birikiminin beraberinde de peşindeki öğrencilerin sayısı artmıştı. Riyad ve Medine'de verdiği dersler neticesinde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.⁹² Bu öğrencilerden bazıları şunlardır:

- 1- Abdulaziz b. Bâz
- 2- Hammâd el-Ensarî
- 3- Salih b. Muhammed el-Luhaydân

⁸⁷ Âlû Şeleş, eş-Şinkîtî Müfessiren, s. 57.

⁸⁸ Âlû Şeleş, eş-Şinkîtî Müfessiren, s. 60.

⁸⁹ Âlû Şeleş, eş-Şinkîtî Müfessiren, s. 60.

⁹⁰ et-Tûyân, Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Emîn eş-Şinkitî fî 'Akideti's-Selef, c. 1, s. 372.

⁹¹ eş-Şeymî, eş-Şinkitî ve Menhecühü Fi't-Tefsîr, c. 1, s. 123.

⁹² Sudeys,⁸⁷

- 4- Muhammed Salih el-Useymin
- 5- Abdullah b. Gadyan
- 6- Abdulmuhsin Ubbâd
- 7- Atiyye Sâlim (En Uzun Hocalık Yaptığı Öğrencisi)
- 8- Ahmet b. Ahmet eş-Şinkitî
- 9- Dr. Muhammed el-hadr b. Nacî
- 10- Dr. Abdullah b. Ahmet Gâdirî⁹³

1.4. İlmi Eserleri

Peygamber varisleri olan ilim adamları, İslam ümmetinin ıslahı için sözlü davetle yetinmemiş, önemli gördükleri konuları kaleme alarak ümmeti yönlendirmişlerdir. Eş-Şinkitî de, bu sünneti devam ettiren âlimler arasında yer almıştır. Öğrencilik yıllarında değişik alanlarda gördüğü derslerde uzmanlaşmış, bunu eserlerine yansıtmıştır. Fıkıhtan tefsîre, hadisten kelâma kadar çoğu alanda kitap kaleme almıştır. Göreceğimiz üzere bu eserler; bazen bir soruya cevap mahiyetinde olurken, bazen de önemli görülen bir konuya açıklık getirmektedir.

1.4.1. Moritanya'daki İlmi Eserleri

1-Elfiyye fi'l-mantık

Mantık ilmine dair yazılmıştır. Bu eser, basılmamış olup yaklaşık bin beyit civarındadır.⁹⁴ Girişi şöyledir:

حَمْدًا لِمَنْ أَظْهَرَ لِلْعُقُولِ

حَقَائِقَ الْمَنْقُولِ وَالْمَعْقُولِ

وَكَشَفَ الرَّيْنَ عَنِ الْأَذْهَانِ

بِوَاضِحِ الدَّلِيلِ وَالْبُرْهَانِ

وَفَتَحَ الْأَبْوَابَ لِلْأَلْبَابِ

حَتَّى اسْتَبَانَتْ مَا وَرَاءَ الْبَابِ⁹⁵

⁹³es-Sudeys, *Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fi Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân*, c. 1, s. 86-88; Âlü Şeleş, *eş-Şinkitî Müfessiren*, s. 61.

⁹⁴ eş-Şeymî, *eş-Şinkitî ve Menhecühü Fi't-Tefsîr*, c. 1, s. 258.

“Hamdolsun o kişiye ki akıllara ma’kulat ve menkulatı gösterdi;
Açık delil ve bürhanlarla zihinlerden hicabı giderdi;
Akıl sahiplerine kapıları açtı, öyle ki hakikatler onlara beyân oldu.”⁹⁶

2- El-Behr Nâzmı: Bu nazım, Kur’ân ilimleri üzerine yazılmış meşhur bir nazımdır. Eş-Şinkitî, bu metni ezberlemiş ve bazı eklemelerde bulunmuştur.⁹⁷

3- Araplar’ın nesebi üzerine yazdığı bir nâzım’dır; Bu Nazm’ı, buluğ çağına ermeden önce yazmıştır. Girişte, “*Adnân kabilesinin nesebini zikrederken bi-hâlisi’l-Cemân (halis inci) olarak isimlendirdim.*” der.⁹⁸ Arkadaşlarından daha ileri geçme niyetiyle yazdığı için onu defnetmiştir.⁹⁹

4- Recezün fî fûrû’i mezhebi Mâlik

Binlerce beyitlerden oluşan bu nazmı, satım akitler ve rehinler üzerine yazmıştır.¹⁰⁰ Girişe şu şekilde başlar:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَدْ نَدَبَا
لِأَنْ نَمِيزَ الْبَيْعَ عَنْ لُبْسِ الرِّبَا
وَمَنْ بِالْمُؤَلَّفِينَ كُتِبَا
تَتَرَكُ أَطْوَادَ الْجَهَالَةِ هَبَا
تَكْشِفُ عَنْ عَيْنِ الْفَوَادِ الْحُجْبَا
إِذَا حِجَابٌ دُونَ عِلْمٍ ضَرَبَا

“Bizi ribânın çirkinliğiyle ticareti ayırt etme konusunda teşvik edene hamdolsun.
Hamdolsun ona ki; bizi, âlimlerin kitaplarıyla, cehaletin dağlarını yerle bir ederek
nimetlendirdi.

Bu kitaplar ki, ilim örtüldüğünde insanların akıllarındaki perdeyi kaldırır.”¹⁰¹

4- Nazmün fî’l-ferâiz: Girişi şu şekilde başlar:

⁹⁵ Muhammed Sâlim, “Maa Sâhibi’l-Fadile”, s. 49.

⁹⁶ Âlû Şeleş, eş-Şinkitî Müfessiren, s. 64.

⁹⁷ eş-Şeymî, eş-Şinkitî Ve Menhecühü Fi’t-Tefsîr, c. 1, s. 260.

⁹⁸ A.e., s. 49.

⁹⁹ A.e., s. 49.

¹⁰⁰ A.e., s. 49.

¹⁰¹ A.e., s. 49.

تَرَكَهُ الْمَيِّتَ بَعْدَ الْخَامِسِ
مِنْ خَمْسَةِ مَخْصُورَةٍ عَنْ سَادِسِ
وَحَصَرُهَا فِي الْخَمْسَةِ اسْتِقْرَاءُ
وَأَنْبَذَ لِحَصْرِ الْعَقْلِ بِالْعَرَاءِ
أُولُهَا الْحُقُوقُ بِالْأَعْيَانِ
تَعَلَّقَتْ كَالرَّهْنِ أَوْ كَالْجَانِي
وَكَزَكَاةِ التَّمْرِ وَالْحُبُوبِ
إِنْ مَاتَ بَعْدَ زَمَنِ الْوُجُوبِ

“Ölünün mirası, beş kısım verildikten sonra verilir.

Bu durum beş kısım ile sınırlıdır.

Beş kısım ile sınırlı olması istikra ileler.

Bu konu akılla izah edilemez.

Birincisi; şahıslarla ilgili rehin ve cinâyet gibi konulardır.

İkincisi; hurma ve tahıl zekâtıdır.

Bunda da şahsın ölümünden sonra vacip olması şartı aranır.”¹⁰²

Zikrettiğimiz bu eserleri basılmamıştır.¹⁰³

1.4.2. Hicaz’daki İlmi Eserleri

1- Men’u cevâzi’l-Mecâz fi’l-Münzeli li’t-Te’abbüdi ve’l-İ’câz

Eş-Şinkitî, bu eserini kaleme alma gerekçesi hakkında şöyle der : “*Ne zaman ki çoğu insanın, Kur’ân’da mecazın olduğunu söylediğine şahit olduk, Kur’ân’ın taabbudi ve i’câz yönünün hepsinin hakikat olduğuna intibah etmediklerini gördük. Bu durumda mecazı kabul etmenin, çoğu ilahi kemâl ve celâl sıfatlarının nehyine götüreceğine; Kur’ân ve sünnetle sabit olan şeyleri nefyetmenin de şüphesiz ki muhâl olacağından dolayı bizler; anlayan için Kur’ân’ın hepsinin hakikat olduğunu beyan etme adına bu risaleyle kaleme aldık. Her kelimesi kemaliyet ve hakikat mertebesinde olduğu halde, nasıl olurda O’nda hakikat dışı bir şey olur... Bu Risalet’ten kasıt, Müslümanlar’a nasihat olup Allah’ın kendi zatı için ispat ettiği*

¹⁰² eş-Şeymî, eş-Şinkitî ve Menhecühü Fi’t-Tefsîr, c. 1, s. 260.

¹⁰³ Muhammed Sâlim, “Maa Sâhibi’l-Fadile”, s. 49.

Kemal ve celâl sıfatlarını mecâz olduğunu söylemekten ve bu mecaz adı altında nefyetmekten sakındırmaktır. Zira bu en büyük ta'til sebeplerindendir.”¹⁰⁴

Eş-Şinkitî'nin açıklamalarından; asıl sebebin konunun kendisi olmadığı, akidevi bazı korku ve endişelerden dolayı bu konuyu ele aldığını anlıyoruz. Böylece Şinkitî, bu yaklaşımını tefsîrine yansıtmış ve mecâzı kabul eden cumhura muhalif olmuştur.¹⁰⁵ Şinkitî gibi Arap diline vakıf olan birinin Kur'ân'da mecaz olduğunu inkâr etmesi, mensubu olduğu akideden ileri geldiğinin kanaatindeyiz. Yoksa şiir ve lügatte bu denli ileri olan bir âlimin Kur'ân'da mecaz olduğunu inkâr edecek bir duruma düşmesi beklenemez. İbn Cüzey (ö.741)'inde belirttiği gibi “*Kur'ân, Arap dili üzerine inmiştir. Arap'ın fasihleri de genellikle mecazı kullanmıştır. Dolayısıyla inkâr edenleri destekleyen bir durum yoktur... Kur'ân'ın sayısız âyetleri bu gerçekliği destekler.*”¹⁰⁶ Şinkitî bu görüşünü tefsîrine de yansıtmış, ilgili âyetler hakkında değişik yorumlar öne sürmüştür. “*Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar.*”¹⁰⁷ âyetinin tefsîrinde, duvarının düşme isteğinin mecâz olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin yanlış olduğunu ve Kur'ân'da cansız varlıklara izafe edilen şeylerin hakikat olduğunu savunur.¹⁰⁸

2- Def'u îyhâmi'l-ittirâb an Âyâtî'l-Kitâb

Müellif, bu eserinde zâhiri çelişkili olarak görünen âyetleri ele almaktadır.¹⁰⁹ Şinkitî'nin bu eserini yazım sebebinin bir ders esnasında وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ “*Durdurun onları, çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.*”¹¹⁰ âyetiyle قَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ

¹⁰⁴ eş-Şeyh el-Allâme Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî eş-Şinkitî, **Men'u cevâzi'l-Mecâz fi'l-Münzeli li't-Te'abbüdi ve'l-İ'câz**, Dâr Alemlî'l-Fevâid, y.y., s. 3.

¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273), **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, 20 c Tahk. İbrahim Ahmed el-Berdevûni, Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, Kahire,1964, c. 11, s. 25.

¹⁰⁶ Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah ibn Cüzey(ö. 741/1340), **et-Teshîl li-ulûmi't-tenzîl**, Tahk. Abdullah el-Halidî, Şeriketu Dârü'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrut, 1416, c. 1, s. 24.

¹⁰⁷ Kehf:18/77.

¹⁰⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 3, s. 339.

¹⁰⁹ Muhammed Sâlim, “**Maa Sâhibi'l-Fadile**”, s. 50.

¹¹⁰ Sâffât: 37/24.

ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌ “İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz.”¹¹¹ âyeti arasındaki nedenli bir insicamın söz konusu olacağı sorusudur. Şinkitî’ nin, “*sorguya çekilme şekilleri çeşitli, durak yerleri değişiktir.*” şekliyle cevap vermesi neticesinde öğrencisi, Atiyye Sâlim’in bu konuyu ele alan bir eserin olup olmadığını sorar. Şinkitî bilmediğini söyler. Öğrencisinin kendisinden bu konuda bir eser yazmasını istemesiyle eser, vücut bulmuştur.¹¹² Bu eserinde Kur’ân’ı inceler ve çelişkili gibi görülen âyetlerin aslında hakikatte öyle olmadığını açıklamaya çalışır.

Eş- Şinkitî, kitabının Mukaddimesi’nde yöntemini anlatarak giriş yapar. Buna göre; sûre sıralarına göre âyetleri açıklamaktadır. Çelişkili görünen âyetleri, sıralama sırasına göre, ilk âyetle birlikte açıklamaktadır. Açıklamayı ondan sonra gelen âyetle beraber ertelediği de olur. Çoğunlukla konuyla ilgili âyeti tek seferliğine açıklar, bazen de ihtiyaca binaen âyeti tekrardan açıkladığı olur.¹¹³

3- Âdâbü’l-bahs ve’l-münâzara

Şinkitî; bu eserini, hocalarından olduğu Câmiatü’l-İslâmiyye Üniversitesi öğrencilerine ders kitabı olması niyetiyle yazdı. İki ciltten oluşan bu eser; birinci cildi, mantık ilmine giriş hakkındadır. İkinci cildi ise, bu ilmin meseleleri ve kaidelerini ele alır. Şinkitî, mukaddimesine bu ilmin ehemmiyetine vurgu yaparak başlar.¹¹⁴ Bu konuda şöyle der : “...*Bu ilmi bilme sayesinde kişi; hasmının delillerindeki hataları beyân edebilmekte, mezhebini ikna edici delillerle tashih etme veya gerekliliğinin sıhhatini ve zıddının butlanını ispat etme gücüne sahip olur.*”¹¹⁵

4- Muzekkiretü’l- usûl alâ Ravzati’n-Nâzır

Şinkitî, usûl ilmine olan vukufiyetiyle bilinir. Bu ilme önem vermiş, öğrenilmesinde çaba göstermiştir. Şinkitî, bu ilmin öğrenilmesinin nassların anlaşılmasında büyük bir öneme haiz olduğuna inanır. Bu konuda şöyle der:

¹¹¹ Rahmân: 55/39.

¹¹² eş-Şeymî, *eş-Şinkitî ve Menhecühü Fi’t-Tefsîr*, c. 1, s. 275; es-Sudeys, *Menhecü’s-Şeyh eş-Şinkitî fi Tefsîrâtî’l-Ahkâm min Edvâi’l-Beyân*, c. 1, s. 22.

¹¹³ Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî, eş-Şinkitî, *Def’u ihâmi’l-ittirâb an Âyâtî’l-Kitâb*, Mekke, Dâr Alemlî’l-Fevâid 1426, s. 5.

¹¹⁴ eş-Şeymî, *eş-Şinkitî ve Menhecühü Fi’t-Tefsîr*, c. 1, s. 271.

¹¹⁵ eş-Şeyh el-Allâme Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî eş-Şinkitî, *Âdâbü’l-bahs ve’l-münâzara*, Thk., Su’ûd b. AbdulAziz el-Ureyfi, Dâr Alemlî’l-Fevâid s. 5.

“Nassların içerisinde amm/hâss, mutlak/mukayyed, nasih/mensuh, mücmel/mubeyyen gibi konuların varlığından dolayı içtihadı düzenleyen kaidede, menhecilerin yanı sıra; meseleleri bap ve fasıllarla tasnifine ihtiyaç duyuldu. Bunlardan biri de usûlü’l-fıkıhtı.”¹¹⁶

Eş-Şinkitî, bu dersi; Riyad’taki Şeriat Fakültesinde müderrislik yaptığı ilk yıllarda, ders notları şeklinde öğrencilerine okutturdu. Zamanla bu ders notları, ilk konuları hariç, İbn Kudâme’nin usûl kitabı olan *Ravzatü’n-Nâzır*’a şerh, beyân ve özet mahiyetini aldı.¹¹⁷ Bu eserinde; Hanbelî, Mâlikî ve Şâfiî usûllerini temel alırken; Hanefî usûlüne ise, sadece ihtilaflı konular söz konusu iken değinir.¹¹⁸

5- Rihletü’l-hac ilâ Beytillâhi’l-harâm

Yazar bu eserinde, hac farızasını ifa etme anına kadar yolculuğunu ele almaktadır. Mukaddimesinde bu yolculuğu ele alma amacını şöyle anlatır: “*Kâbe’ ve Medine’ye ulaşmamıza kadar yolculuğumuza konu olan müzakereler, memleketlerin haberleri, insanların durumları ve ediplerin gezdikleri yerleri... Faydalanılması için kayıt altına aldık. Bunlardan en önemlisi ise, yolculuğumuz esnasında bize sorulan ilmi soruları kayıt altına almaktır.*”¹¹⁹ Bu açıklamalardan görüldüğü üzere müellif, sadece ilmi konularla eserini hasretme niyeti içerisinde değildir. Tarihî ve coğrafi konuları da önemsemiştir.

6- Edvâ’ü’l-Beyân fî idâhi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân

Şinkitî’nin en önemli eserleri arasında yer almaktadır. Vefatından dolayı tamamlayamamış, Mücadele sûresine kadar tefsîr edebilmiştir.¹²⁰ Öğrencisi Atiyye Muhammed Sâlim tefsîri tamamlamıştır.¹²¹ Müfessir, bu eserinde değişik ilimleri içine alan şamil bir yöntem belirlemiştir. Arap dili ve uslûbuna sık sık vurgu

¹¹⁶ eş-Şeyh el-Allâme Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî eş-Şinkitî, **Muzekkiretü’l- usûl alâ Ravzatü’n-Nâzır**, Mektebetü’l-ulûm ve’l-hikem, Medine, 2001, s. 4.

¹¹⁷ es-Sudeys, **Menhecü’s-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtü’l-Ahkâm min Edvâi’l-Beyân**, c. 1, s. 22.

¹¹⁸ eş-Şinkitî, **Muzekkiretü’l- usûl**, s. 8.

¹¹⁹ eş-Şinkitî, **Rihletü’l Hac**, s. 8.

¹²⁰ es-Sudeys, **Menhecü’s-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtü’l-Ahkâm min Edvâi’l-Beyân**, c. 1, s. 124.

¹²¹ A.e., c. 1, s. 126.

yapmıştır. Müellif tefsîrinde “*ve min esalibi’l-lugati’l-Arabiyye*”¹²² şekliyle Arap dilinden istidlalde bulunur. Ayrıca sarf¹²³ gramer¹²⁴ şiir¹²⁵ belâgat¹²⁶ vb. konulara önem vermiş, tartışmalı konularda alanında uzman bilginlerin değerlendirmelerini nakletmiştir.¹²⁷ Kıraat farklılıklarına değinmiş, herhangi bir konuda görüşleri zikretmekle yetindiği gibi farklı okuyuşlardan değişik anlamlar çıkardığı olmuştur.¹²⁸ Mütevatir kıraati hüccet kabul etmekle beraber¹²⁹ şaz kıraatlere değindiği de olur.¹³⁰

Şinkitî, bunun yanında usûl’l-fıkh meselelerine de yer verdiğini görmekteyiz. Belirttiğimiz üzere müellif bu konuda müstakil bir eser de kaleme almıştı. İlgili yerlerde istidlalde bulunmuştur.¹³¹ Usûl meselelerini sık sık “ وَقَدْ تَقَرَّرَ فِي ” ve “kad tekerrere fi’l- usûl” cümlesiyle giriş yapar,¹³² usûl bilginleri arasında farklı görüşlere de yer yer zikreder.¹³³

Fıkhî konulara genişçe yer verir. Mezhep âlimlerinin görüşlerini nakleder. Bazen de tercihte bulunur.¹³⁴

Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîrine azami derecede önem vermiş, bu konuyla ilgili beyan yöntemlerini tefsîrinde detaylıca ele almıştır. Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîri önceliği olmakla birlikte ihtiyaç duyulan yerlerde sünnetle tefsîre gitmiştir.¹³⁵ Zira müfessir, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîri metodu tüm âyetleri kapsamamıştır. Beyanı olmayanı bırakmıştır.¹³⁶

Hadislerden istidlalde bulunmuş,¹³⁷ gerektiğinde hadis ilimleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuş¹³⁸ veya ilgili âlimlerin yorumlarını zikretmiştir.¹³⁹

¹²² eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 3, s. 83.

¹²³ **A.e.**, c. 1, s. 77.

¹²⁴ **A.e.**, c. 1, s. 195.

¹²⁵ **A.e.**, c. 2, s. 318.

¹²⁶ **A.e.**, c. 2, s. 219.

¹²⁷ **A.e.**, c. 1, s. 331.

¹²⁸ **A.e.**, c. 1, s. 210.

¹²⁹ **A.e.**, c. 1, s.329

¹³⁰ **A.e.**, c. 1, s.330

¹³¹ **A.e.**, c. 1, s. 166.

¹³² **A.e.**, c. 1, s. 77

¹³³ **A.e.**, c. 1, s. 131.

¹³⁴ **A.e.**, c. 1, s. 131.

¹³⁵ **A.e.**, c. 5, s. 321.

¹³⁶ **A.e.**, c. 1, s. 131.

¹³⁷ **A.e.**, c. 1, s. 25.

¹³⁸ **A.e.**, c. 1, s. 132.

¹³⁹ **A.e.**, c. 1, s. 106.

Sahâbe¹⁴⁰ ve tâbiûnların¹⁴¹ görüşlerini sıkça zikreden müellif onların görüşleriyle meselelere açıklık getirmeye çalışır.

Yer yer ruvât hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur.¹⁴² Uydurma rivâyetlere şiddetle karşı çıkmış,¹⁴³ İsrâîlî haberlere itibar etmemiş¹⁴⁴ uzak durmaya çalışmıştır. Zikrettiği yerlerde ise tenbih etme amacını gözetmiştir.¹⁴⁵

Müellifimiz, tefsîrinde belli bir metodu dikkate aldığı görülmektedir. Genellikle tercih ettiği konuyu قَالِ مَقْبِدُهُ عَفَا اللَّهُ عَنْهُ cümlesiyle giriş yapar. Bu cümleyle tercihlerini paylaşma, yanlış gördüğü bir konuya açıklık getirme vb. konuları ele alır.¹⁴⁶

1.5. Tefsîrinin Kaynakları

Tefsîr ve Ulûmu'l-Kur'ân Kaynakları

Müellif, tefsîrinde önemli tefsîr kitaplarıyla Kur'ân ilimleri eserlerinden faydalanmış ve ihtiyaç duyduğu yerlerde kendilerinden alıntı yapmıştır. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

- 1- Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî'nin “Câmi'u'l-Beyân 'an te'vîli âyî'l-Kur'ân”

Müellifimiz, Taberî'den yaklaşık 80 kez alıntı yapmış¹⁴⁷ onu, “müfessirlerin büyüğü” şeklinde nitelemiştir.¹⁴⁸ Taberî'den fikhî,¹⁴⁹ lugavî,¹⁵⁰ kıraat farklılıkları gibi konularda nakillerde bulunur.¹⁵¹

¹⁴⁰ A.e., c. 1, s. 131

¹⁴¹ A.e., c. 2, s. 231

¹⁴² A.e., c. 1, s. 177.

¹⁴³ A.e., c. 1, s. 130.

¹⁴⁴ A.e., c. 3, s. 291.

¹⁴⁵ A.e., c. 4, s. 36.

¹⁴⁶ A.e., c. 1, s. 123

¹⁴⁷ A., c. 1, s. 98.

¹⁴⁸ eş-Şinkitî, Edvâ'ü'l-Beyân, c. 7, s. 267.

¹⁴⁹ A.e., c. 1, s. 185.

¹⁵⁰ A.e., c. 1, s. 186.

2- Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, “**el-Keşşâf an hakâiki' Ğavâmidi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvîl fî Vucûhi't-te'vîl**”

Şinkitî, 170'ten fazla bu tefsîre değinmiştir.¹⁵² Tefsîrinde ez-Zemahşerî'nin tercihlerini aktarmış,¹⁵³ benimsemediği görüşlerini eleştirmiş, yanlışlığını ortaya çıkarmaya çalışmış,¹⁵⁴ zorlama olarak gördüğü yorumlarını eleştirmiştir.¹⁵⁵ Çoğunlukla dil eksenli konularda başvurduğu bir eserdir.¹⁵⁶

3- Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er-Râzî, “**Tefsîru Garîbi'l-Kur'âni'l-azîm**”

Bu eser, müellifimizin yaklaşık 34 defa kendisine başvurduğu temel kaynakları arasında yer almaktadır.¹⁵⁷ Fıkıh,¹⁵⁸ usûl, akide,¹⁵⁹ kelime anlamları¹⁶⁰ ve diğer konularda kendisinden nakillerde bulunur, yer yer tercihlerini zikreder.¹⁶¹

4- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, “**el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân**”

Şinkitî, Kurtubî'nin tefsîrinden yaklaşık 242 defa nakilde bulunmuş, kaynak göstermiş, tercihlerde bulunmuş ve onun istinbâtlarını tefsîrine yansıtmıştır.¹⁶² Tercih ettiği görüşünü, Kurtubî'den nakilde bulunarak desteklediği olmuştur.¹⁶³ Bazı konularda ise görüşünü zayıf bulmuş, eleştirmiştir.¹⁶⁴ Özellikle Kurtubî tefsîri, Şinkitî'nin fikhî konularda en çok başvurduğu kaynakları arasındadır.¹⁶⁵

¹⁵¹ A.e., c. 1, s. 336.

¹⁵² es-Sudeys, **Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâti'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**, c. 1, s. 98.

¹⁵³ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 1, s. 212.

¹⁵⁴ A.e., c. 1, s. 354.

¹⁵⁵ A.e., c. 6, s. 334.

¹⁵⁶ A.e., c. 2, s. 172.

¹⁵⁷ es-Sudeys, **Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâti'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**, c. 1, s. 99.

¹⁵⁸ eş-Şinkitî **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 4, s. 59.

¹⁵⁹ A.e., c. 4, s. 86.

¹⁶⁰ A.e., c. 4, s. 279.

¹⁶¹ A.e., c. 4, s. 142; c. 4, s. 263.

¹⁶² A.e., c. 1, s. 21.

¹⁶³ A.e., c. 1, s. 32; c. 1, s. 184.

¹⁶⁴ A.e., c. 1, s. 24.

¹⁶⁵ A.e., c. 1, s. 94; c. 1, s. 119.

- 5- Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, **“Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm”**

Südeysi'ye göre Şinkitî, yaklaşık 174 kez İbn Kesir'den nakilde bulunmuş veya kaynak göstermiştir.¹⁶⁶ İbn Kesir'in tercihlerini zikretmiş,¹⁶⁷ değerlendirmelerini yansıtmıştır.¹⁶⁸ İbn Kesir'e katılmadığı yönler de olmuştur.¹⁶⁹

- 6- Ebû Bekr b. Abdullah ibn Arabî, **“Ahkâmu'l-Kur'ân”**

Bazıları Kurtubî'nin aracılığıyla olmak üzere; yaklaşık 30 defa, bu esere değişik vesilelerle değinmiş,¹⁷⁰ tercihlerini ve görüşlerini zikretmiştir.¹⁷¹

- 7- Muhammed b. Yusuf b. Ali b. ebi Heyyân el-Endelûsi, **“Tefsîru'l- el-Bahrü'l-muhît”**

Şinkitî, Ebû Heyyan'ın tefsîrine yaklaşık 110 defa, değişik vesilelerle değinmiştir.¹⁷² Şinkitî'nin tefsîrinin çoğu yerinde ebi Heyyan'ın tercihlerine atıf yapılmaktadır. Ayrıca, onun tercihi minvalinde görüş belirttiği olur.¹⁷³

- 8- Abdurrahman b. Ebi Bekr es- Süyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, **“fi't-tefsîr bi'l-Me'sûr”**

Yaklaşık 38 defa kendisine atıf yapmıştır.¹⁷⁴

- 9- Muhammed b. Ali b. Muhammed b. eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadir el-Câmi' Beyne Fenniyyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr**

Müfessirimiz, bu tefsîre değişik vesilelerle 10 defa değinmiştir.¹⁷⁵ Şevkânî'ye “Allâme”¹⁷⁶ şekliyle hitap edip, değişik konularda tercihlerini yansıtmıştır.¹⁷⁷ Ancak,

¹⁶⁶ es-Sudeys, **Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fi Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**, c. 1, s. 101.

¹⁶⁷ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 1, s. 83.

¹⁶⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 1, s. 111.

¹⁶⁹ **A.e.**, c. 1, s. 231.

¹⁷⁰ es-Sudeys, **Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fi Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**, c. 1, s. 99.

¹⁷¹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 1, s. 129.

¹⁷² es-Sudeys, **Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fi Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**, c. 1, s. 100.

¹⁷³ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 3, s. 83,85.

¹⁷⁴ es-Sudeys, **Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fi Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**, c. 1, s. 102.

müellifimizin Şevkânî'nin tefsîrini, ahkâm hadislerini ele alan kitabı “Neylû'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr'dan daha az nakilde bulunduğuna şahit oluyoruz.

10- Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdullah el-Hüseyni el-Alûsî

Şinkitî, Alûsî'nin tefsîrine dört defa atıfta bulunmuştur.¹⁷⁸

11- İbni Kuteybe, “Müşkilü'l-Kur'ân”¹⁷⁹

12- Abdurrahman es- Süyûtî, “Esbâbü'n-nüzûl”¹⁸⁰

13- Abdurrahman es- Süyûtî, “el-itkân fî Ulûmi'l-Kur'ân”¹⁸¹

Hadis Metinleri ve Şerhleri

Müellifimizin tefsîr yöntemlerinden birisi de, Kur'ân'ı hadisle tefsîr etmektir. Bundan dolayı hadis kitaplarından genişçe istifade etmiştir. Bu eserler:

1- Mâlik b. Enes, “el-Muvattâ”¹⁸²

2- Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, “Müsnedu eş-Şâfiî”¹⁸³

3- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, “Müsned”¹⁸⁴

4- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, “el-Câmi'u's-sahîh”¹⁸⁵

5- Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, “Sahîh-i Müslim”¹⁸⁶

6- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, “es-Sünen”¹⁸⁷

7- Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, “el-Câmi'u's-sahîh”¹⁸⁸

¹⁷⁵ A.e., c. 1, s. 102

¹⁷⁶ eş-Şinkitî, Edvâ'ü'l-Beyân, c. 1, s. 290

¹⁷⁷ A.e., c. 1, s. 195

¹⁷⁸ es-Sudeys, Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân, c. 1, s. 102.

¹⁷⁹ A.e., c. 1, s. 102.

¹⁸⁰ A.e., c. 1, s. 102.

¹⁸¹ A.e., c. 1, s. 102.

¹⁸² A.e., c. 1, s. 102.

¹⁸³ A.e., c. 1, s. 103.

¹⁸⁴ A.e., c. 1, s. 103.

¹⁸⁵ A.e., c. 1, s. 103.

¹⁸⁶ A.e., c. 1, s. 104.

¹⁸⁷ A.e., c. 1, s. 105.

¹⁸⁸ A.e., c. 1, s. 105.

- 8- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, “**es-Sünen**”¹⁸⁹
- 9- Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, “**es-Sünen**”¹⁹⁰
- 10- İbn Hacer el-Askalânî, “**Fethu’l-bârî**”¹⁹¹
- 11- En-Nevevî, “**el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc**”¹⁹²
- 12- Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, “**Neylû’l-evtâr şerhu Münteka’l-ahbâr**”¹⁹³
- 13- Emîr es-San‘ânî Sübülû’s-selâm, “**Şerh Bulûgu’l-merâm**”¹⁹⁴
- 14- Zürkânî, “**Şerhu’l-Muvatta**”¹⁹⁵

Usûl Kaynakları

- 1- İbnü’l-Hâcib, “**Muhtasar ibnü’l-Hâcib**”
- 2- İbn Kayyım, “**İ’lâmü’l muvakkı’in an Rabbi’l-Âlemîn**”
- 3- İbn Kasım el-ibâdî, “**el-Âyâtu’l-Beyyinât**” (Hâşiye alâ Şerhi’l-Mahalli li Cem’u’l-cevâmi’)
- 4- Abdullah b. İbrahim eş-Şinkitî, “**Nesru’l-Bunûd âlâ Merâki’s-Suûd**”¹⁹⁶

Fıkıh Kaynakları

- 1- Hareki, “**Muhtasaru’l-Haraki min Mesâîli’l- İmam Ahmet**”
- 2- el-İnsâf fî Ma’rifeti’r-Râcih mine’l-Hilâf âlâ mezhebi’l-İmami Ahmet
- 3- eş-Şâfiî, “**el-Üm**”
- 4- eş-Şirazi, “**el-Muhezzeb**”
- 5- İbn Kudâme, “**el-Muğnî**”
- 6- İbn Hazm, “**el-Muhallâ**”¹⁹⁷

İslam Akidesi Kaynakları

¹⁸⁹ A.e., c. 1, s. 105.

¹⁹⁰ A.e., c. 1, s. 106.

¹⁹¹ A.e., c. 1, s. 105.

¹⁹² A.e., c. 1, s. 105.

¹⁹³ A.e., c. 1, s. 105.

¹⁹⁴ A.e., c. 1, s. 98.

¹⁹⁵ A.e., c. 1, s. 105.

¹⁹⁶ A.e., c. 1, s. 117.

¹⁹⁷ A.e., c. 1, s. 114-115.

- 1- Ebü'l-Hasan el-Eş'ari, “**el-İbâne**”
- 2- İbn Abdülber, “**Câmiu beyâni'l-ilm**”

Arap Dili Kaynakları

- 1- Sibeveyhî, “**Kitab** ”
- 2- el-cevherî, “**es-Sihâh**”
- 3-. İbnü'l-Esîr, “**en-Nihâye**”
- 4- İbn Mâlik, “**el-Hulâsa**”
- 5- İbn Mâlik, ” **el-Kâfiye**”¹⁹⁸

Diğer Kaynaklar

- 1- İbn Teymiyye, “**el-Mecmu'** ”
- 2- İbn Kayyim, “**Zâdü'l-Meâd**”¹⁹⁹

¹⁹⁸ A.e., c. 1, s. 119.

¹⁹⁹ A.e., c. 1, s. 121.

2 . BÖLÜM

ŞİNKİTÎ'NİN ULÛMU'L-KUR'ÂN AÇISINDAN KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'LA TEFSİR YÖNTEMİ

2.1. Amm'ın Tahsîs Yoluyla Tefsîri

Amm kelimesi, lügatte; “bir lafzın içine giren bütün anlamlara şamil olmasıdır.”²⁰⁰ Tahsîs ise “hitabın içine giren bazı anlamların çıkarılmasıdır.”²⁰¹

Kur'ân'da çok sık rastlanan hususlardan birinin, genel anlamlı kelimelerin hususi bir niteliğe bürünmesi olduğundan şüphe yoktur.²⁰² Bunun nedenlerinden birisi de; Kur'ân'da geçen bazı lâfızların zâhirinin, bazı durumlarda belli bir anlama hamledilememe durumudur.²⁰³

Şinkitî'nin, bu konuyla ilgili âyetleri derinlemesine incelediğine tanık oluyoruz. Âyetin umumunu başka bir âyetle tahsîse gittiği gibi, âyeti hadisle tahsîse gittiği de olmuştur. Müellif; tahsîsi beyan olarak görmüş,²⁰⁴ bunu tefsîrine yansıtmıştır. Umum- husus yöntemini değişik şekillerde ele almıştır. Bazen konuyla ilgili âyetleri sıralayıp, onu tahsîs eden âyeti ele alıp değerlendirmeye tabi tutarken, bezen de görüşleri nakletmekle yetinir. Bunu örnekleriyle ele alırsak; müşriklerin evliliğini ele alan şu âyetleri inceleyelim; وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنَّ " *Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir ise, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.*"²⁰⁵ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ " *Eğer, siz de onların*

²⁰⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî, **Usûlü'l-Fıkḥ**, Thk., Fehd b. Muhammed es-Sedahân, Mektebetü'l-Ubeykân, y.y., 1999, c. 2, s. 747.

²⁰¹ Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kasım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Âmidî (ö. 631/1233), **el-İhkâm fi Usûl i'l-Ahkâm**, 4 c., Tahk. Abdurazzâk Afîfî, Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y., c. 4, s. 2.

²⁰² Albayrak, **Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine**, 102.

²⁰³ el-Âmidî, **el-İhkâm fi Usûl i'l-Ahkâm**, c. 4, s. 2.

²⁰⁴ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 5, s. 162.

²⁰⁵ Nur: 24/32.

inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz; onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar.”²⁰⁶ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا
“İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin.”²⁰⁷ Şinkitî’ye göre, âyetlerin mefhûmu açık bir şekilde müşriklerle evlenilmesini caiz görmediğini belirtir.²⁰⁸ Ancak Mâide sûresi, “ الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلْلٌ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلْلٌ لَهُمْ “
وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ
أَخْذَانٍ Bugün, size temiz olanlar helal kılındı. Kitap verilenlerin yemeği size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir. İnanan hür ve iffetli kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları -zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir.”²⁰⁹ âyetlerinin konuyla ilgili diğer âyetleri tahsîs ettiğini, dolayısıyla ehli kitapla evliliğinin caiz olduğunu açıklar. Bu caizliğin Kur’ân’ın beyanıyla sabit olduğunu belirtir.²¹⁰

Görüldüğü üzere müellifimiz, konuyla ilgili âyetleri sıralamış ve onu tahsîs eden âyeti zikrederek, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîri yöntemini temel alıp Ehl-i Kitap’la evliliği caiz görmüştür.

Bazen de iki umum âyet arasında tercihte bulunan müellifimiz, bunu değişik yöntemler çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Misal olarak; وَالَّذِينَ هُمْ لِأُزُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا
عَلَىٰ أَرْوَاحِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنْ ابْتِغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ
Eşleri ve cariyeleri dışında, mahrem yerlerini herkesten koruyanlar, doğrusu bunlar yerilmezler.”²¹¹ Burda, “cariyeleri dışında” kelimesindeki “مَا” umum ifade ettiği belirtilmektedir.²¹² Dolayısıyla âyetin mefhûmundan, cariyeye kız kardeşlerin tek nikâh altında toplanılması helal olduğu anlaşılabilmektedir. Cahiliye müşrikleri de iki kız kardeşin aynı nikâh altında toplanmasını sorun etmezdi.²¹³

²⁰⁶ Mümtebine: 60/10.

²⁰⁷ Bakara: 2/221.

²⁰⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 5, s. 529.

²⁰⁹ Maide: 5/5.

²¹⁰ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 5, s. 529.

²¹¹ Meâric: 70/29-30.

²¹² eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 5, s. 309.

²¹³ Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Vahidî (ö. 468/1076), **el-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-Âzîz**, Tahk. Safvan Adnan Dâvudî, Dâru’l-Kalem, Dimaşk, 1415, c. 2, s. 3; Ebü’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî (ö. 373/983), **Bahrü’l-Ulûm**, y.y., t.y.

Ancak Nisâ 4, وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ “...İki kız kardeşi toplamanız”²¹⁴ âyeti, onları aynı anda bulundurmanın caiz olmadığını sarîh bir şekilde ifade etmektedir.²¹⁵

Zâhiri çelişkili olarak görünen bu âyetler hakkında, değişik değerlendirmeler yapılmıştır. Sahâbelerin çoğu, bunun haram olduğunu belirtirken bazıları da mübâh veya kerih görmüştür.²¹⁶

Bu konuda Hz. Osman’dan yapılan bir rivâyette²¹⁷ iki kız kardeşin nikâhının âyetin birinde helal kılındığını,²¹⁸ bir diğerinde ise haram kılındığını²¹⁹ belirtir.²²⁰ İbn Mes’ûd, kendisine bunun hükmünü sorana, bu durumu kerih (haram) gördüğünü belirtmiştir. İbn Mes’ûd, إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ “sahip olduğunuz cariyeler müstesna”²²¹ âyetiyle karşı çıkana ise şiddetle karşı çıkmış ve sahip olunan bineğin de kişinin mülkü olduğunu belirterek kinayeli bir üslupla bu düşünceyi eleştirmiştir.²²²

Zâhirîler ise âyetin nikâh yoluyla aynı anda iki kız kardeşi bulundurmanın caiz olmadığını ama cima yoluyla iki cariye kız kardeş için bunun caiz olduğunu söylemişlerdir. Zira onlara göre âyette kastedilen nikâhtır.²²³

Taberî, iki kız kardeşin aynı anda bir nikâhta bulundurulmasının haram olduğu hususunda icmâ olduğunu belirtir.²²⁴ Bu durumda iki kız kardeşi aynı nikâhta

c. 1, s. 292.

²¹⁴ Nisâ: 4/23.

²¹⁵ Hür kadınlarla nikâh yoluyla veya cariye kadınlarla cima yoluyla fark etmez. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa’lebî (ö. 427/1035), **el-Keşf ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur’ân**, 10 c., Tahk. Muhammed b. Âşur, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 2002, c. 3, s. 284.

²¹⁶ Menna’ b. Halil el-Kettân, **Târîhu’t-teşrî’i’l-İslâmî**, Mektebetü Vehbe, y.y., 2001, s. 222.

²¹⁷ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. Münzir İdrîs (ö. 277/890), **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm li İbn Ebû Hâtîm**, Tahk. Esâd Muhammed et-Tîb, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Arabistan, 1419, c. 3, s. 914.

²¹⁸ Meâric:70/30.

²¹⁹ Nisâ: 4/23.

²²⁰ Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğalib b. Abdurrahmân b. İbn Atiyye el-Endülûsî, **el-Muharreru’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz**, Thk., Abdusselâm Abdu eş-Şâfiî Muhammed, Dâru’l-Kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 1422, c. 2, s. 33; İbn Ebû Hâtîm, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm**, c. 3, s. 914.

²²¹ Nisâ: 4/24.

²²² İbn Ebû Hâtîm, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm**, c. 3, s. 914.

²²³ Ebû-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcebbâr b. Ahmed el-Mervezi es-Sam’ânî, **Tefsîrü’l-Kur’ân**, Thk., Yasir b. İbrahim ve Guneym b. Abbas b. Guneym, Dâru’l-Vatan, Riyad, 1997 c. 1, s. 413.

²²⁴ et-Taberî, **Câmiu’l-Beyân an te’vîli âyi’l-Kurân**, c. 6, s. 555.

bulundurma, icmâyla haram iken cariye iki kız kardeşi cima yoluyla aynı anda bulundurma noktası ise çoğunluk tarafından haram görülmüştür.²²⁵

Müellifimiz ise birbirine zıt görünen bu âyetlerin her ikisinde de amm âyetler olduğunu belirtir. Zira Meâric 30. âyeti iki kız kardeşle cimayı caiz görürken Nisâ 4. âyeti ise hem cariye hem de hür kadınları aynı anda bulundurmanın caiz olmadığını belirtmektedir. Bu durumda iki umum âyetinin birbirine çelişkisi söz konusudur.²²⁶

Müellifimiz beş sebebe binaen Nisa 4, “...İki kız kardeşi toplamanız” âyetinin hükmünü Meâric 30, “ve cariyeleri dışında,” âyetine tercih eder.²²⁷ Buna göre;

1. İki kız kardeşi bir nikâh altında bulundurmayı haram kılan Meâric 30. âyetin siyâk-sibâkî dikkate alındığında evlenilmesi haram olan ve olmayan kadınlar aynı yerde zikredilmiştir. Başka bir deyişle bu hüküm belirten bir âyettir. Bu durumda Şinkitî’ye göre, bu âyetler bağlayıcıdır. Ancak, Nisâ 4. âyeti ise müminlerin özelliklerini anlatan, onları öven ve özelliklerine vurgu yapan bir yerde zikredilmiştir.²²⁸ Bu özelliklerinden birisi de eşleri ve cariyeleri hariç, iffetlerini muhafaza etmeleridir.²²⁹ Şinkitî, hükümleri konu bütünlüğünden almanın, konu bütünlüğü olmayan bir yerden almaktan daha iyi olduğu görüşündedir. Bundan dolayı Nisa 4 âyetini önceler.²³⁰

2. Müellifimize göre; Meâric 30 âyeti, umum üzerine kalmamış olup tahsîse uğramıştır.²³¹ Zira Şinkitî’ye göre ittifakla; وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرِّضَاعَةِ “Süt kız kardeşleriniz”²³² âyeti ve وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ “Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin.”²³³ âyeti, bu âyetin umumunu tahsîs

²²⁵ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb el-İsfahânî (ö. V./XI), **Tefsîru Râgib el-İsfahânî**, 2 c., Tahk. Muhammed Abdulaziz Beysûnî, Dârü'l-Vatan, Riyad, 1999, c. 3, s. 1170 ‘İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Vecîz**, c. 2, s. 33; Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), **Fethu'l-Kadîr**, Dâr ibn Kesîr/Dâr el-Kelîmu't-Tayyib, Beyrut, 1414, c. 1, s. 514.

²²⁶ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 5, s. 310.

²²⁷ **A.e.**, c. 5, s. 310.

²²⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el- Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), **el-Fakih ve'l-mütefakkih**, 2 c., Tahk. Ebû Abdurrahmân Adil b. Yusuf el-Gerâzî, Dâr İbni'l-Cevzî, Arabistan, 1421, c. 2, s. 95; eş-Şinkitî, **Muzekkiretü'l- usûl**, c. 1, s. 269.

²²⁹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 5, s. 310.

²³⁰ **A.e.**, c. 5, s. 310.

²³¹ **A.e.**, c. 5, s. 310.

²³² Nisâ:4/23.

²³³ Nisâ: 4/22.

etmektedir.²³⁴ Oysa Şinkitî'ye göre; Meâric sûresinin ilgili âyeti ise tahsîs edilmemiştir.²³⁵ Bu durumda müellifimiz, cumhurun görüşü olarak gördüğü “*Tahsîse uğrayan amm’la, tahsîse uğramayan amm çeliştiğinde tahsîse uğramayan amm öncelenir.*”²³⁶ kaidesi çerçevesinde Nisa sûresinin âyetlerini önceler.²³⁷

3. Müellifimiz, namusu ve iffeti konu alan âyetler arasında bir çelişki söz konusu olduğu hallerde, çelişkili gibi görünen bu âyetler arasında hükmün mübahlığını gösteren muhkem bir delil olması gerektiğini savunur.²³⁸ Bulunmadığı hallerde namusun (fercin) dokunulmaz olduğunu belirtir. Bundan hareketle, haramlığı ifade eden âyeti öncelemiştir.²³⁹

4. Şinkitî, “*Haramlığa delâlet eden umum; mübahlığa delâlet eden umumdan öncedir.*”²⁴⁰ kaidesini de tercih ettiği görüş için zikreder.²⁴¹

5. Şinkitî, *وَإِنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ* “...İki kız kardeşi toplamanız” âyetinin övme ve yermenin olmadığı bir yerde zikredildiğini diğer âyetin ise övgünün söz konusu olduğu bir yerde zikredildiğini belirtir. Âlimlerin çoğunun da, övme ve yermenin söz konusu olduğu²⁴² âyetlerin umumunu kabul etse bile bazı âlimlerin bunu kabul etmediğini belirtir.²⁴³ Bundan dolayı kendi tercihinin savunur ve Meâric 30 âyeti önceler.²⁴⁴ Bunun dışında Şâfiî’nin *سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ* “*Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu; işte onlara elem verici bir azabı müjdele!*”²⁴⁵ âyetinin umumunu dikkate almayıp²⁴⁶ mübah olan altını biriktirmeyi uygun gören görüşünü de kendi tercihinin haklılığını

²³⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 5, s. 310.

²³⁵ *A.e.*, c. 5, s. 310.

²³⁶ *A.e.*, c. 5, s. 310.

²³⁷ *A.e.*, c. 5, s. 310.

²³⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 5, s. 311.

²³⁹ *A.e.*, c. 5, s. 311.

²⁴⁰ *A.e.*, c. 5, s. 310.

²⁴¹ *A.e.*, c. 5, s. 310.

²⁴² *إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ* “İyiler muhakkak cennettedirler, kötüler de cehennemdedirler.” İnfîtâr: 82/13-14.

²⁴³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 5, s. 311.

²⁴⁴ *A.e.*, c. 5, s. 311.

²⁴⁵ Tevbe: 9/34.

²⁴⁶ Zira âyette korkutma söz konusudur. Şinkitî de bu üslûpla gelen âyetlerin umumiyetinin bağlayıcılığı hususunda ihtilaf olduğundan yola çıkarak görüşünü temellendirmeye çalışır.

ortaya çıkarmak için nakleder.²⁴⁷ Şinkitî, tüm bu sebeplere binaen, haramlığı ifade eden âyetin lafzını dikkate almıştır.²⁴⁸ Müellifimiz böylece iki amm âyet arasında tercihte bulunmuş ve bu beş sebebe binaen cariyeye iki kız kardeşin aynı nikâh altında bulunmasının caiz olmadığını belirtmiştir.

Müellifimiz, bazen de amm olan bir âyetin birden fazla tahsîs edilebileceğini açıklar. Misal, *وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ* “Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler.”²⁴⁹ âyetin zâhirinin amm olduğunu, dolayısıyla bu hükmün boşanmış tüm kadınları kapsadığını belirtir. Ancak Kur’ân’ın bazı âyetlerinin bu umumu tahsîs ettiğini zikreder.²⁵⁰ Buna göre *وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ* “Gebe olanların iddeti, doğurmaları ile tamamlanır.”²⁵¹ âyetinin ammı tahsîs ettiğini ve hamilelerin iddetinin doğumla hükme bağlandığını açıklar.²⁵² Şu âyetle de *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمَعَّوَهُنَّ* *وَسَرَخُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا* “Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da henüz zifafa girmeden onları boşarsanız, onları sayacağınız bir iddet sûresince bekletme hakkınız yoktur. O halde, onları (bir bağışla) memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.”²⁵³ Zifaf olmadan boşanmanın iddeti olmadığını belirtmekte ve tahsîs yoluyla açıklığa kavuşturulmaktadır.

Küçüklük ve yaşlılık vb. sebeplerden dolayı hayız görmeyen kimselerin durumlarının ise *وَاللَّائِي يَيْسُنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضُنَّ* “Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme sûresi üç aydır.”²⁵⁴ âyetiyle üç ay süreyle sınırlandırıldığı belirtilmektedir.²⁵⁵ Bu şekilde Şinkitî, amm olan bir âyeti birden fazla âyetle tahsîs edilebileceğini örnekleriyle belirtmiştir.²⁵⁶

²⁴⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 5, s. 311.

²⁴⁸ A.e., c. 5, s. 311.

²⁴⁹ Bakara: 2/228.

²⁵⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 9.6

²⁵¹ Talâk: 65/4.

²⁵² eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 96.

²⁵³ Ahzâb: 33/49.

²⁵⁴ Talâk: 65/4.

²⁵⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 96.

²⁵⁶ A.e., c. 1, s. 96

Başka bir misal de “الرَّائِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيَشْهَدُ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ” *“Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini konusunda o ikisine acımayın. Onların ceza görmesine, inananlardan bir topluluk da şahit olsun.”*²⁵⁷ âyetidir. Şinkitî, الرَّائِيَةُ وَالزَّانِي “*“Zina eden kadın ve erkek...”*” âyetinin başındaki elif lam takısından dolayı bunun amm olduğunu, dolayısıyla âyetin zâhirinden zina eden her kadın ve erkeğe yüz sopa vurulmasının anlaşıldığını belirtmekte ve bu âyetin zâhirinin evli/bekâr, köle/cariyelerin de hepsini kapsadığını açıklamaktadır.²⁵⁸ Ancak Şinkitî'ye göre gerçekliğin böyle olmadığı, konu bütünlüğü ele alındığında bu âyetin iki defa tahsîse uğradığını belirtmektedir.²⁵⁹

Birincisi: Yüz sopanın sadece hür kadına uygulanacağı, kölelere ise elli sopa cezası uygulanması gerektiğini belirten فَإِنَّ اثْنَيْنِ يُفَاجِسُهُ فَعَلَيْهِمَا نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ “*Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa, onlara, hür kadınlara edilen azabın yarısı edilir.*”²⁶⁰ âyetidir.²⁶¹ Bu durumda müellifimize göre âyette geçen “الْمُحْصَنَاتِ” kelimesinden kasıt hür kadınlar, الْعَذَابِ “*azab*” kelimesinden kasıt ise hür olana yüz; köle olana vurulacak elli sopa cezasıdır. Dolayısıyla, فَعَلَيْهِمَا نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ “*onlara, hür kadınlara edilen azabın yarısı edilir.*” âyeti Nûr 2 âyetinde zikredilen zina eden kadın lafzının umumunu tahsîs etmektedir.

İkincisi: Şinkitî'ye göre, lafzı nesh edilip hükmü baki olan: الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَبَا “*İhtiyar erkekle ihtiyar kadın zina ederlerse, onları recmedin*” âyetiyle tahsîs edilmesidir.²⁶² Bu âyet, sopa cezasının sadece bekâr olanlara uygulanacağı, ihtiyar kişilerin ise recm edileceğini ifade etmektedir.²⁶³

Şinkitî'nin tefsîrinde görülen bir diğer nokta ise güçlü bir kârine olmadığı sürece tahsîs yönteminin uygulanmamasıdır. Zira Şinkitî gerek görmediği yerlerde tahsîse gitmez, âyetin umumiyetini temel alır. Buna misal verirsek; وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا

²⁵⁷ Nûr: 24/2.

²⁵⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 5, s. 366.

²⁵⁹ A.e., c. 5, s. 366.

²⁶⁰ Nisâ: 4/25.

²⁶¹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 5, s. 366.

²⁶² A.e., c. 5, s. 367

²⁶³ A.e., c. 5, s. 367

الْقُرْآنَ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا “And olsun ki, Biz bu Kur’ân’da insanlara türlü türlü misali gösterip açıkladık. İnsanın en çok yaptığı iş tartışmadır.”²⁶⁴ âyetinin zâhiri dikkate alındığında, kastedilenin kâfirlerin düşmanlıkları ve hakka galip gelmek için girdikleri batıl tartışmalar olduğunu belirttikten²⁶⁵ sonra Şinkitî der ki: “Her ne kadar Kur’ân’ın zâhiri ve sebebi nüzulü bu olsa da âyetin genel tefsîrine münafi değildir. Zira ibret, sebebin hususiyeti değil; genelliliğidir.”²⁶⁶ Böylece müellifimiz, âyetin sadece kâfirlerin yaptıklarıyla değil, her tartışma ve düşmanlığı kastettiğini ve bunun genel olduğunu belirtmiş olmaktadır.²⁶⁷

Şinkitî, âyetin tahsîsini gerektirecek bir durum söz konusu olmadığı sürece tahsîs iddiasından sakınmıştır. Bu konuda şöyle der: “...Âlimler, geçerli bir isnat ve metne dayandığını gösteren bir tahsîs kârinesi olmadığı sürece âyetin genel ifadesinin dikkate alınması gerekliliği hususunda ittifak etmişlerdir. Mesnetsiz iddialarla kitap, sünnet ve icmânın nasslarının tahsîs edilmesi caiz değildir.”²⁶⁸

2.2. Mücmelin Mübeyyen İle Tefsîri

Mücmel “sözün sahibini tarafından -soru üzerine yahut re’sen- bir açıklama yapılmadan kendisi ile kastedilen mananın anlaşılamadığı lâfızdır.”²⁶⁹ Müellifimiz, mücmel konusu üzerinde detaylı bir şekilde durmuş ve âyetlerin beyanını, Kur’ân perspektifinden sunmaya çalışmıştır. Şinkitî’ye göre Allah, bu Kitab’ın kendi tarafından tafsilatlı bir şekilde anlatıldığını belirttiğinden, bu beyan da onun tarafından olmaktadır.²⁷⁰

Şinkitî’nin tefsîrinde, konuyla ilgili birçok örnek bulmamız mümkündür. Müellifimiz, mücmel konusunun beyanını değişik örnek ve şekillerle ele almaya çalışmıştır. Konuyu örnekleriyle ele alalım: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ “Meleklerle, ‘Âdem’e secde edin’ demiştik.”²⁷¹ Şinkitî’ye göre Meleklerle Âdem’e secde etme

²⁶⁴ Kehf: 18/54.

²⁶⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 302.

²⁶⁶ *A.e.*, c. 3, s. 302.

²⁶⁷ *A.e.*, c. 3, s. 302.

²⁶⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c.3, s. 334.

²⁶⁹ Zekiyyüddîn Şa’ban, Ter: İbrahim Kâfi Dönmez, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fık)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014, s. 387.

²⁷⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c.2, s.169.

²⁷¹ Bakarâ: 2/34.

emrinin ne zaman verildiği konusu mücmel bırakılmıştır. Hicr sûresinin şu âyetiyle de *وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن صَلْصَالٍ مِّن حَمَإٍ مَسْنُونٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ* Hani Rabbin meleklerle demişti ki: ‘Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım. Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın.’²⁷² Bu emrin, Âdem’in yaratılmasından önce olduğu vurgulanmış ve mücmellik giderilmiştir.²⁷³

Yine Şinkitî’ye göre *وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُم مِّنْ غَرَقِنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ* “Denizi yarıp, sizi kurtarmış ve gözlerinizin önünde Firavun ailesini batırmıştık.”²⁷⁴ âyetinde Hz. Musa’nın denizi yardığından bahsedilmekte, nasıl olduğu konusu ise kapalı bırakılmaktadır. Ancak Şinkitî’ye göre *فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ* “Bunun üzerine Biz Musa’ya: ‘Değneğinle denize vur’ diye vahyettik. Hemen deniz ikiye ayrıldı, her parçası yüce bir dağ gibiydi.”²⁷⁵ *وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعَبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرْكًا وَلَا تُخْشَى* “Andolsun ki, Biz Musa’ya: Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da; (size) yetişilmesinden korkmaksızın ve (boğulmaktan) endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç, diye vahyetmiştik.”²⁷⁶ âyetleriyle bu durumun nasıl olduğu açıklığa kavuşturulmuştur.²⁷⁷

Şinkitî tarafından yine Allah’ın helak ettiği kavimden bahseden *وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ* “Firavun taifesini suda boğduk.”²⁷⁸ âyetinde, boğulmanın detayı anlatılmayarak mücmel bırakılmış, “İki topluluk birbirini görünce, Musa’nın adamları: İşte yakalandık! dediler. Musa: ‘Hayır; Rabbim benimle beraberdir, bana elbette yol gösterecektir.’ dedi. Bunun üzerine Biz Musa’ya: ‘Değneğinle denize vur’ diye vahyettik. Hemen deniz ikiye ayrıldı, her parçası yüce bir dağ gibiydi. İşte oraya, geridekileri de yaklaştırdık. Musa ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık. Öbürlerini suda boğduk.”²⁷⁹ *فَأَتَّبَعُهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ* “Firavun, ordusuyla onları takip etti, deniz de onları içine alıverdi, hem de ne

²⁷² Hicr: 15/28-29.

²⁷³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 33.

²⁷⁴ Bakarâ: 2/50.

²⁷⁵ Şuarâ: 26/63.

²⁷⁶ Tâhâ: 20/77.

²⁷⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 33.

²⁷⁸ Enfâl: 8/54.

²⁷⁹ Şuarâ: 26/67.

alış!”²⁸⁰ âyetleriyle de mücmel olan boğulma şekli beyân edilerek, vuzuha kavuşmuştur.²⁸¹

Allah, İsrail oğullarını nimetlendirdiğini اُنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ اَلَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اُنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ “Ey İsrail oğulları! Size verdiğim nimeti... Hatırlayın.”²⁸² âyetiyle belirtmiş; ancak bu nimetin ne olduğu kapalı bırakılmıştır.²⁸³ Şinkitî’ye göre bu nimetin ne olduğu; وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى “Bulutla sizi gölgelendirdik, kudret helvası ve bıldırcın indirdik.”²⁸⁴ وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ “Hatırlayın ki; sizi, Firavun taraftarlarından kurtardık. Çünkü onlar, size azabın en kötüsünü reva görüyorlardı.”²⁸⁵ وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَتَمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ وَنُكَفِّرَنَّ وَنُزَيِّدَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَّ فِرْعَوْنَ وَهُامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ “Biz; memlekette güçsüz sayılanlara iyilikte bulunmak, onları önderler kılmak, onları varis yapmak, memlekete yerleştirmek; Firavun, Haman ve her ikisinin askerlerine, çekinmekte oldukları şeyleri göstermek istiyorduk.”²⁸⁷ âyetleriyle detaylıca belirtmiştir.²⁸⁸

Allah’ın Yahudilerle ahitleştiğini; وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ “Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vadettiklerimi vereyim.”²⁸⁹ âyetiyle açıklamakta, ancak bu ahitleşmenin ne olduğu kapalı bırakılmaktadır.²⁹⁰ Peki, Allah’ın ahitleşmesinden kasıt nedir? Şinkitî, bu ahitleşmenin diğer âyetlerle açıklandığını belirtmektedir. Buna göre; وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا “And olsun ki, Allah, İsrail oğullarından söz almıştı. Onlardan on iki reis seçtik. Allah: 'Ben şüphesiz sizinleyim; namaz kıalarsanız, zekât verirsiniz, Peygamberlerime inanır ve onlara yardım ederseniz, Allah uğrunda güzel bir takdimde bulunursanız...”²⁹¹ âyetiyle, Yahudilerden istenen sözün ne olduğu belirtilirken, لَاكْفُورَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَا نُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ

²⁸⁰ Tahâ: 20/78.

²⁸¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 1, s. 36.

²⁸² Bakarâ: 2/122.

²⁸³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 1, s. 34.

²⁸⁴ Bakarâ: 2/57.

²⁸⁵ Bakarâ: 2/49.

²⁸⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 1, s. 34.

²⁸⁷ Kasas: 28/5-6.

²⁸⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 1, s. 34.

²⁸⁹ Bakara: 2/40.

²⁹⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 1, s. 34.

²⁹¹ Mâide: 5/12.

2.2.1.Müşterek Lâfızların Mücmelliği

Müşterek ‘birbirinden farklı İki veya daha çok anlam karşılığı olarak konulmuş lâfız’dır.²⁹⁸ Müellifimiz, tefsîrinde yer yer müşterek lafza değinmiş, konuyla ilgili âyetleri açıklamaya çalışmıştır. Misal;

“Zina الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرَكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ” *Zina eden erkek, ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da, ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir. Bu, müminlere yasak edilmiştir.*”²⁹⁹ âyetinde “لَا يَنْكِحُ” lafzındaki ‘nikâh’tan kasıt nedir? Zina mı yoksa evlilik akdi mi? Veya her ikisi mi?

Nikâh kelimesi; ez-Zemahşerî’ye göre, Kur’ân’da sadece evlilik akdi anlamında olup, başka bir anlamda kullanılmamıştır.³⁰⁰ Bundan dolayı Zemahşerî, âyetteki nikâhı cima anlamında kullananları eleştirir.³⁰¹ İbn Atiyye ise Zeccâc’ın “Kur’ân’da Nikâh, sadece evlilik akdi için kullanılmıştır”³⁰² sözünü tenkit eder ve “Ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe...”³⁰³ âyetindeki nikâhtan kastın sünnetin tefsîriyle cima olduğunu belirtir ve nikâhın cima anlamında kullanıldığını söyler.³⁰⁴ Kurtubî de benzer bir görüş belirtmiş, âyetteki nikâhı, cima anlamında tefsîr etmiştir. Ayrıca, İbn Abbas ve ashabının da nikâhı cima anlamında tefsîr ettiklerine dair rivâyetin olduğunu belirterek Zeccâc’ın bu görüşünü eleştirmiştir.³⁰⁵

Müellifimiz Şinkitî ise bu âyetle ilgili iki görüşün olduğunu belirtir. Bazı âlimlerin nikâhı cima anlamında, bazılarının ise evlilik akdi anlamında gördüklerini açıklar.³⁰⁶ Buna göre evlilik akdi olarak görenlerin, iffetli birinin zina edenle evlenmesini caiz görmediklerini belirtir. Bu görüşün âyette zikredilen مُشْرَكَةً

²⁹⁸ Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk eş-Şâî, **Usûlü’ş-Şâî**, Beyrut Dârü’l-kitâbi’l-Arabî, Beyrut, t.y., s. 36.

²⁹⁹ Nûr: 24/3.

³⁰⁰ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, c. 3, s. 212.

³⁰¹ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, c. 3, s. 212.

³⁰² İbn Atiyye, **el-Muharreru’l-Vecîz**, c. 4, s. 162.

³⁰³ Bakarâ: 2/230.

³⁰⁴ İbn Atiyye, **el-Muharreru’l-Vecîz**, c. 4, s. 162.

³⁰⁵ el-Kurtubî, **el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân**, c. 12, s. 167.

³⁰⁶ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 5, s. 417.

مُشْرِكٌ (Müşrik kadın/Müşrik erkek) kârinesi gereği yanlış olduğunu, aksine evliliklerinin caiz olduğunu belirtir.³⁰⁷

Zira Allah; وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ “Allah'a ortak koşan kadınlarla, onlar inanıncaya kadar, evlenmeyin.”³⁰⁸ “Bu kadınlar, o inkarcılara helal değildir, onlar da bunlara helal olmazlar.”³⁰⁹ وَلَا تُمَسِّكُوا الْكَوَافِرَ “Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.”³¹⁰ âyetlerinde müşrik kadın ve müşrik erkeklerle evliliğin caiz olmadığı belirtilmektedir. Bu durumda, âyette zikredilen nikâh lafzını cima anlamı dışında yorumlamanın yanlış olduğunu belirtir.³¹¹ Bu konuda Zeccâc'ın “Kur'ân'da nikâh, sadece evlilik akdi için kullanılmıştır.” sözünün de iki sebebe binaen kabul edilemez olduğunu açıklar;

Birincisi: فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ “Bundan sonra kadını boşarsa, kadın başka birisiyle evlenmedikçe bir daha kendisine helal olmaz.”³¹² âyetidir. Zira görüldüğü üzere Kur'ân'da nikâh cima anlamında kullanılmıştır.

İkincisi: Arapların kendi dillerinde nikâhı, evlilik akdi anlamında kullanmalarındır.³¹³

Başka bir misal; وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ “Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah'a ve ahiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal değildir.”³¹⁴ âyetinde zikredilen قُرُوء hem âdet devresi hem de temizlik sûresi anlamlarına gelen müsterek lâfızdır. Hem temizlik sûresi hem hayız (adet sûresi) halleri anlamına gelen bu kelime, Şinkiti'nin de dediği gibi muradın ne olduğu hususunda ihtilaf konusu olmuştur.³¹⁵ Âlimler, bu konuda farklı görüşler belirtmişlerdir. Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Katâde,

³⁰⁷ A.e., c. 5, s. 417.

³⁰⁸ Bakarâ: 2/221.

³⁰⁹ Mümtetine: 60/10.

³¹⁰ Mümtetine: 60/10.

³¹¹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 5, s. 418.

³¹² Bakara: 2/230.

³¹³ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 5, s. 420.

³¹⁴ Bakarâ: 2/228.

³¹⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 96.

Mücahid, İkrime, Suddi, Ebû Hanife gibi âlimlere göre âyetten kasıt, hayız (âdet sûresi) dönemidir. Burada, kadının bekleme sûresi üç hayız dönemiyle sınırlıdır.³¹⁶

H. Aişe, İbn Ömer, Zeyd b. Sâbit, Zührî, Şâfiî, Kurtubî gibi diğer âlimler ise “kurû”dan kastın temizlik sûresi olduğu görüşündedir.³¹⁷

Şinkiti’nin de belirttiği gibi, âyetin tefsîrinde görüş farklılığı bulunmakta, bunun nedeni ise “kurû” kelimesinin Arap dilinde hem temizlik dönemi hem de hayız anlamında kullanılmasından kaynaklanmaktadır.³¹⁸ Bundan dolayı da âyetteki müşterek lâfızdan kastın ne olduğu hususu, âlimleri farklı delillendirmelere götürmüştür. “Kurû”dan kastın, hayız olduğunu söyleyenler, değişik deliller getirmişlerdir: “وَاللَّائِي يَيْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضُنَّ “*Kadınlarınızdan ay hali görmekten kesilenler ile henüz ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır.*”³¹⁹ âyetinin hayız görmeyen kadınların iddetini üç ayla belirtmesi, iddetin hayızlı durumda olacağına işarettir. Aylar, hayızların zikredilmediği anlarda yerini almaktadır.³²⁰ Hadisten getirdikleri delil ise Resulullah (s.a.)’ın şu sözüdür: دَعِيَ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَانِكَ “*Hayızlı günlerinde namazı bırak.*” Resulullah (s.a.), burada “kurû” hayız yerine kullanmıştır.³²¹

Kurû’dan kastedilen temizlik dönemidir, diyenler ise görüşlerini şu şekilde delillendirmişlerdir: Allah, يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ “*Ey Peygamber!*

³¹⁶ Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058), **Tefsîrü’l-Mâverdî: en-Nüket ve’l-uyûn**, 6 c., Tahk. Seyyid ibn Abdulmaksûd b. Abdurrahîm, Darü’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, t.y., c. 1, s. 291; Nasıruddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî (ö. 685/1286), **Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-te’vîl**, Tahk. Muhammed b. Muhammed el-Mer’âşeli, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, h. 1418, c. 1, s. 12; Ebû’l-Haccâc Mücâhid el-Mekkî el-Kureşî, **Tefsîru Mücâhid**, Thk., Muhammed Abdusselâm Ebû Nîl, Mısır, Dâru’l-fıkr İslami el-Hadise, 1989, s. 235

³¹⁷ el-Mâverdî, **en-Nüket ve’l-Uyûn**, CI, s. 291; (ö. 204/820), **Tefsîrü’l-İmâm eş-Şâfiî**, 3 c., Tahk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân, Dârüt-Tedmuriyye, Arabistan, 1427, c. 1, s. 350.

Kurtubî, bu görüşü şu şekilde savunur: “*Bu konuda İslam şeriatının ince hikmetleri vardır; Temizlik döneminden hayıza geçişin kur’ olarak isimlendirmesi rahmin beraati içindir. Oysa hayızdan temizliğe geçiş bunun zıddıdır.*” el-Kurtubî, **el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân**, c. 2, s. 115.

³¹⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 1, s. 96.

³¹⁹ Talâk: 65/4.

³²⁰ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 1, s. 97.

³²¹ **A.e.**, c. 1, s. 97

Kadınları boşayacağınızda, onları, iddetlerini gözeterek boşayın.”³²² âyeti, iddetlerinde boşanmalarını emretmiştir. İddetleri de şüphesiz ki, hayızlıyken değil, temizlik dönemi içerisinde emredilmiştir.”³²³

Müellifimiz, her iki kesimin de dayandığı delilleri belirttikten sonra, kendi tercihinde bulunur. Şinkitî, bu konuda şöyle der: “...*Böyle durumlarda, bize râcih olarak görünen delili tercih ederiz.*”³²⁴ Buna göre; kurû’yu temizlik müddeti şekliyle yorumlayanların, tercihi açık nassla desteklendiğinden, bu görüşü benimser.³²⁵ Zira *فَطَلَّوْهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ* “onları, iddetlerini gözeterek boşayın.” âyeti, Resulullah (s.a.)’ın tefsîriyle temizlik müddeti kast edildiği açıktır. Dolayısıyla nassı bırakmanın bir gerekçesi olmamalıdır.³²⁶ Müellifimiz burada Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîrini, Resulullah (s.a.)’ın tefsîr anlayışıyla beraber mezc etmiştir. Ayrıca, kendisine göre, râcih gördüğü delili benimseyerek müşterek lafzın bir anlamı üzerinde tercihte bulunmuştur.

2.2.2.Müphem Lafızların Mücmelliği

Müphem ‘zâhiri bilinse bile, aklın onu tasavvur etmesi, tafsilatını bilmesi ve hakikatinin idraki üzerinde durmasıdır’³²⁷ Bunu örneklerle inceleyelim:

Allah, kullarına kendilerine helal kılınan nimetleri hatırlatmış ve bazı şeylerin ise haram kıldığını belirtmiştir. Bu konuda şöyle buyurmaktadır: *ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَجَلْتُ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ* “İşte böyle! Kim Allah’ın yasaklarına saygı gösterirse bu, Rabbinin katında kendi iyiliğinedir. (Haram olduğu) size okunanlar dışında kalan hayvanlar, size helal kılındı.”³²⁸ Görüldüğü üzere, bazı şeylerin haram kılındığı belirtilmiştir. Ancak, âyette “size okunan bazı şeyler hariç” lafzıyla haram kılınan şeylerin ne olduğu, müphem bırakılmıştır.

³²² Talâk: 65/1

³²³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 97

³²⁴ eş-Şinkitî, c. 1, s. 96

³²⁵ eş-Şinkitî, c. 1, s. 98

³²⁶ *A.e.*, c. 1, s. 97

³²⁷ Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, *Min Revâ’i’i’l-Kur’ân: Te’emmülât ilmiyye ve Edebiye fi Kitâbillâhi ‘azze ve celle*, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1999, s. 89.

³²⁸ Hacc: 22/30.

Şinkitî'ye göre, bu kapalılığı açıklayan En'âm sûresininin ; *قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ* “De ki: ‘Bana vahyolunan Kur’ân’da, bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum.”³²⁹ âyetleridir. Bir grup müfessir³³⁰ Maide sûresinden hareketle bu beyanın; Maide: 3³³¹ âyetleriyle gerçekleştiğinin söylenmesini yanlış bulmaktadır. Çünkü Şinkitî'ye göre; Maide sûresi son inen âyetlerden olurken Hac sûresi ilk inen âyetlerdendir. Hac sûresinin âyetlerinin beyan edilmesi, Mekki olan En'âm sûresiyle doğrudur. Son inen bir âyetle beyan edilmesi doğru değildir. Ancak, *أُجِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُثْلَى عَلَيْكُمْ* “Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helâl kılındı.”³³² âyetinin kendisi gibi, aynı sûrede yer alan Maide 3’ün âyetleriyle beyan edilmesini doğru bulmaktadır.³³³ Râzî ise bu konuda, müfessirler arasında görüş birliği olduğunu açıklamaktadır.³³⁴

Görüldüğü üzere Şinkitî, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîrinde sadece âyet bütünlüğüne odaklanmamış, nüzul sebepleri gibi faktörleri de dikkate almıştır. Çoğu müfessirin aksine, istinbât yöntemini dikkate alarak doğru gördüğü görüşü delillendirmeye çalışmıştır.

Şinkitî, *حَتَّىٰ إِذَا آذَرَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأَوْلَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ* “Nihâyet hepsi orada toplandığı zaman; peşlerinden gidenler, kendilerine öncülük edenler için; ‘Ey Rabbimiz! Şunlar, bizi saptırdılar. Onlara bir kat daha ateş azabı ver,’ derler.”³³⁵ âyetinde geçen kâfirlerin, dalâlet sebebi üzerine eğilmiştir.

³²⁹ En'âm: 6/145.

³³⁰ et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 17, s. 618; Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc (ö. 311/923), **Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh**, 5 c., Tahk. Abdulcelil Abdüh Şelebî, Alemi'l-Kutub, Beyrut, 1988, c. 3, s. 424; es-Sa'lebî, **el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân**, 2002, c. 4, s. 21.

³³¹ Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fâl oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır. Maide: 5/3.

³³² Mâide: 5/1.

³³³ eş-Şinkitî **Edvâ'ü'l-Beyân** c. 5, s. 254.

³³⁴ Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed er-Râzî (ö. 666/1268) **Mefâtihu'l-Ğayb: Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru İhyâi't-tûrasi'l-Arabî, Beyrut, 1420, c. 13, s. 168.

³³⁵ A'râf: 7/38.

Müellifimize göre bunun sebebi, âyette müphem bırakılmıştır.³³⁶ Ancak, diğer âyetlerde tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır. Şinkitî, bunun sebebi hususunda şu âyetleri zikreder: *وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ* “Rabbimiz! Biz, yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat etmiştik; fakat onlar bizi yoldan saptırdılar.’, ‘Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver, onları büyük bir lanete uğrat.’ derler.”³³⁷ Buna göre; asıl sebep, onların efendilerine itaat etmeleridir.³³⁸ Sebe sûresinde de tafsilatlı bir şekilde bu konunun şu âyetle ele alındığını belirtir:³³⁹ *وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا “لَوْلَا أَنَّنَا لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ قَالِ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا “İnkâr edenler: ‘Bu Kur’ân’a ve ondan öncekilere inanmayacağız.’ dediler. Sen bu zalimleri, Rablerinin huzurunda dikilmiş oldukları zaman, suçu birbirine atıp dururken bir görsen! Güçsüz sayılanlar, büyüklük taslayanlara: ‘Siz olmasaydınız, biz inanmış olacaktık.’ derler. Büyüklük taslayanlar ise güçsüz sayılanlara: ‘Size doğruluk rehberi geldikten sonra ondan sizi biz mi alıkoyduk? Hayır; zaten suçlu kimselerdiniz.’ derler. Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara: ‘Hayır gece gündüz hile kuruyor ve bize Allah’ı inkâr etmemizi, O’na ortaklar koştığımızı emrediyordunuz.’ derler.”³⁴⁰ âyetlerinin bu gerçeği gösterdiğini ve asıl sebebin ne olduğunu açıkladığını vurgular.³⁴¹*

Başka bir misal; *فَاسْأَلْكَ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ* “Her cinsten birer çift ile daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki aileni, gemiye al. Zulmetmiş olanlar konusunda bana hiç yalvarma! Zira onlar, kesinlikle boğulacaklardır.”³⁴² Âyette ki “hüküm verilmiş olanların dışındaki...” hükmünün kimi kapsadığı belirtilmemiştir.³⁴³ Şinkitî’ye göre, bu hükmün Nuh Peygamberin eşi ve çocuğu hakkındadır. Buna göre; *وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَعَنَا وَلَا تَكُن مَعَ الْكَافِرِينَ*

³³⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 14.

³³⁷ Ahzâb: 33/67-68.

³³⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 14.

³³⁹ A.e., c. 2, s. 14.

³⁴⁰ Sebe: 34/31-33.

³⁴¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 14.

³⁴² Mu’minûn: 23/27.

³⁴³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 183.

“Gemi, dağlar gibi dalgalar içinde onları götürürken Nuh, bir kenarda ayrı kalmış olan oğluna; 'Ey oğulcuğum! Bizimle beraber gel, kâfirlerle birlik olma.' diye seslendi.”³⁴⁴ âyetiyle oğlu belirtilmiştir.³⁴⁵ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتِ نُوحٍ وَامْرَأَتِ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ “Allah, inkâr edenlere, Nuh’un karısı ile Lût’un karısını örnek gösterdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında bulunuyorlardı. Derken, onlara hainlik ettiler de kocaları, Allah’ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara, ‘Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!’ denildi.”³⁴⁶ âyetiyle de eş olduğu belirtilmiştir.³⁴⁷

Yine bir diğer örnekte Şinkitî’nin; قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ “Dediler ki: Korkma; biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz.”³⁴⁸ âyetinde geçen ‘âlim’ olan çocuğun kim olduğu üzerinde durulduğunu görüyoruz. Bu durumda Melekler, İbrahim Peygambere hangi çocuğu müjdelediler: İshak’ı mı İsmail’i m? Şinkitî, müjdelendirilen kişinin İshak olduğunu, buna göre âyette geçen; وَيَشْرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ فَأَقْبَلَتْ “...ona bilgin bir oğul sahibi olacağını müjdelediler. Bunun üzerine karısı hayretle seslenerek geldi, elleriyle yüzünü kapayarak: 'kısır bir kocakarı!' dedi.”³⁴⁹ Kadının yüzüne vurması, şaşkınlığının ifade etmesi ve acizliğini belirtmesi onun çocuğu olduğunu tavzih eder.³⁵⁰ Ayrıca; “وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحَكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ قَالَتْ “İbrahim’in karısı, ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak’ı müjdeledik; İshak’ın arkasından da Yakûb’u. Karısı, “Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey! dedi.”³⁵¹ âyeti de Şinkitî’ye göre bu gerçeği apaçık bir şekilde izah etmektedir.³⁵²

³⁴⁴ Hûd: 11/42.

³⁴⁵ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 183.

³⁴⁶ Tahrîm: 10/66.

³⁴⁷ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 183.

³⁴⁸ Hicr: 15/53.

³⁴⁹ Zâriyât: 58/28-29.

³⁵⁰ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 280.

³⁵¹ Hûd: 11/71-72.

³⁵² eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 280.

Müellifimiz İshâk'la İsmail'in karıştırılmaması gerektiğini belirtmekte, bu görüşüne şu âyeti delil olarak sunmaktadır: وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ الصَّالِحِينَ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَابُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ *‘İbrahim, şöyle dedi: ‘Ben Rabbime (O’nun emrettiği yere) gideceğim. O, bana yol gösterecektir. Ey Rabbim! Bana Salihlerden olacak bir çocuk bağışla.’ Biz de ona, uysal bir oğul müjdeledik. Çocuk, kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona: ‘Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm...’ dedi.*³⁵³ Şinkitî âyette hilmle zikredilen kişinin İsmail olduğunu belirtmektedir.³⁵⁴

Müellifimiz, müphemî bunlarla sınırlı tutmamıştır. Kur’ân’ın müphem lâfızlardaki beyan yöntemlerinden birisinin de ismul mavsûllerin sila cümlesinde olduğunu belirtir.³⁵⁵ Misal; وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ *‘...Allah’ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun.*³⁵⁶ Şinkitî, âyette geçen *‘Allah’ın ortaya çıkardığı şey*’den maksadın ne olduğu üzerine açıklamalarda bulunmaktadır? Âyetteki müphemliğin, *‘...Sonra Zeyd, ondan alâkasını kesince onu, seninle evlendirdik.*³⁵⁷ âyetiyle giderilebileceğini belirtir.³⁵⁸ Buna göre, Resulullah (s.a)’ın gizlediği şey daha önce kendisine vahyedilen Zeynep’le evleneceği gerçeğidir. Böylece âyet, gizlediği şeyi ortaya çıkarmaktadır.³⁵⁹ Müellifimiz, bazı müfessirlerin³⁶⁰ dile getirdiği; Resulullah (s.a)’ın Zeynep’i Zeyd’le evliyen sevdiği ve bu sevgisini gizlediği yönündeki rivâyetlerin sıhhatinin olmadığını belirtir. Böyle bir durum olsaydı Allah ortaya çıkarırdı. Allah, âyette ortaya çıkaracağını vaat ettiği halde gizli kalmazdı.³⁶¹ Böylece müellifimiz, Kur’ân’ın beyanını dikkate almış, buna aykırı duran rivâyetlere itibar etmemiştir.

³⁵³ Sâffât: 37/99-102.

³⁵⁴ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 280.

³⁵⁵ **A.e.**, c. 6, s. 240.

³⁵⁶ Ahzâb: 33/37.

³⁵⁷ Ahzâb: 33/37.

³⁵⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 6, s. 240.

³⁵⁹ **A.e.**, c. 6, s. 240.

³⁶⁰ Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belh(ö. 150/767), **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, Tahk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Dâru İhyâi’t-tûrasi’l-Arabî, Beyrut, 1423, c. 3, s. 493; el-Mâverdî, **en-Nüket ve’l-Uyûn**, c. 4, s. 406.

³⁶¹ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 6, s. 240.

Başka bir misal وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ “Ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”³⁶² âyetinde bazı kesimlerin, bilmedikleri halde söyledikleri şeylerin ne olduğu müphem bırakılmıştır. Müellifimiz, bu söylenen şeylerin haram kılınmadığı halde, onların bazı şeyleri kendilerine haram kılmaları, Allah'ın çocuğu olduğu, şerikleri olduğu gibi iddialar olduğunu söyler.³⁶³ Bu görüşünü ise; مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ “Allah; kulağı çentilen, salıverilen, erkek dişi ikizler doğuran, on defa yavrulamasından ötürü yük vurulmayan hayvanların adanmasını emretmemiştir; فُلٌ أَرَأَيْتُمْ فَاكَتَ الْإِنْسَانُ عَلَى اللَّهِ لِيَكُونَ مِنَ الْكَافِرِينَ “De ki: 'Allah'ın size indirdiği rızkın bir kısmını haram, bir kısmını helal kıldığınızı görmüyor musunuz?’”³⁶⁴ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ “Diliniz yalana alışmış olduğu için, 'şu haram, bu helaldir' demeyin, zira Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz.”³⁶⁵ âyetleriyle destekler.³⁶⁶ Şinkitî, Allah'ın çocuğu olduğu, şerikleri olduğu iddialarının da bu söylenen şeyler içinde olduğunu ve bundan dolayı Allah'ın; سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ “O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.”³⁶⁷ قَالَوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ “Allah çocuk edindi.' dediler; haşa...”³⁶⁸ âyetleriyle de kendisini tenzih ettiğini belirtir.³⁶⁹ Böylece müellifimiz, âyetteki ismul mavsûlu, birkaç âyetle beyan edildiğini göstermeye çalışmıştır.

³⁶² A'râf: 7/33.

³⁶³ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 48.

³⁶⁴ Yûnus: 10/59.

³⁶⁵ Nahl: 16/116.

³⁶⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 48.

³⁶⁷ Zümer: 39/67.

³⁶⁸ Yûnus: 10/68.

³⁶⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 48.

2.2.3.Zamirin Aidiyetinin Mücmelliği

Müellifimiz zamirin aidiyeti konusuna önem vermiş, ilgili âyetlerde buna yer yer işaret etmiş ve bazı durumlarda tercihte bulunmuştur. Misal; *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* “Kur’ân’ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.”³⁷⁰ Görüldüğü gibi ayette korunacağı vurgulanan şey zahir bir şekilde belirtilmemiştir. Bu durumda âyette korunduğu belirtilen şey nedir? Âlimlerin çoğunluğu zamirin Kur’ân’a râci olduğunu söylerken bazıları ise Muhammed (sa.)’e râci olduğu görüşündedir.³⁷¹

Şinkitî, *وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* “elbette onu yine biz koruyacağız.” âyetteki zamirin aidiyetinin zikre yani Kur’ân’a döndüğünü belirtmiştir. Bazılarının, *وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ* “Allah, seni insanlardan koruyacaktır.”³⁷² âyetinde olduğu gibi, bu âyetteki zamirin de Resulullah (sa.)’a râci olduğunu dile getiren görüşü³⁷³ zayıf görmüştür. Şinkitî’ye göre Kur’ân’ın siyâkı buna muhaliftir.³⁷⁴

Başka bir misal; *إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ* *إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ* “Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hâkimiyeti yoktur. Onun hâkimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah’a ortak koşanlardır.”³⁷⁵

Zamirin Allah’a³⁷⁶ mı yoksa şeytana³⁷⁷ mı râci olduğu konusunda, görüşlerin olduğunu belirten Şinkitî’ye göre tercihe layık görüşün âyetteki “بِهِ” zamirinin şeytana râci olduğudur. Onlar şeytana küfür ve isyanda itaat ederek şirk koşmuşlardır. Şinkitî, benimsediği bu görüşü: *أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ*

³⁷⁰ Hicr: 15/9.

³⁷¹ İbn Cevzi, c. 2, s. 525.

³⁷² Mâide: 5/67.

³⁷³ Ebü’l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), **Medâriku’t-Tenzîl ve Hekâiku’t-Te’vil**, 3 c., Tahk. Yusuf Ali bedevî, Dâru’l-Kelim et-Tayyib, Beyrut, 1998, c. 2, s. 184.

³⁷⁴ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 256.

³⁷⁵ Nahl: 16/99-100.

³⁷⁶ Mücâhid, **Tefsîru Mücâhid**, s. 425; Taberî, **Câmi’u’l-Beyân**, c. 17, s. 294.

³⁷⁷ Taberî, **Câmi’u’l-Beyân**, c. 17, s. 294.

لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ “Ey Âdemoğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır, demedim mi?”³⁷⁸ gibi âyetlerle delillendirir.³⁷⁹

Yine zamirin aidiyetiyle ilgili olan; “وَأِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَّهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا “Rabbin'den umduğun rahmeti elde etmek için hak sahiblerinden yüz çevirmek zorunda kalırsan, onlara hiç değilse tatlı bir söz söyle.”³⁸⁰ âyetine baktığımızda, farklı görüşler dile getirilmiştir. Said b. Cübeyr’in görüşüne göre عَنْهُمْ zamiri, kâfirlere râcidir. Bu durumda âyetin yorumu şöyle olur: “Eğer sen, kâfirlerden kazandığın bir zaferden veya onların hidâyete ermeleri beklentisinden dolayı yüz çevirirsen...” Burada güzel sözden kasıt; “İyi söz söyleme ve incitmemedir.”³⁸¹

Şinkitî, عَنْهُمْ zamirinin İsrâ sûresi 28. âyetinden önce zikredilen, وَأَتِذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ “Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver.”³⁸² âyetinin iki kesimine râci olduğunu belirtir. Bu durumda Şinkitî’ye göre âyetin anlamı, o iki kesime yardım edecek durumda olmazsan Rabbinden sana helal bir rızık verilmesi gerçekleşene kadar onlardan yüz çevirmek zorunda kalırsan, bu beklentinin gerçekleşmesine kadar onlara güzel söz söyle şeklindedir.³⁸³ Şinkitî bu yorumunu şu âyetle de delillendirir:³⁸⁴ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَى “Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden eza gelen bir sadakadan daha iyidir.”³⁸⁵

Yine müellifimiz, وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ “Onları, emrimiz uyarınca, doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi.”³⁸⁶ âyetinin tefsîrinde “وَجَعَلْنَاهُمْ” lafzındaki zamirin; İbrahim, Lut, İshak ve Yakup Peygamberlerin hepsini kapsadığını söyler.³⁸⁷

³⁷⁸ Yâsîn: 36/60.

³⁷⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 2, s. 444.

³⁸⁰ İsrâ: 17/28.

³⁸¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 3, s. 87.

³⁸² İsrâ: 17/26.

³⁸³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 3, s. 86.

³⁸⁴ *A.e.*, c. 3, s. 86.

³⁸⁵ Bakarâ: 2/263.

³⁸⁶ Enbiyâ: 21/73

³⁸⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 4, s. 166

Konuyla ilgili başka bir misal;

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ
وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا مِنْ قَبْلُ
بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ “Allah uğrunda gereği gibi cihat edin. O, sizi seçmiş, babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır. Daha önce ve Kur’ân’da, Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için size, Müslüman adını veren O’dur. Artık, namaz kılın, zekât verin, Allah’a sarılın. O sizin sahibinizdir. Ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır!”³⁸⁸ âyetine baktığımızda, âyetteki zamir konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu durumda, bizi Müslüman olarak isimlendiren kim? Allah mı, İbrahim mi yoksa başka biri mi? Zamirin râci olduğu yer kimedir?

İbn Abbâs, Mücahid, Katâde, Dâhhâk, Âtâ, Mukâtil Taberî ve muasır bir grup bilgine göre “هُوَ” zamirinden kasıt, Allah’tır.³⁸⁹ Abdurrahman b. Zeyd’in de içinde bulunduğu diğer kesim ise zamirin İbrahim Peygambere râci olduğu görüşündedir.³⁹⁰

İbrahim Peygamberin kastedildiğini söyleyenler görüşlerini; “رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ” رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ “Rabbimiz! İkimizi Sana teslim olanlardan kıl, soyumuzdan da Sana teslim olanlardan bir ümmet yetiştir.”³⁹¹ âyetine dayandırır.³⁹²

Ancak Taberî, İbn Kesir ve bir grup müfessir³⁹³ bu görüşü eleştirmiş ve âyetin bizzat kendi içerisindeki kârineyi de dikkate alarak bu görüşün yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu gruba göre ismi geçen isimlendirmenin Kur’ân’da olduğu açıktır; oysa İbrahim Peygamber, Kur’ân’ı görmemiştir. Ayrıca, âyetteki مِنْ قَبْلُ “daha

³⁸⁸ Hacc: 22/78.

³⁸⁹ Seyyid Kutub, **Fî Zilâli’l-Kur’ân**, Dârü’s-Şurûk, Kâhire, 1412, c. 4, s. 2446; Taberî, **Câmi’u’l-Beyân**, c. 18, s. 698; İbn Ebû Hâtim, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm**, c. 8, s. 2507;

eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 5, s. 302; İbn Ebû Hâtim, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm**, c. 8, s. 2507; Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî (ö. 333/944), **Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne**, 10 c., Tahk. Muçdi Bâslûm, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2005, c. 7, s. 448.

³⁹⁰ Ebû’l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî (ö. 774/1373), **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm**, 8 c., Tahk. Sami b. Muhammed Selame, Dârü’t-Teyyibe, y.y., 1999, c. 5, s. 456; eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 5, s. 303.

³⁹¹ Bakarâ: 2/218.

³⁹² İbn Kesir, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm**, c.5, s. 456; eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 5, s. 303.

³⁹³ Taberî, **Câmi’u’l-Beyân**, c. 18, s. 698; İbn Ebû Hâtim, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm**, c. 8, s. 2507; İbn Kesîr, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm**, c. 5, s. 456.

önce..” lafzı, İbrahim Peygamberin kastedilmediğinin açık kârinesidir. İbrahim Peygamberden, Hz. Muhammed’in ümmetine şahit olmadan böyle bir isimlendirme beklenemez.³⁹⁴ Mâtürîdî de aynı şekilde, bu isimlendirmenin sahibinin Allah olduğu görüşünün güçlü olduğunu belirtir.³⁹⁵

Müellifimiz Şinkitî ise bu konuda ihtilaf olduğunu, metodu gereği kârinenin olduğu yerlerde tercihte bulunduğunu belirttikten sonra, İbn Zeyd’in görüşünün yanlış olduğunu şu sebeplerle belirtir:

1. Şu ayet, “هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا” “Sizi daha önce de bunda (Kur’ân’da) da Müslümanlar olarak adlandırdı.”³⁹⁶ bu isimlendirmenin Kur’ân’da olduğunu belirtmektedir. Hz. İbrahim ise Kur’ân’dan önce yaşamıştır.
2. Âyetin siyâkına baktığımızda; “هُوَ اجْتَبَاكُمْ” “O, sizi seçti”³⁹⁷ وَمَا جَعَلْ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ “Dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.”³⁹⁸ ifadelerinden de görüldüğü üzere, tüm eylemler, Allah’a dayandırılıyor, Hz. İbrahim Peygambere değil.³⁹⁹

Zamirin kendisine yakın olana rücu etmesi gerektiği, bunun da İbrahim (a.s) olduğu hususundaki muhtemel soruya Şinkitî ‘zamirin mahallinin kendisine yakın olana rücu etmesinin, bir kârinenin olmadığı hallerde olduğunu; burada ise “وَفِي هَذَا” “Kur’ân’da” kârinesi olduğunu, bundan dolayı da burada ki kastın Allah olup, İbrahim Peygamber olmadığı’nı belirtir.⁴⁰⁰

Görüldüğü üzere müellifimiz; tercihte bulunması gereken yerlerde belli amaçları gözetmiş, kârinenin varlığını bariz bir şekilde önemsemiştir.

³⁹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 18, s. 698; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm*, c. 8, s. 2507; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm*, c. 5, s. 456.

³⁹⁵ Mâtürîdî, “هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَسَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ” âyetindeki İbn Mes’ûd kıraatinin Allah(c.c)’ın bu ismi verdiğini söyleyenlerin görüşlerinin desteklendiğini belirtir. el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, c. 7, s. 450.

³⁹⁶ Hacc: 22/78.

³⁹⁷ Hacc: 22/78.

³⁹⁸ Hacc: 22/78.

³⁹⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 5, s. 303.

⁴⁰⁰ A.e., c. 5, s. 303.

2.3. Mutlakın Mukayyed İle Tefsîri

Mutlak ‘gayr-ı muayyen bir ferdi veya fertleri gösteren ve kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlı olduğuna dair delil bulunmayan lâfız’dır.⁴⁰¹ Mukayyed ise ‘gayr-ı muayyen bir ferdi veya fertleri göstermekle birlikte, kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlı olduğuna dair delil bulunan lâfız’dır.⁴⁰²

Şinkitî, mutlak lâfızların mukayyed ile tefsîrini aynı derecede görmemiş, dört kısımda ele almıştır. Bu dört kısım içerisinde, mevcut ihtilaflarda ya tercihte bulunmuş ya da sadece nakletmekle yetinmiştir. Bu kısımları örnekleriyle şöyle açıklayabiliriz:

2.3.1. Hüküm ve Sebebin Bir Olması

Bu kısmı misalle açıklayalım; Kur’ân, Bakara, Mâide ve Nahl sûrelerinde haram kılınan şeyler içerisinde “kan”ı zikretmiş, haram kılınan “kan”ın herhangi bir özelliğine vurgu yapmamıştır. Bu konu Bakara sûresinde: “إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ” *Allah; size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı.*⁴⁰³ Maide’de: “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ” *Şüphesiz! Size; ölü hayvan etini, kanı, domuz etini, Allah'tan başkası için kesilen hayvanı haram kılmıştır...*⁴⁰⁴ Nahl sûresinde ise “إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمُ” *Allah; size ancak leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilenleri haram etmiştir.*⁴⁰⁵ şeklinde zikredilmiştir. Râzî, bu âyetleri umum/husus çerçevesinde ele almıştır. Buna göre “إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ” âyetini umumdandan tahsîs edilmesi gerektiğini belirtir. Ancak Râzî; “إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ” âyetinin sonradan indiğini, dolayısıyla beyan vazifesini gördüğünü, bu durumda tüm kanların haram olacağına meyleder. Nüzul sebebi sabit olması halinde, hükmün tüm kanları kapsayacağını ve dolayısıyla tüm kanların haram olması gerektiğini belirtir.⁴⁰⁶ Kurtubî, mutlak olan “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ” âyetinin, mukayyed olan قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ

⁴⁰¹ Şa’ban, **İslam Hukuk ilminin Esasları**, s. 317.

⁴⁰² Şa’ban, **İslam Hukuk ilminin Esasları**, s. 317.

⁴⁰³ Bakarâ: 3/173.

⁴⁰⁴ Bakarâ: 2/173.

⁴⁰⁵ Nahl: 16/115.

⁴⁰⁶ er-Râzî, **Mefâtîhu’l-Ğayb**, c. 5, s. 199.

يَطْعُمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خنزِيرٍ “De ki: 'Bana vahyolunanda; leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvan dışında yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum.”⁴⁰⁷ âyetine hamledilmesini ve kanın akıtılmış olması gerekliliği hususunda icmâ olduğunu belirtir.⁴⁰⁸ Buna göre, elbiseye bulaşan az kanın haram olmadığı sonucuna varır.⁴⁰⁹

Şinkitî ise bu üç âyette, haram kılınan kanın herhangi bir özelliğine vurgu yapılmadığını belirtir ve En‘âm sûresinin “إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا” âyetindeki “akıtılmış” kaydının bulunması ve âyetlerdeki hüküm ve sebebin de aynı olmasından dolayı, âyeti takyit ettiğini belirtir.⁴¹⁰ Şinkitî, bunun gerekçesi olarak da Arap dilinin üslubunu gösterir. Zira Şinkitî'ye göre Araplar, bir şeyi bir yerde ispat ettiklerinde diğer yerlerde hazf ederler, öncekinin delâletini yeterli görürlerdi.⁴¹¹

Ayrıca Şinkitî, Kurtubî'nin aksine, icmâ demekten sakınmış; bu görüşü, cumhur ulemâ tarafından benimsenmiş olarak sunmayı uygun görmüştür.⁴¹²

2.3.2. Hükümlerin Bir, Sebeplerin Farklı Olması

Şinkitî çoğu âlimin bu durumda mutlak olan âyetleri, mukayyed olan âyetlere hamlettiğini belirtir.⁴¹³ Misal; Allah, yeminlerini bozanların kefareti hakkında şöyle buyurur: لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ هَلِيئُكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ “Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren, yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz; fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek yahut da bir köle azat etmektir.”⁴¹⁴ Âyetteki رَقَبَةٍ “yahut da bir köle azat etmektir.” lafzında kölenin Müslüman olma şartı aranmayan mutlak bir ifadedir. Bu durumda; yeminin kefareti

⁴⁰⁷ En‘âm: 6/145.

⁴⁰⁸ Taberî ve İbn Kesîr konuyla ilgili âyetleri sarih bir şekilde mutlak/mukayyed hükmü içerisinde ele aldıkları görülmesi de kanın haram olabilmesi için akıcı olması yönünde seleften rivâyetlerde bulunmaları ve bu konuda aykırı bir görüş belirtmemeleri (kaldı ki Taberî kanın akıcı olması şartını açıkça belirtir) bizi iki ihtimale götürmektedir: Ya âyeti tahsis olarak görmüşlerdir veya takyit. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur‘âni'l-Âzîm*, c. 3, s.352 ‘Taberî, *Câmi‘u'l-Beyân*, c. 12, s. 193.

⁴⁰⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi'l-Kur‘ân*, c. 2, s. 221

⁴¹⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ‘ü'l-Beyân*, c. 6, s. 213.

⁴¹¹ A.e., c. 6, s. 213.

⁴¹² A.e., c. 6, s. 213.

⁴¹³ A.e., c. 1, s. 426.

⁴¹⁴ Mâide: 5/189.

için, kâfir birini azat etmenin yeterli olup olmadığı tartışılmış, farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bazıları âyetle mümin olma şartı olmadığından herhangi bir kölenin azat edilmesinin yeterli olduğu görüşündedir. Zira buna göre âyetle başka bir hükme temas olmadığı gibi âyetin zâhiri de buna uygun değildir.⁴¹⁵

İmam Şâfiî'nin de içinde bulunduğu bir başka gruba göre ise mutlak ifadeler, iman şartı aranan; وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ *“Bir müminin bir mümini öldürmesi, olacak şey değildir. Ancak, yanlışlıkla olması başkadır. Kim, bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mümin köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece, ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mümin olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa mümin bir köle azad etmek gerekir.”*⁴¹⁶ gibi mukayyed âyetlere hamledilir.⁴¹⁷ Bazı âlimlerin belirttiği gibi, bu durumda iki âyetin cem edilmesi gerekliliği vardır.⁴¹⁸

Şinkitî, bu konuda var olan ihtilafa değinir. Buna göre: Ebû Hanife, Âtâ, Sevrî gibi âlimlerin mutlak ifadeleri, mukayyed olanlara hamletmediği ve Kur'ân'da kayıtsız gelen bu ifadelerin, bu şekilde anlaşılması gerektiğini ifade eder.⁴¹⁹ Mâlik, Şâfiî, Hasan, İshâk gibi âlimlerin de içinde olduğu görüşe göre ise bu durumda mutlak olan âyetlerin, mukayyed olan âyetlere hamledildiğini belirtir.⁴²⁰ Dolayısıyla zihar ve yemin kefareti âyetlerinin, diğer kefaretlerdeki iman şartı aranan âyete hamledilmesi neticesinde, azat edilen kölede mümin olma şartı aranır.⁴²¹

2.3.3.Hükümlerin Farklı, Sebebin Bir Olması

Şinkitî, bu durumda çoğu âlimin mutlak olanı, mukayyed olana hamletmediğini belirtir. Ancak, zayıf bir görüş olsa da hamledenin olduğunu

⁴¹⁵es-Semerkandî, **Bahrü'l-Ulûm**, c. 1, s. 415; Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 10, s. 555 'İbn Ebû Hâtim, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm**, c. 4, s. 1194.

⁴¹⁶ Nisâ: 4/92.

⁴¹⁷ Ebû Tayyib Muhammed Sıddık b.Hasan b. Alî b. Lütfullâh el- Hüseyinî, **Fethu'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1992, c. 4, s. 44; es-Sa'lebî, **el-Keşf ve'l-Beyân**, c. 4, s. 104 'ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, c. 1, s. 673.

⁴¹⁸Ebû Tayyib Muhammed Sıddık b.Hasan b. Alî b. Lütfullâh el- Hüseyinî, **Fethu'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1992, c. 4, s. 44; es-Sa'lebî, **el-Keşf ve'l-Beyân**, c. 4, s. 104 'ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, c. 1, s. 673.

⁴¹⁹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 6, s. 212.

⁴²⁰ A.e., c. 6, s. 212.

⁴²¹ A.e., c. 1, s. 426.

açıklar.⁴²² Buna örnek olarak da ‘zihar’ kefareti için oruç tutulması, fakiri doyurma örneğini gösterir. Oruç tutmayla yoksula yemek verme, ikisi de aynı sebebe, yani zihar kefareti için istenmiştir. Oruçta devamlılık şartı varken fakiri doyurmada böyle bir şart konulmamıştır. Bu durumda mutlak, mukayyede hamledilmez. Yoksula yemek verme üst üste bağlanmaz.⁴²³

2.3.4. Hüküm ve Sebebin Farklı Olması

Müellifimiz, bu konuda şöyle der: “*Bu durumda, ittifakla (mutlak mukayyede) hamledilmez. Ancak bu, mukayyed lafzın tek olması halinde söz konusudur. Eğer, iki değişik mukayyed lâfız söz konusu olursa mutlak lafzın her ikisine hamledilmesi, birbirine zıt iki kaydın varlığından dolayı yine mümkün değildir. Eğer, mukayyed lâfızlardan herhangi biri, mutlak lafza benziyorsa bir grup âlime göre mutlak lafzı ona hamlederiz. Benzer değilse takyit edilmez ve mutlak olarak bırakılır. Zira müreccihin olmadığı yerde tercih yoktur.*”⁴²⁴

Şinkitî’nin bu dediklerini bir misalle şöyle açıklayabiliriz: Yemin kefaretinde, orucun tutulmasında art arda olma şartı aranmazken; zihâr kefaretinde *فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا* “(Buna imkân) bulunmayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce, art arda iki ay oruç tutar.”⁴²⁵ âyetiyle bu şartın olduğu açıklanmıştır. Yine temettü haccında *فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعْتُمْ* “Kurban kesmek, kurbanı bulamayana, hac esnasında üç gün ve döndüğünüzde de yedi gün ki o tam on gündür, oruç tutmak gerekir.”⁴²⁶ âyetinde art arda olma şartının olmadığı belirtilmiştir.⁴²⁷ Bu durumda, mutlak lâfız olan yemin kefaretinin hangi âyete hamledilecektir? Zihâra mı, yoksa temettü durumuna mı? Şinkitî’nin de içinde bulunduğu bir gruba göre yemin kefareti benzerlikten dolayı zihâr kefaretindeki hükme hamledilip; aralıksız oruç tutma hükmünü alırken temettü gibi aralıklı bir hüküm almadığını belirtir.⁴²⁸

⁴²² eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 6, s. 214.

⁴²³ *A.e.*, c. 6, s. 214.

⁴²⁴ *A.e.*, c. 6, s. 215.

⁴²⁵ Mücâdele: 58/4.

⁴²⁶ Bakarâ: 2/196.

⁴²⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 6, s. 215.

⁴²⁸ *A.e.*, c. 6, s. 215.

2.4. Farklı Kıraatlerin Birbirini Tefsîri

Şinkitî, tefsîrinde kıraat farklılıklarına genişçe yer vermiştir. Farklı görüşleri nakletmekle yetindiği olduğu gibi, bazen de naklettiği görüşler arasında tercihte bulunmuştur. Naklettiği görüşleri değişik yöntemlerle ele aldığı da olmuştur. Misal; *قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَاتُكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا* “Ey Lut! Biz; Rabbinin elçileriyiz, onlar sana ilişemeyecekler; geceleyin bir ara, ailenle beraber yola çık; karının dışında kimse geri kalmasın. Doğrusu onların başına gelen onun başına da gelecektir. Vadeleri gün doğana kadardır. Gün doğması yakın değil mi?’ dediler.”⁴²⁹ Müellifimize göre, bu âyet iki şekilde okunmuştur.⁴³⁰

Çoğunluk, âyeti *إِلَّا أَمْرَاتُكَ* “karının dışında” istisna üzerine mansûb okumuşlardır.⁴³¹ Bu durumda âyet, Lut Peygambere yanına sadece ehlini alması ama eşini almaması şeklinde yorumlanmıştır. Eşinin kavmiyle helak olacağı Nuh’a bildirilmiştir. Müellifimiz, “كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ” âyetinin bu görüşü desteklediğini söyler.⁴³²

Bazıları ise *إِلَّا أَمْرَاتُكَ* lafzını, bedel üzerine merfû' okumuşlardır.⁴³³ Bu durumda eşini beraberinde götürmüştür. Yalnız Lut’a, eşini, arkasına bakmaması hususunda uyarmaması emredilmiştir. Bu durumdan sakındırılmayan eşi, arkasına baktığından helak olmuştur.⁴³⁴ Zeccâc, bu iki okuyuşun da doğru olduğunu belirtir.⁴³⁵

Müellifimiz, bu iki görüşü zikrettikten sonra her iki kıraatin de neticesinin aynı olduğunu, eşinin helak olduğunu belirtir. Lut Peygamberin onu yanında götürmesinden sonra helak olmasıyla yanına almaması neticesinde helak olması arasında bir fark olmadığını izah eder.⁴³⁶ Böylece müellifimiz, lâfzî ihtilafa odaklanmamış, asıl düşünceye vurgu yapmıştır.

⁴²⁹ Hûd: 11/81.

⁴³⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 191.

⁴³¹ Ahfeş, c. 1, s. 387 ‘Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 15, s. 424.

⁴³² eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 191.

⁴³³ Ahfeş, c. 1, s. 387; el-Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. 2, 293.

⁴³⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 191.

⁴³⁵ ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, c. 3, s. 73.

⁴³⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 191.

Yine Şinkitî, هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا “İşte burada; kudret ve hâkimiyet, varlığı gerçek olan Allah'ındır. Mükâfatlandırma bakımından hayırlı olan da sonuçlandırma yönünden hayırlı olan da O'dur.”⁴³⁷ âyetinin tefsîrinde “الْوَلَايَةُ” ve “الْحَقِّ” kelimelerinin okunuşu hususunda iki görüşün olduğunu ve bu iki görüşten de değişik anlamların çıktığını belirtir.⁴³⁸ Buna göre Hamza ve Kisâî hariç, yedi kurrâ âlimi “الْوَلَايَةُ” şeklinde vavı mansûb okumuşlardır. Kisâî ve Ebû Amr hariç, yedi kurrâ âlimi “الْحَقِّ” kafi mecrur okuyarak اللّٰه lafzının sıfatı yaparken Kesâî ve Ebû Amir ise merfû' okuyarak “الْحَقِّ” lafzını “الْوَلَايَةُ” lafzının sıfatı yapmışlardır.⁴³⁹ Şinkitî, âyetin “الْوَلَايَةُ لِلَّهِ” şeklinde okunmasında, anlamın “bağlılık ve dostluk” şeklinde olacağını belirtir.⁴⁴⁰ bu durumda bu dostluğun, nasıl ve kime karşı olacağı meselesi kalacaktır. Şinkitî, âyetin iki farklı yorumu söz konusu olduğunu belirtir.

1. Azabın görüldüğü o şiddetli zor süreçte, herkes dost olarak sadece Allah'ı görür, O'na sığınır. Kâfir/Mümin fark etmez. فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ *Şiddetli azabımızı gördüklerinde: 'Yalnız Allah'a inandık; O'na koştığımız eşleri inkar ettik.' dediler.*⁴⁴¹ حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ الْعَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ *Nihâyet (denizde) boğulma haline gelince, (Firavun:) Gerçekten, İsrail oğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ben de iman ettim. Ben de Müslümanlardanım! dedi. O'na: 'Şimdi mi inandın? Daha önce başkaldırmış ve bozgunculuk etmiştin.' dendi.*⁴⁴² âyetleri bu anlamı destekler.⁴⁴³

2. Zor olan hallerde, müminlerin rahmetle tek olan Allah'a velâyetleri (bağlılık). Gerçek “velâyet” sadece Allah'a has olup Allah, rahmetiyle bunu sadece mümin kullarına bağışlamaktadır. Konuyla ilgili; اللَّهُ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ *“Bu, Allah'ın inananların yardımcısı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince, onların yardımcıları yoktur.”*⁴⁴⁴ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

⁴³⁷ Kehf: 18/44.

⁴³⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 3, s. 279.

⁴³⁹ A.e., c. 3, s. 279.

⁴⁴⁰ A.e., c. 3, s. 279.

⁴⁴¹ Mu'min: 40/84.

⁴⁴² Yûnus: 10/90-91.

⁴⁴³ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 3, s. 279.

⁴⁴⁴ Muhammed: 47/11.

“Allah اُولِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ اُولَٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ” *inanenların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin ise dostları tağuttur. Onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. İşte onlar, cehennemliklerdir; onlar orada temelli kalacaklardır.*”⁴⁴⁵ âyetleri bu anlamı destekler.⁴⁴⁶

وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقَّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

“Ve gerçek Mevlaları olan Allah'a döndürülür. Uydurdukları putlar da ortadan kaybolmuştur.”⁴⁴⁷ âyetinde belirtildiği gibi kahır, şiddet velâyeti olmuş olur.⁴⁴⁸

Âyetin “الْوَلَايَةُ” şeklinde mecrur okunmasını ileri süren diğer görüşe göre ise “kudret ve hâkimiyet” anlamına gelir. “الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ” “O gün, mülk Allah'ındır. İnsanlar arasında hüküm verir.”⁴⁴⁹ “لَمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ” “Bugün hükümranlık kimindir? Kahr olan tek Allah'ındır.”⁴⁵⁰ Konuyla ilgili bu âyetler de bu anlamdadır.⁴⁵¹ Bu durumda, “الْحَقُّ” kelimesini Allah'ın sıfatı olarak okuyanların benzeri ayetleri şunlardır; وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقَّ “Artık onlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülmüşlerdir.”⁴⁵² “إِشْتِ O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır.”⁴⁵³ Zira bu âyetler aynı anlamdadır. merfû' olarak okuyup velâye'nin sıfatı kılanların görüşlerine de aynı anlamda olan الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ الرَّحْمَنِ “İşte o gün, gerçek mülk (hükümranlık) çok merhametli olan Allah'ındır.”⁴⁵⁴ Âyetleri gösterilebilir.⁴⁵⁵ Görüldüğü gibi Şinkitî, farklı kıraatlerden çıkan muhtemel görüşleri nakletmekle yetinmemiş, değerlendirmeye tabi tutmuş ve Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri ışığında konuya açıklık getirmiştir.⁴⁵⁶

Müellifimiz, sadece sahih kıraatlerle yetinmemiş, sahih kıraatlerin yanında kendisinin şaz kıraatlerden de faydalandığı olmuştur. Bu konuyu misallerle

⁴⁴⁵ Bakarâ 2/257.

⁴⁴⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 3, s. 279.

⁴⁴⁷ Yûnus: 10/30.

⁴⁴⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 3, s. 279.

⁴⁴⁹ Hacc: 22/56.

⁴⁵⁰ Mu'min: 40/16.

⁴⁵¹ A.e., c. 3, s. 279.

⁴⁵² Yûnus: 10/30.

⁴⁵³ Yûnus: 10/32.

⁴⁵⁴ Furkân: 25/26.

⁴⁵⁵ A.e., c. 3, s. 279.

⁴⁵⁶ A.e., c. 3, s. 279.

وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رِئُيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَلُوا إِذَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَاثُوا; açıklarsak; *Nice Peygamberlerin yanında, Rabbe kul olmuş pek çok kimse savaştı. Allah yolunda, başlarına gelenlerden ötürü gevşememişler, yılmamışlar ve boyun eğmemişlerdi. Allah, sabredenleri sever.*⁴⁵⁷ Rabbani âlimleri; Peygamberlerin yanında düşmana karşı savaştıklarını belirten bu âyet hususunda, kıraat farklılıklarının da etkisiyle değişik yorumlar yapılmıştır. Âyette geçen “قَاتَلَ” kelimesi, kıraat farklılıklarının da etkisiyle ⁴⁵⁸ قَاتَلَ, قَاتَلَ, قَاتَلَ üç şekilde okunmuştur.

İbn Kesir, Nafi', Ebû Ömer; قَاتَلَ şeklinde okurken, İbn Amır, İbn Mes'ûd ve Kufeliler de قَاتَلَ şekliyle okumuşlardır.⁴⁵⁹ Taberî ise قَاتَلَ şeklindeki okuyuşu tercih etmiştir.⁴⁶⁰ Bagavî, قَاتَلَ şeklindeki okuyuşta üç anlamın ortaya çıktığını belirtir. İlki öldürülenler sadece rabbanî âlimlerdir şeklindeki ihtimaldir. İkinci ihtimal beraberinde büyük bir topluluk olduğu halde öldürülen sadece Nebi'dir. Üçüncü ihtimale göre ise öldürülenler, Peygamberle beraber rabbanilerin bir kısmıdır.⁴⁶¹ Âyetin قَاتَلَ مَعَهُ kıraati temel alındığında, “çok fazla rabbaniler Peygamberin yanında çarpıştı.” anlamı üzerinde durulduğu görülmektedir.⁴⁶² Şinkitî, bu konuda âyeti, “قَاتَلَ” nâibul fâil olarak okuyanların olduğunu, bu durumda âyetin yorumunda iki ihtimalin ortaya çıktığını belirtir.⁴⁶³ Buna göre:

1. Nâibul fâil olan “رِئُيُونَ” rabbanilerdir. Yani öldürülenler rabbanilerdir.⁴⁶⁴
2. Âyette gizli bir zamirin, Peygambere râci olmasıdır. Bu durumda öldürülen kişi Nebi'dir.⁴⁶⁵

⁴⁵⁷ Âli İmrân: 3/146.

⁴⁵⁸ ez- Zemahşerî, **el-Keşşâf**, c. 1, s. 421.

⁴⁵⁹ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, **Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr**, Thk., Abdurrezzak el-Mehdî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, h. 1422, c. 1, s. 332; el-Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân**, c. 4, s. 229.

⁴⁶⁰ Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 7, s. 264.

⁴⁶¹ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî (ö. 516/1122), **Meâlimü't-Tenzîl**, 5 c., fi Tefsîri'l-Kur'ân Tahk. Abdurrezzak el-Mehdî, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, h. 1420, c. 1, s. 520.

⁴⁶² es-Semerkandî, **Bahrü'l-Ulûm**, c. 1, s. 255; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr**, c. 1, s. 332.

⁴⁶³ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 1, s. 210.

⁴⁶⁴ **A.e.**, c. 1, s. 210.

⁴⁶⁵ **A.e.**, c. 1, s. 210.

Müellifimiz, iki görüşü belirttikten sonra âyette müphemlik olduğunu söyler.⁴⁶⁶ Zira ikinci görüşe göre Peygamberin yenildiği söylenmektedir. Şinkitî, bu durumun Kur'an'da, Nebi'nin galip geleceğini belirten *“Allah; 'And olsun ki Ben ve Peygamberlerim üstün geleceğiz.' diye yazmıştır.”*⁴⁶⁷ âyetlerine zıt olduğunu belirtir.⁴⁶⁸

Görüldüğü üzere Şinkitî öldürülmeyi yenilgi saymıştır.⁴⁶⁹ Bunun temelindeyse Şinkitî'nin Kur'an'da, galibiyetin çoğunlukla kılıç ve beyan için kullanıldığı düşüncesi yatmaktadır. Öyle ki Şinkitî, bu düşüncesini delillendirme noktasında *كَفَرُوا الَّذِينَ كَفَرُوا* *“Sizin sabırlı yirmi kişiniz, onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin yüz kişiniz, inkâr edenlerden bin kişiyi yener...”*⁴⁷⁰ *فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا* *“Sizin sabırlı yüz kişiniz, onlardan iki yüz kişiyi yener; sizin bin kişiniz, iki bin kişiyi yener...”*⁴⁷¹ *كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ* *“Nice küçük topluluk, daha çok olan bir topluluğa Allah'ın izniyle galip gelmiştir.”*⁴⁷² *قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ وَلَٰكِن سَوْفَ يُعَذِّبُهُمْ* *“O küfredenlere de ki: Siz mutlak yenileceksiniz!”*⁴⁷³ Benzeri âyetlerden yola çıkar. Bu âyetlerden yola çıkarak savaşta, yenilginin zafer olmayacağını belirtir.⁴⁷⁴ Zira Şinkitî'ye göre Allah'ın, *وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلْ أَوْ يُغْلَبْ* *“Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse.”*⁴⁷⁵ âyetlerinde de olduğu gibi ölenin galip olmayacağı gerçeği vardır. Şinkitî, Allah'ın ezeli ilminde, kendisinin ve Peygamberlerinin galip geleceğini belirttiğini söyleyerek buna karşı çıkar.⁴⁷⁶ Dolayısıyla Şinkitî, savaş anlarında Peygamberin öldürülebileceği anlayışını reddetmektedir. Ona göre, muhaliflerine karşı söz ve fiili cihadın her ikisinde de Peygamberler galiptir.⁴⁷⁷

⁴⁶⁶ A.e., c. 1, s. 210.

⁴⁶⁷ Mucâdele: 58/21.

⁴⁶⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 210.

⁴⁶⁹ A.e., c. 1, s. 210.

⁴⁷⁰ Enfâl: 8/65.

⁴⁷¹ Enfâl: 8/66.

⁴⁷² Bakarâ: 2/249.

⁴⁷³ Âli İmrân: 3/12.

⁴⁷⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 210.

⁴⁷⁵ Nisâ: 4/74.

⁴⁷⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 211.

⁴⁷⁷ A.e., c. 1, s. 211

Şinkitî'nin bu yorumunda, görüş birliği olmadığı bir gerçekliktir.⁴⁷⁸ Taberî konuyla ilgili olarak “إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا” *“Doğrusu Biz, Peygamberlerimize ve inananlara dünya hayatında da yardım edeceğiz.”*⁴⁷⁹ âyetinin tefsîrinde Zekeriya gibi Peygamberlerin öldürüldüğünü, İsa ve İbrahim gibi Peygamberlerin ise düşmandan son anda kurtulduğuna dair gerçekliğe dikkat çeker. Âyette belirtilen yardımdan kastın da iki şekilde yorumlanabileceğini belirtir:

1. Dünya hayatında, Peygamberlerine -değişik şekillerde- kâfirlere karşı yardımını. Nuh'un kavmini helak etmesi, Davut Peygambere caydırıcı güç vermesi veya onların vefatından sonra intikamlarının alınması, Yahya Peygamberi öldürenlere başkalarını tasallut etme gibi durumlar bunlardandır.

2. Âyette kastedilenin sadece Peygamberimiz olması halidir. Bu durumda, çoğul lafzından kastedilen tekil biri olup o da Hz. Muhammed'tir.⁴⁸⁰ Şinkitî, Taberî'nin bu görüşünü kabul etmemiş, eleştirmiştir. Şinkitî, Taberî'nin görüşlerini şu sebeplerle eleştirir:

Birincisi: Kur'ân, Sünnet ve İcma'ya dayanan bir delil olmadan, Kur'ân'ın zâhirinden çıkmak caiz değildir. Öldürülen kişinin de galip olduğu hükmü, uzak bir ihtimaldir. Kaldı ki bu görüş Arap diline de aykırıdır. Dolayısıyla bu görüşün, delilsiz bir şekilde Kur'ân'a hamledilmesi açık bir hatadır. Aynı şekilde “رُسُلَنَا” lafzının sadece Peygamberimize hamledilmesi de uzak bir ihtimaldir. Zira tüm Peygamberlere yardım edileceğini vadeden, tartışmayı bitirebilecek çapta sayısız âyetler vardır.⁴⁸¹

İkincisi: Allah Kur'ân'da yardım etmeyi, sadece mazlumlarla sınırlı tutmamıştır. Bilakis, âyetteki yardımın zafer olduğu “إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ” *“Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur.”*⁴⁸² âyetiyle apaçık belirtilmiştir.⁴⁸³ Ayrıca

⁴⁷⁸ Muhammed b. İshâk sarîh bir şekilde Peygamberin öldürüldüğünü belirtir. (İbn Ebû Hâtim, **Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-âzîm**, c. 3, s. 780.)

⁴⁷⁹ Mû'min: 40/51.

⁴⁸⁰ Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 21, s. 401

⁴⁸¹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 1, s. 211

⁴⁸² Âli İmran: 3/160

⁴⁸³ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 1, s. 211

Şinkitî, âyetteki nâibul fâilin rabbaniler olduğunu ispatlamak için, bazı müfessirler⁴⁸⁴ gibi şaz olan “قَتَلَ” kıraatinden de istişhadda bulunur.⁴⁸⁵ Şinkitî’ye göre bu kıraate dikkate alındığında, öldürülen kişilerin çok olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu durumun da kastedilen kişinin Nebi olmayıp rabbaniler olduğu açıklığa kavuşmuş oluyor.⁴⁸⁶

Şinkitî, Peygamberlerin öldürüleceğini belirten şu açık;

فَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ “Kimini yalanlayarak, kimini de öldüreceksiniz öyle mi?”⁴⁸⁷

قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ *“Benden önce size açık belgeler getiren ve sözünü ettiğiniz mucizeyi gösteren Peygamberler geldi. Onları niçin öldürdünüz.”*⁴⁸⁸ âyetleri niçin tercih etmediğini de şu sebeplerle belirtir:

1. Kendi görüşünü destekleyen âyetlerin hâss olduğunu, bunların ise genel olduğunu; dolayısıyla hâss olan âyetlerin, savaş esnasında öldürüldüklerini belirtmeyen âyetlerden (hüküm olarak) öncelikli olduğunu belirtir.⁴⁸⁹
2. Bir kısım Peygamberin öldürülmesine değinen bu âyetler; cihad dışında, İsrail oğullarının öldürdükleridir. Kendi iddiasının ise Peygamberlerin cihatta öldürülemeyeceğidir.⁴⁹⁰
3. Şinkitî’nin, nâibul fâilin rabbaniler olduğu tercihini; Arap dili kuralları yönüyle hiçbir sıkıntısı olmadığını, Peygamberlerin öldürülmediğinden bahseden tüm bu âyetlerin, aynı şekilde Kur’ân’ın diğer âyetleriyle çelişmediğini belirtir. Bir kısım Resullerin öldürüldüğüne değinen âyetleri ise cihad dışındaki durumla sınırlı tutarak âyet bütünlüğünü sağlamaya çalışır.⁴⁹¹

Ancak, nâibul fâil Nebi olduğu varsayılırsa “وَكَايْنِ” lafzının da ifade ettiği üzere çokça Peygamberin öldürülmesinin kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Ki,

⁴⁸⁴ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, c. 1, s. 421

⁴⁸⁵ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 1, s. 212

⁴⁸⁶ **A.e.**, c. 1, s. 212

⁴⁸⁷ Bakara: 2/87.

⁴⁸⁸ Âli imrân: 3/183

⁴⁸⁹ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 1, s. 213

⁴⁹⁰ **A.e.**, c. 1, s. 213.

⁴⁹¹ **A.e.**, c. 1, s. 213.

bunun da “كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي” âyetine tamamen zıt bir durum olduğunu vurgular.⁴⁹² Kur’ân’ın desteklediği bu yorumlardan dolayı Şinkitî, nâibul fâilin rabbaniler olduğu tercihinde bulunur. Dikkat edilirse Şinkitî, konuyla ilgili kıraatleri derinlemesine ele almıştır. nâibul fâilin Nebi olduğunu söyleyen bilginler⁴⁹³ olmasına karşın; kendisi bu görüşü Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîri yöntemi çerçevesinde yanlış bulmuş, diğer kıraati tercihte bulunmuştur. Şaz olan kıraatten faydalanmış, tercihini bu kıraatle desteklemiştir.

Şinkitî’nin getirdiği deliller incelendiğinde kat’i bir hüküm ifade etmediğine, delillerin içtihadı açık olduğu görülür. Âyetleri kendi bağlamı içerisinde ele aldığımızda, Peygamberlerin de bir imtihana tabi tutuldukları görülecektir. Eğer Peygamberler, bu imtihan sürecinde cihat esnasında öldürülmekten korunmuşlarsa; sahâbelerin savaş esnasında Peygamberi çepeçevre koruması neyle izah edilebilir. Veya “*Muhammed öldürüldü.*” denildiğinde, neden herhangi bir sahâbe; ‘*Hayır, Peygamber cihad esnasında öldürülemez.*’ gibi bir anlayışa kapılmadı. Bizce, bu âyetler ilk nesil tarafından anlaşılması zor âyetler değildi.

Kaldı ki Said b. Cübeyr gibi bazı bilginler,⁴⁹⁴ Peygamberin öldürülme şekli ve yeri üzerinde bir ayırım yapmamışlardır.⁴⁹⁵ Bu duruma göre savaş esnasında öldürülmenin mağlubiyetle bir ilişkisi yoktur. Şinkitî’nin savunduğu görüşünün gerekçesi olan “كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي” “Allah; ‘*And olsun ki Ben ve Peygamberlerim üstün geleceğiz.*’ diye yazmıştır.” “O küfredenlere de ki: Siz mutlak yenileceksiniz!” âyetlerinde de onun görüşünü destekleyen kat’i bir ifade olmadığına inanıyoruz. Bu âyetlerde şahıs eksenli bir tefsîrdense ziyade; genel bir anlayışın hâkim kılınması şekliyle anlaşılması tercih şâyândır. Kaldı ki Peygamberin öldürülmesi söz konusu olmuş olsa bile, savaşı kazananın Müslüman grup olacağı ihtimali varken savaşın mağlubiyetini Peygamber ölümüyle nasıl ilişkilendirebiliriz?

⁴⁹² A.e., c. 1, s. 213.

⁴⁹³ Bağevi c. 1, s. 520; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm*, c. 3, s. 780.

⁴⁹⁴ el-İsfahânî, *Tefsîru Râgib el-İsfahânî*, c. 3, 898; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, c. 4, s. 229.

⁴⁹⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 421; el-İsfahânî, *Tefsîru Râgib el-İsfahânî*, c. 3, s. 898.

Bu sebeple “قُتِلَ” şekliyle okuyup bununla Peygamberi ve beraberindeki rabbani âlimleri kasteden⁴⁹⁶ okuma şeklinin, İslam’ın gayelerine daha uygun olduğuna inanıyoruz. Yoksa öldürülmekten korunmuş bir Peygamber, savaş durumlarında insanlara nasıl örnek olabilir ki? Oysaki bu âyetler, nihâyetinde zaferin Müslümanların olacağını vaat ederek Müslümanları eğitmiştir.

Müellifimizin kıraat konusuna yaklaşımındaki metoduna devam edelim. Müellifimizin, kıraat farklılıklarından çıkan farklı yorumları, belli sebeplere binaen kabul etmeyip tevile gittiği olmuştur. Buna örnek verirsek; لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ “Şüphesiz siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.”⁴⁹⁷ âyeti, kıraat farklılıklarından dolayı tefsîrinde ihtilaf edilen âyetlerdendir. Zira لَتَرْكَبُنَّ lafzının değişik okunması, değişik yorumların⁴⁹⁸ yapılmasına sebep olmuştur. Bir kaçını zikrederim; لَتَرْكَبُنَّ âyetini mansûb okuyanlar, değişik yorumlarda bulunmuşlardır:

1. Kastedilen, Hz.Muhammed olup onun belli hallerden, makamlardan diğerine yükselişine işaret etmektedir.⁴⁹⁹
2. Kastedilen, Hz. Muhammed’dir. Dolayısıyla âyet, onun gökyüzündeki tabakalardan diğerine yükselişini ifade eder. Bu yoruma göre; bu durum, İsrâ gecesinde gerçekleşmiştir.⁵⁰⁰
3. Âyette kastedilen gökyüzü olup ondaki değişime işaret etmektedir.⁵⁰¹ لَتَرْكَبُنَّ” merfû' okuyanlara göre ise buradaki maksadın tüm insanlar olup insanın

⁴⁹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 7, s. 264; es-Semerkandî, *Bahrü’l-Ulûm*, c. 1, s. 255.

⁴⁹⁷ İnşikak: 84/12.

⁴⁹⁸ eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, c. 5, s. 495; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1416, c.II, s. 466; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-Vecîz*, c. 5, s. 459; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, c. 5, s. 102.

⁴⁹⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 263.

⁵⁰⁰ A.e., c. 2, s. 263.

⁵⁰¹ A.e., c. 2, s. 263.

maruz kaldığı şiddetin değişik durumlarını, hayatta geçirdiği değişim evrelerini haber vermektedir.⁵⁰²

Şinkitî de müfessirler gibi kıraat farklılıklarına değindikten⁵⁰³ sonra muhtemel bir soruya cevap bulmaya çalışır. Buna göre, Hz. Muhammed'in gökyüzüne yükselişini ifade eden “لَتَرْكَبُنَّ” lafzının mansûb okuyuşunda olduğu gibi, benzer bir anlamın لَتَرْكَبُنَّ merfû' lafzıyla insanın da gökyüzüne yükselebileceği varsayımını şu sebeplerle eleştirir:⁵⁰⁴

1. Âyetin zâhiri; kastedilen anlamla insanın hayatta ve ölümden sonra karşılaşacağı zorluklar, şiddetli haller olduğunu, devamından gelen فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ “Böyleyken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar? Onlara Kur’ân okunduğu zaman secde etmiyorlar.”⁵⁰⁵ kârinesiyle de gösterir. Âyette insanın tüm bu zorluklara karşın secde etmemesi eleştirilmektedir.⁵⁰⁶
2. Şinkitî, sahâbelerin bu âyetin ilk muhatabı oldukları halde, gökyüzüne yükselmedikleri hususunda ittifak olduğunu belirtir. Eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı, şüphesiz onlar için gerçekleşirdi.⁵⁰⁷
3. Müellifimiz, Kur’ân’ın gökyüzünün korunduğunu ifade eden وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ “Onları, taşlanmış (kovulmuş) her şeytandan koruduk.”⁵⁰⁸ gibi âyetlere dayanarak aya çıkma iddiasını şiddetle reddeder ve bunun, Kur’ân’ın sarîh âyetlerine zıt olduğunu belirtir.⁵⁰⁹

⁵⁰² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 24, s. 322,24 ; ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, c.V, s. 305; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm*, c. 20, s.3411; er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, c. 5, s. 102; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, C.19, s. 278; eş-Şinkitî, c. 2, s. 263.

⁵⁰³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 263.

⁵⁰⁴ *A.e.*, c. 2, s. 264.

⁵⁰⁵ İnşikâk: 84/20-21.

⁵⁰⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 264.

⁵⁰⁷ *A.e.*, c. 2, s. 264.

⁵⁰⁸ Hicr: 15/17.

⁵⁰⁹ *A.e.*, c. 2, s. 263.

Şinkitî, وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا “O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir.”⁵¹⁰ âyetinin gökyüzüne çıkmaya delil olarak görenleri şiddetli bir şekilde eleştirir. Ona göre, gökyüzünün insana müsahhar olması, Güneş ve Ay’ın insanın hizmetine sunulmasıdır. وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُم النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ “O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır.”⁵¹¹ gibi âyetlerin bu görüşünü desteklediğini belirtir⁵¹² Şinkitî’nin, yaşadığı dönemdeki Vehhâbî etkisinden dolayı böyle bir yorumda bulunduğu kanaatindeyiz. Yoksa aya inme, bir gerçeklik haline gelmiştir. Kaldı ki Kur’ân; سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ “Biz onlara iç ve dış âlemdeki ayetlerimizi göstereceğiz ki, o Kur’an’ın gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun.”⁵¹³ şeklindeki apaçık beyanıyla âyetlerini kullarına göstereceğini belirtmiştir. Dolayısıyla, sahâbilerin aya çıkmaması durumuna bakarak sonrakiler için de bunu geçerli bir neden kılmanın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

2.5.Mefhûmü’l- Muhâlifin Tefsîri

“Mefhûmü’l-Muhâlefe” sözün, mantûkun hükmünün, hükümde dikkate alınan kayıtlardan birini taşımaması sebebiyle meskût anı hakkında geçerli olmadığına delâlet etmesidir.”⁵¹⁴

Şinkitî, bu konuyu, usûl ilmi ile detaylı ele almış ve tefsîrine yansıtmıştır. mefhûmü’l-muhâlefe’ye konu olan âyetleri detaylı incelerken bazı âyetlerin zâhiri, her ne kadar mefhûmu muhalefeye uygun olsa da bunun, gerçekte öyle olmadığını delilleriyle belirtmeye çalışmıştır.

Bu durumun birçok örneği vardır. Bazılarına işaret edelim:

وَهْدَىٰ وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ “Bir rehber, rahmet ve müjde olarak Kur’ân’ı indirdik.”⁵¹⁵ Bu âyette Kur’ân’ın Müslümanlara hidâyet ve rahmet olduğunu

⁵¹⁰ Câsiye: 45/13.

⁵¹¹ En’âm: 6/97.

⁵¹² A.e., c. 2, s. 265.

⁵¹³ Fussilet: 41/53.

⁵¹⁴ Şa’ban, **İslam Hukuk ilminin Esasları**, s. 407.

⁵¹⁵ Nahl: 16/89.

belirtilmektedir. Şinkitî, bu âyetin mefhûmundan yola çıkarak Kur'ân'ın Müslüman olmayanlara hidâyet ve rahmet olmayacağını belirtir. Yani, bu sadece Müslümanlara has bir durumdur.⁵¹⁶ Bu gerçeğin, *وَنَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ*, “Biz, Kur'ân'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.”⁵¹⁷ *وَإِذَا مَا أَنْزَلْتُ سُورَةً فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَئِكُمْ رَادَّتْهُ هَذِهِ إِيْمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَرَادَتْهُمْ إِيْمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَادَتْهُمْ رَجْسًا إِلَى رَجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ* “Bir sûre inince, aralarında 'Bu, hanginizin imanını artırdı?' diyen ikiyüzlüler vardır. İnananların ise imanını artırmıştır; onlar, birbirlerine bunu müjdelemek isterler. Kalplerinde hastalık olanlara gelince, onların da inkârlarını büsbütün artırır ve onlar artık kâfir olarak ölürlər.”⁵¹⁸ gibi âyetlerle de apaçık belirtildiğini açıklar.⁵¹⁹

Geriye müfessirler arasında tartışılan konulardan biri olan kâfirin iyi eylemlerinin ahirette karşılık bulup bulamayacağı meselesi kalmaktadır.

Konuyla ilgili şu ayet; *مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* “Erkek veya kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.”⁵²⁰ dikkate alındığında Allah, İman etmeyen birinin samimi bir şekilde yaptığı salih amelleri Allah'ın kabul edip etmemesi hususunda farklı görüşler olduğu görülecektir. Bir grup müfessir, imanın; amelin kabulü için şart olduğunu söyler.⁵²¹ Söz konusu yaklaşım sahiplerine göre sadece mümin için, güzel hayatın geçerli olduğu, kâfir'in ise iyi amellerinden dolayı cezası hafifletilebileceği savunulur.⁵²² Dolayısıyla bu güzel hayat, sadece imanı üzerine sabit olanlara bir vaattir.⁵²³ Müellifimize göre ise; iman vasfı olmadığından ameli

⁵¹⁶ el-Mâverdî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, c. 6, s. 557; eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 2, s. 435.

⁵¹⁷ İsrâ: 17/82.

⁵¹⁸ Tevbe: 9/125.

⁵¹⁹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 2, s. 435.

⁵²⁰ Nahl: 16/97.

⁵²¹ er-Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, c. 28, s. 33.

⁵²² Şemsuddin Muhammed b. Ahmed el- Hatîp eş-Şirbnî (ö. 977/1570), **es-Siracü'l-Münîr fî'l-İlâneti alâ Ma'rifeti Ba'd me'âni Kelâmi Rabbânî'l-Hâkimi'l- Hâbir**, 4 c., Metbaatu'l-Bûlâk, Kâhire, 1285, c.II, s. 260 er-Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, c. 20, s. 266.

⁵²³ Muhammed Cemalettin b. Muhammed el-Kâsimî, **Mehâsinü't- te'vîl**, Thk., Muhammed Basil Uyûn es-Sûd, Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1418; Ahmed b.Mustafa el-Merâğî, **Tefsîrü'l-Merâğî**, Şeriketü Mektebe ve Metbaa Mustafa el bâbî el-Hâlebî ve Evlâdihi bi Mısır, Mısır, 1946, c. 4, s. 138.

kabul edilmez. Çünkü âyette iman şartı vardır. Âyetin mefhûmu, imanı olmayanın amelinin kabul edilmeyeceğini belirtmektedir. Bu görüşünü şu delillerle destekler; *“İnkâr edenlerin işleri engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su zanneder; fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulamaz.”*⁵²⁴ *مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ (şudur): Onların amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma, işte budur.”*⁵²⁵ Şinkitî’ye göre bu âyetler, bunu sarıh bir şekilde belirtmektedir. Ancak müellifimiz, bu durumu ahiretle sınırlı tutmaktadır. Kâfirlerin Allah’a yakınlaşmak için yaptığı; anne babaya iyilik, misafire ikram, muhtaca yardım gibi amellerin; dünya hayatında Allah’ın dilemesiyle faydasına olacağını belirtir. Bu görüşünü de , *مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّتْهَا نُوفَ إِلَيْهِمْ يَعْمَلُونَ كَانُوا مَا وَبَاطِلٌ فِيهَا صَنَعُوا مَا وَحَبِطَ النَّارُ إِلَّا الْآخِرَةُ كَيْفَ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ* *“Kim, (yalnız) dünya hayatını ve ziynetini istemekte ise işlerinin karşılığını onlara tam olarak veririz ve orada, onlar hiçbir zarara uğratılmazlar. İşte onlar, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir; (dünyada) yaptıkları boşa gitmiştir; yapmakta oldukları şeyler (zaten) bâtıldır.”*⁵²⁶ âyetlerle destekler.⁵²⁷

Başka misal, *“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar.”*⁵²⁸ Şinkitî, bu âyetin salih müminleri kapsamadığını belirtir. Âyetin mefhûmu, salih müminlerin namazlarını böyle kılmadıklarını belirtmektedir.⁵²⁹ Kur’ân’ın; *قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ* *“Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir; onlar ki, namazlarında huşû içindedirler.”*⁵³⁰ *وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ* *“Ve onlar ki, namazlarına devam ederler.”*⁵³¹ bu âyetleri Şinkitî’ye göre, bu verilen anlamı destekler niteliktedir.⁵³²

⁵²⁴ Nûr: 24/39.

⁵²⁵ İbrâhîm: 14/18.

⁵²⁶ Hûd: 11/16.

⁵²⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c.III, s. 82-83.

⁵²⁸ Mâûn: 107/5.

⁵²⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 320.

⁵³⁰ Mû’minûn: 23/2.

⁵³¹ Mû’minûn: 23/9.

⁵³² eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 320.

Bir diğerk örnekte müellifimiz, “إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ” *“Ancak, kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden (antlaşma şartlarına uyan) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arka çıkmayanlar (bu hükmün) dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız.”*⁵³³ âyetinin mefhûmu gereği, ahitlerini bozan müşriklerle savaşmanın caiz olduğunu belirtir. Şinkitî, bu mefhûmun “وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَلِئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ” *“Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onlar yeminleri olmayan adamlardır. (Onlara karşı savaşırsanız) umulur ki küfre son verirler.”*⁵³⁴ âyetiyle desteklendiğini açıklar.⁵³⁵

Yine başka bir örnekte, Hz. Peygamber’in Kur’ân âyetleri üzerinde bir tasarrufunun olmayacağını belirten “قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلَقَّاءِ نَفْسِي” *“De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir.”*⁵³⁶ âyetinin mefhûmunu dikkate almış ve bu değişikliğin; ancak Allah’la mümkün olabileceğini açıklamıştır. Bunu, Allah’ın “وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ” *“Bir ayetin yerini başka bir ayetle değiştirdiğimizde, ki Allah ne indirdiğini gayet iyi bilir.”*⁵³⁷ gibi âyetlerinin sarîh ifadesine dayandırmıştır.⁵³⁸ Bu örneklerden anlaşılacağı üzere müellifimiz; âyetin mefhûmunu, Kur’ân’ı Kur’ân’la tefsîriyle delillendirmiştir. Zâhiri anlamı vermekle kalmamış, konu bütünlüğü üzerine yoğunlaşmıştır.

Şinkitî’nin çoğu müfessirin aksine, mefhûmu diğerk âyetlerle değerlendirmesi önemlidir. Zira müellifimizin bu yönteminden;

1. Konuyla ilgili âyetin tefsîrini, sadece mefhûmuyla tefsîr etmekten ziyade, konuyla ilgili mefhûmu destekleyen diğerk âyetlerin varlığının önemsenmesi gerektiği görülmektedir.

⁵³³ Tevbe: 9/4.

⁵³⁴ Tevbe: 9/12.

⁵³⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 114.

⁵³⁶ Yûnus: 10/15.

⁵³⁷ Nahl: 16.101.

⁵³⁸ A.e., c. 2, s. 152.

kadınlar da mehirlerini vermeniz şartıyla; namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir”⁵⁴⁴ ilgili âyetlerin bu umumu hâsslaştırdığını ve iffetli, hür, gayr-i müslim kadınla evliliği caiz kıldığını belirtir. Görüldüğü üzere müellifimiz, nassın olduğu yerde mefhûma itibar etmemiştir.

2.6.Birbirine Zâhiren Zıt Görünen Müşkil Âyetlerin Tefsîri

Müşkil; ‘kendisi ile kastedilen mananın ancak onu kuşatan kârine ve emâreler üzerinde incelemede bulunma ve derinlemesine düşünme yoluyla anlaşılabilirdiği lâfız’dır.⁵⁴⁵

Kur’ân’da hakiki anlamda âyetler arasında bir zıtlığın, ihtilafın olduğunu söylemek imkânsızdır. Zira tenakuz, haktan uzaklaşma, unutmaya, hevaya uyma, ilmin azlığı gibi sebeplerden dolayıdır. Allah, bunların hepsinden beridir.⁵⁴⁶

Her ne kadar, bu konuda bazı âyetlerin zâhiri birbirine muhalif olduğu göze çarpsa da âlimler, bu âyetlerin zâhiren görüldüğü gibi olmadığını belirtme adına bu âyetlerin tefsîriyle ilgilenmiş ve belli ilkeler⁵⁴⁷ çerçevesinde yorumlamaya çalışmışlardır.

Öyle ki, bazıları bu konuda müstakil eser yazmış,⁵⁴⁸ bazıları da bu konuyu tefsîrlere yansıtmıştır.⁵⁴⁹ Şinkitî de bu konuyu önemseyen âlimler arasındadır. Bu konuda müstakil bir eser⁵⁵⁰ yazmakla sınırlı kalmamış, detaylı bir şekilde tefsîrinde de ele almıştır.

⁵⁴⁴ Mâide: 5/5.

⁵⁴⁵ Şa’ban, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, s. 385.

⁵⁴⁶ Abdulmuhsîn b. Zebn b. Müt’ib el-Muteyrî, **Deâvâ et-Ta’inîne fi’l-Kur’ân el-Kerîm fi’l-ğarnî’r-râbi’ aşer el-Hicrî ve’r-reddü aleyha**, Dârü’l- Beşâir el-İslâmiyye, Beyrut, 2006, s. 280.

⁵⁴⁷ Buna göre nasih tarihine bakılır, tespiti halinde tarihine göre biri diğerini nesh etmiş olur. Bu tespit edilemezse, bu durumda beklenir, hüküm verilmez. Bazı bilginlerde üçüncü bir ihtimalle âlimin içtihadında bulunması gerektiğini belirtir. Ancak her üç ihtimalde her iki âyetle de amel edilmesinin mümkün olmadığı anlarda geçerlidir. (Muhammed Abdulazîm ez- Zürkânî(ö. 1367/1948), **Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân**, 2 c., İsa Bâbî’l-Halebî, t.y., c. 2, s. 211).

⁵⁴⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, “**Te’vîlü müşkili’l-Kur’ân**” bu konuda yazılmış önemli eserlerden biridir.

⁵⁴⁹ Zemahşerî, Râzî, Mâtürîdî vb. âlimler.

⁵⁵⁰ Müellifimiz bu eserinde sûre sıralarına göre âyetleri açıklamaktadır. Zıt görünen âyetleri çoğunlukla sıralamada ilk âyetle birlikte açıklarken, bazende açıklamayı diğer âyetle beraber ertelediği olur. Bir âyeti bir seferliğine açıkladığı olurken bazen de ihtiyaca binaen âyeti ele aldığı anda tekrardan açıklar. eş-Şinkitî, **Def’u ihâmî’l-ittirâb**, s. 3.

Bu konuyu örneklerle açıklarsak: Müfessirler; فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ “Elbette, kendilerine Peygamber gönderilen kimseleri de gönderilen Peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz!”⁵⁵¹ وَقَفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ “Durdurun onları, çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.”⁵⁵²

Sorgulanmayı ispat eden bu âyetlerle nefy eden فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ “O gün, ne insana ve ne cine suçu sorulur.”⁵⁵³ “Suçlulardan günahları sorulmaz.”⁵⁵⁴ âyetler hakkında değişik yorumlarda bulunmuşlardır. Bu görüşler şu şekildedir:

1. Kıyamet günü; insanlar ve cinler, bazı yerlerde sorguya çekilecekler, bazı yerlerde de çekilmeyecekler.⁵⁵⁵
2. Bilgi amaçlı soru olmayıp azarlama kastıyla soru sorulacaktır. Allah kimin ne yaptığını bilir.⁵⁵⁶
3. Âyetler arasında umum-husus vardır.⁵⁵⁷

Şinkitî ise kıyamet gününde insanların sorguya çekilip çekilmeyeceğiyle ilgili âyetleri teâruz olarak görmemiş, hepsiyle amel etmiştir.⁵⁵⁸ Buna göre: A’raf 7/6, Sâffât 37/24 Sorgunun hak olduğunu belirten bu âyetler ile sorgunun olmayacağını belirten; Rahman 55/39, Kasas 28/78 âyetleri arasında çelişki yoktur.⁵⁵⁹ Şinkitî, sorgulamanın olmadığını belirten âyetlerin, “günahlarından hesaba çekilmeyecekler”

⁵⁵¹ A’raf: 7/6.

⁵⁵² Sâffât: 37/24.

⁵⁵³ Rahman: 55/39.

⁵⁵⁴ Kasas: 28/78.

⁵⁵⁵ Sıddık Han, c. 13, s. 333.

⁵⁵⁶ Muhammed Reşit b. Alî er-Rızâ (ö. 1865-1935), **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Hakîm (Tefsîru’l-Menar)** 12 c., el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-âmmeh li’l-kitâb, y.y., 1990, c. 8, s. 281; Sıddık Han, c. 13, s. 333; Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdullah es-sa’dî, **Teysîru’l-Kerîmi’r-Rahmân fî Tefsîri’l-Kelâmi’l-Mennân**, Thk., Abdurrahmân b. Me’la’l-Lüveyhik, Müessesetü’r-risale, y.y., t.y., c. 1, s. 831.

⁵⁵⁷ Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Alî b. Âdil, **el-Lûbâb fî Ulumi’l-Kitab**, Tahk. Adil Ahmed Abdulmevcût-Alî Muhammed Mu’evvid, Lübnan, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998, c. 11, s. 494.

⁵⁵⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 7.

⁵⁵⁹ A.e., c. 2, s. 7.

(kaydından dolayı) sorgulamayı ispat eden âyetlere göre daha has olduğunu belirtir.⁵⁶⁰

Bu durumda, “günah” sebebiyle gerçekleşmeyen bir sorgulamada sakınca olmamaktadır. Şinkitî’ye göre şu âyet; لَيْسَ أَلِ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ “Allah bu sözü, doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak için aldı.”⁵⁶¹ Sıddıkların doğrulukları yönüyle sorgulanmalarına örnek bir âyet iken; اَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ “Sen mi insanlara: ‘Beni ve annemi Allah’tan başka iki ilah edinin.’ dedin?”⁵⁶² âyeti ise Peygamber’in şirk sorusuna muhatap kalmasına örnektir.⁵⁶³

Müellifimize göre; günahkârlara yönelik sorular sorulmaması, başka günahlarından dolayı sorulmayacağı anlamına gelmez.⁵⁶⁴ Zira وَفَقَوْهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ مَا لَكُمْ “Durdurun onları, çünkü onlar sorguya çekileceklerdir. Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz?”⁵⁶⁵ âyetinde de olduğu gibi Allah, azarlama, küçültme kastıyla sormuştur.⁵⁶⁶ Şinkitî; böylece, cem edilebilen âyetleri cem etmiş, neshe gitmemiştir.

Yine çelişkili görünen âyetlerden birisi de Allah’ın görülüp görülmeyeceği konusudur. Şinkitî, Allah’ın görülüp görülmemesi hususunda Mu’tezile’nin, قَالَ رَبِّ ارْنِي أَنْظُرُ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي “Rabbim! Bana (Kendini) göster; Seni göreyim! dedi. (Rabbi): Sen Beni asla göremezsın.”⁵⁶⁷ âyetine dayanarak Allah’ın görülemeyeceği yönündeki görüşlerinin yanlış olduğunu; bunun, sadece dünya hayatıyla sınırlı olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁸ Müellifimiz, bu konuda sarîh olarak nitelediği; وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ “Yüzler vardır ki; o gün, ıslıl ıslıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır.”⁵⁶⁹ âyetinin Allah’ın görüleceğini ifade ettiğini açıklar. Bununla beraber; كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ “Hayır! Onlar, şüphesiz o gün Rablerinden

⁵⁶⁰ A.e., c. 2, s. 7.

⁵⁶¹ Ahzâb 33/8.

⁵⁶² Hicr: 15/92.

⁵⁶³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 7.

⁵⁶⁴ A.e., c. 2, s. 7.

⁵⁶⁵ Saffât: 37/24-25.

⁵⁶⁶ A.e., c. 2, s. 7.

⁵⁶⁷ A’râf: 7/143.

⁵⁶⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 162

⁵⁶⁹ Kıyâme: 75/22-23.

(O'nu görmekten) mahrum kalmışlardır.”⁵⁷⁰ âyetinin mefhûmunun, müminlere bir engelin olmayacağını izah eder.⁵⁷¹

Yine müellifimiz, Müslümanların kâfirleri barışa çağırmanın caiz olmadığını belirten, *“Üstün durumda* فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكَكُمْ أَعْمَالَكُمْ *iken gevşeyip barışa çağırmayın.”*⁵⁷² Bu âyet ile *وَأِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ* *“Eğer, onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et.”*⁵⁷³ barışa çağırın bu âyet arasında, çelişki görmemiş ve neshe gitmemiştir. Her iki âyetin de muhkem olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁴ Buna göre; Allah'ın yasakladığı anlaşma, bu talebin Müslümanlardan gelmesidir. Eğer ilk talebi kâfirler yapar ve Müslümanlar da buna meylederse bir sıkıntı yoktur.⁵⁷⁵

Şinkitî; kıyamet gününde kâfirlere özür dileme izni verilmeyeceğini belirten *هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِفُونَ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ* *“Bu, onların konuşamayacakları gündür. Onlara izin de verilmez ki (sözde) mazeretlerini beyan etsinler.”*⁵⁷⁶ âyetiyle özürlerini belirten *وَاللَّهُ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ* *“Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık!”*⁵⁷⁷ *مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ* *“Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk”*⁵⁷⁸ âyetleri arasında bir zıtlık olmadığını, şu değerlendirmeleriyle açıklar:

1. Pişmanlıkları, *اُخْسِنُوا فِيهَا وَلَا تَكْلُمُونَ* *“Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.”*⁵⁷⁹ âyetinde de ifade edildiği üzere, susmakla emrolunmalarına kadar sürecek.⁵⁸⁰
2. Pişmanlıkları, herhangi bir fayda olmadığı için yok hükmündedir. *فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَفُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ* *“Korku gidince de*

⁵⁷⁰ Mutaffifîn: 83/15.

⁵⁷¹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s.40.

⁵⁷² Muhammed: 47/35.

⁵⁷³ Enfâl: 8/61.

⁵⁷⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 7, s. 390.

⁵⁷⁵ A.e., c. 7, s. 390.

⁵⁷⁶ Mürselât: 77/35-36.

⁵⁷⁷ En'âm: 6/23.

⁵⁷⁸ Nahl: 26/28.

⁵⁷⁹ Mu'minûn: 23/108.

⁵⁸⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 422.

iyiliğinizi çekemeyerek, sivri dilleriyle sizi incitirler.”⁵⁸¹ keskin dilleri olmasına rağmen, onların “sağır ve dilsiz” olarak isimlendirilmeleri gibi bir durum söz konusudur.⁵⁸²

Böylece müellifimiz iki âyet arasında çelişkinin olmadığını, konuyla ilgili başka âyetlerle de belirtmiş olmaktadır.

Başka bir misal, Kur’ân, müşriklerin yardım istediği putlardan kendilerine bir fayda ve zararın dokunmayacağını: يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا نَفْعَ لَهُ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ “Allah’ı bırakıp, kendisine fayda da zarar da veremeyen şeylere yalvarır. İşte derin sapıklık budur.”⁵⁸³ âyetiyle belirtmektedir. Ancak; “O, zararı faydasından daha yakında olana yalvarır.”⁵⁸⁴ âyetinde ise faydanın dokunacağı belirtilmektedir.⁵⁸⁵

Bazı bilginler, çelişkili olarak görünen bu âyetler hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bir gruba göre Araplar, âyette geçen “أَقْرَبُ” lafzını, gerçekleşmeyecek şeyler için kullanır.⁵⁸⁶ Diğer bir grup bilgene göre ise putların fayda ve zarar vermediğini belirten âyette, dünya; sadece fayda vermeğini belirten âyette ise ahiret kastedilmektedir. Dolayısıyla cümle “ahirette zararı faydasından daha yakın olana ibadet ederler.” şeklinde olur.⁵⁸⁷

Bir başka gruba göre, dünyada, zararı faydasından daha yakınken ahirette, sadece zararı vardır.⁵⁸⁸ Bir diğer gruba göre ise kast edilenler, putlar olmayıp insanlardır. Âyetteki (مَنْ) kârinesi de bunu göstermektedir. Bu durumda; Allah’ı

⁵⁸¹ Ahzâb: 33/19.

⁵⁸² A.e., c. 2, s. 422.

⁵⁸³ Hacc: 22/12.

⁵⁸⁴ Hacc: 22/13.

⁵⁸⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 4, s. 284.

⁵⁸⁶ es-Sam’ânî, *Tefsîrü’l-Kur’ân*, c. 3, s. 425; el-Vahidî, *el-Vecîz*, s. 729; ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, c. 3, s. 415

⁵⁸⁷ Ebû Muammer Mekî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed b. Muhtâr el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûğî’n-nihâye fî ‘ilmi me’âni’l-Kur’ân ve tefsîrihi ve ahkâmihi ve cümelin min fûnûni ‘ulûmih*, Basılmış Yüksek Lisans Tezleri, Dan., eş-Şâhit el-Buşeyhî, Şarika Üniversitesi, 2008, c. 7, s. 4856.

⁵⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, c. 5, s. 401.

bırakıp, batıl yöndeki insanlara itimat edip onlara itaat etmenin, insana faydasından çok zararı olacaktır.⁵⁸⁹

Zemahşerî'ye ait olan görüşe göre ise kâfir, kıyamet gününde kendisine yardımı dokunmayan bu putları görecektir ve yalvarıp üzüntüsünü dile getirecektir.⁵⁹⁰ Müellifimiz, Zemahşerî'nin bu görüşünü ikna edici bulmamıştır. Allah dışında tapılan putta faydanın söz konusu olmayacağını belirtmiştir.⁵⁹¹

Şinkitî, Ebû Hayyân'ın görüşüne meyleder.⁵⁹² Ebû Hayyân'a göre; *“Allah'ı bırakıp, kendisine fayda da zarar da veremeyen şeylere yalvarır. İşte derin sapıklık budur.”* âyeti putlar hakkında iken, *“O, zararı faydasından daha yakında olana yalvarır.”* âyeti ise putlar hakkında olmayıp kastedilenler Firavun gibi ilahlık iddiasında bulunan kişilerdir. Ebu Hayyân'a göre bunların sarayları ibadet mahali kılınmış, Allah'ın takdis ve tazim edilmesi gibi tazim ve takdis edilmişlerdir. Bunların kendilerine ibadet edenlere, dünya hayatında bir faydaları dokunsa da zararı çok daha büyüktür. Bunlar dünyada başkalarının kulları olacak, ahirette de daimi bir azaba çarptırılacaklardır.⁵⁹³

Başka misal;

Allah, kıyamet gününde kâfirleri; *وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى* *“Biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.”*⁵⁹⁴ şeklinde belirtmiş, diğer bir âyette ise *وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا* *“Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun haşrederiz.”*⁵⁹⁵ sağır ve dilsiz hallerini de eklemiştir. Başka âyetlere baktığımızda ise müşriklerin göreceğini; *وَرَأَى الْمَجْرُمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا* *“Suçlular ateşi görürler ve ona düşeceklerini anlarlar.”*⁵⁹⁶ duyup konuşacaklarını;

⁵⁸⁹ Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed el Ma'ruf bi Ebî Zehre (ö. 1898-1974), **Zehretu't-Tefâsîr**, 10 c., y.y., Dârü'l-Fikri'l-Arabî, t.y., c. 9, s. 4953.

⁵⁹⁰ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, c. 3, s. 147.

⁵⁹¹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 5, s. 285.

⁵⁹² eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 5, s. 285.

⁵⁹³ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), **el-Bahrü'l-muhît**, Tahk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1420, c. 7, s. 490.

⁵⁹⁴ Tâhâ: 20/124.

⁵⁹⁵ İsrâ: 17/97.

⁵⁹⁶ Kehf: 18/53.

رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا “*Rabbimiz! Gördük, dinledik, artık bizi dünyaya geri çevir de iyi iş işleyelim.*”⁵⁹⁷ şeklindeki âyetlerle görmekteyiz.⁵⁹⁸

Âyetin tefsîriyle ilgili olarak müfessirlere baktığımızda; ilk dönem müfessirlerinin çoğunun âyetin zâhirini dikkate almamış, bu durumu hüccet getirememesi⁵⁹⁹ olarak te’vîl etmişlerdir. Bu yoruma göre, âyette herhangi bir işkâl yoktur. Ancak, hüccet getirememesi olarak te’vîl edilmediğinden farklı görüşler dile getirilmiştir. Şinkitî de bu konuda, değişik görüşleri naklederek âyeti tefsîr eder:

Bir görüşe göre, kör, sağır ve dilsiz olacaklarını belirten âyetler mecaz olmayıp hakiki anlamdadır. Başlangıçtaki halleri böyle olacaktır. Sonra kendilerine bu özellikleri geri verilecektir. Böylece; ateşi görecek, işitecek ve konuşacaklardır.⁶⁰⁰

Diğer bir görüşe göre bunlar; dünyadayken nasıl ki hakikate karşı kör, sağır, dilsiz idilerse, ahirette de aynı şekilde onları sevindiren bir şey görmeyecek ve duymayacaklardır.⁶⁰¹ Bu yoruma göre onların bu halleri hakikatten faydalanamadıklarını göstermektedir.⁶⁰²

Bir başka görüşe göre ise, onların bu hali, “اٰخَسُوْا فِيْهَا وَلَا تَكْلُمُوْنَ” *Kesin sesinizi ve sürününün orada; bana bir şey söylemeyin.*”⁶⁰³ emri verildikten sonraki durumdur. Bu emrin onlara hissettirdiği üzüntü ve ümitsizliklerinden kör, sağır, dilsiz olmuşlardır.⁶⁰⁴

⁵⁹⁷ Secde: 32/12.

⁵⁹⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*.

⁵⁹⁹ Ebû Bekr Abdürrazzâk b. Hemâm es- San’ânî, *Tefsîr Abdürrazzâk*, Thk., Mahmûd Muhammed b. Abduh, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1419, c. 2, s. 380 Yahya b. Selam b. Ebî Sa’lebe, *Tefsîr Yahya b. Selam*, Thk., Hind Şelbi, Dârü’l-Kütübî’l-ilmiyye, Lübnan, 2004, c. 1, s. 289; el-Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. 3, s. 45; Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, s. 468.

⁶⁰⁰ Ebû Hayyân, c. 7, s. 88.

⁶⁰¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 28, s. 396.

⁶⁰² eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 4, s. 128.

⁶⁰³ Mu’minûn: 23/108.

⁶⁰⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 4, s. 128.

Müellifimiz, bu üç görüşü zikrettikten sonra ilk görüşü destekler.⁶⁰⁵ Dolayısıyla Şinkitî, mecazi bir durumdan ziyade, hakiki anlamda bir körlüğün varlığına inanmaktadır.

Şinkitî; Mücahid ve Ebû Salih'in, körlüğü hüccet yokluğu olarak görmelerini ve İkrime'nin de cehennemi hariç tutan bir körlüğü savunmasını eleştirir. قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا “O da şöyle der: “Rabbim! Dünyada gören bir kimse olduğum hâlde, niçin beni kör olarak haşrettin?”⁶⁰⁶ âyetinde, körlüğün görme mukabilinde zikredilmesi kârinesinin, bu görüşün zayıflığını ortaya çıkardığını belirtir.⁶⁰⁷

Başka bir misal,

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ *“Sûra üflendiği zaman, artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.”*⁶⁰⁸ âyetinde belirtildiği üzere sûr'a üfletildiğinde; neseplerin, diyalogların kesileceğini haber vermektedir. Ancak, فَأِذَا جَاءَتِ الصَّاخَةُ يَوْمَ يَوْمِ الْمَرْءِ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ *“Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır.”*⁶⁰⁹ âyeti; neseplerin devam edeceğini, diğer âyette ise وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ *“Bir kısmı bir kısmına dönerek soruştururlar.”*⁶¹⁰ diyalogların süreceğini belirtmiştir.

Müellifimize göre nesepler, hakiki anlamda son bulmayacaktır.⁶¹¹ Abese 33-36 âyetleri, neseplerin devamlılığı hususunda açık bir nasıttır. Bu durumda; neseplerin biteceğinden kasıt, övünecekleri bir nesebin kalmamasıdır. Dünyadaki baba ve çocuklarla övünme, aralarındaki fayda, şefkat vs. son bulmasıdır. Kıyamet günü kul, sadece kendi ameliyle uğraşır.⁶¹²

⁶⁰⁵ A.e., c. 4, s. 128.

⁶⁰⁶ Tâhâ: 20/125.

⁶⁰⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 4, s. 127.

⁶⁰⁸ Mu'minûn: 23/101.

⁶⁰⁹ Abese: 80/33-36.

⁶¹⁰ Sâffât: 37/27.

⁶¹¹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 5, s. 356.

⁶¹² A.e., c. 5, s. 356.

Müellifimiz, diyalogun devam edip etmeyeceği konusunda ise değişik görüşler belirtir. Bu görüşlere göre:

1. Diyalogu nefy eden durum, birinci surun üflenmesi sonrası gerçekleşen bir durumdur. Diyalogu ispat eden ise ikinci surun üflenmesi sonrasıdır.⁶¹³
2. Diyalog; hesap esnasında, sıratı geçme durumu gibi şiddetli anlarla sınırlı olup diğer anlarda bu devam eder.
3. Nefy edilen diyalog, birbirlerine karşı hukukluklarından dolayı af dileme, yardım istemedir.⁶¹⁴

Başka bir misal, Kur’ân’daki; وَبِیَوْمٍ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ “O gün, her ümmet içinden âyetlerimizi yalan sayanlardan bir cemaat toplarız da onlar, toplu olarak (hesap yerine) sevk edilirler.”⁶¹⁵ âyetinin zâhirine baktığımızda, kıyamette toplanan kişilerin sadece yalanlayanlardan olacağı haber verilmektedir.

Herkesin toplanacağını ifade eden; وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا “Hiçbirini bırakmaksızın, diriltip bir araya toplarız.”⁶¹⁶ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ “Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz, o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihâyet (hepsi), toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecekler.”⁶¹⁷ şeklindeki âyetlerde ise öncekinin aksine, genel bir toplanmadan bahsetmektedir. Seyyid Kutub bu konuda tüm insanların mahşerde toplanacağını, kâfir zümre üzerine vurgunun nedeni, onların o esnadaki konumlarını yansıtmaktan ibaret olduğunu belirtir.⁶¹⁸ Müellifimiz ise bu konuda iki

⁶¹³ İbrahim b. Ömer b. Hasan er-Rubât b. Alî b. Ebî Bekr el-Bikaî (ö. 885/1480), **Nezmu’d-Dürer fi Tenâsübi’l-Ây ve’s-Süver**, 22 c., Kahire, Dârü’l-Kitâbi’l-İslâmî, t.y., c. 16, s. 224; Taberî, **Câmi’u’l-Beyân**, c. 19, s. 72.

⁶¹⁴ Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A’rec en-Nisâbü’rî, **Garâîbü’l-Kur’ân ve regaibü’l-furkan**, Thk., Zekeriyâ Umeyrât, Dârü’l-Kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 1416, c. 5, s. 135; Taberî, **Câmi’u’l-Beyân**, c. 7, s. 113.

⁶¹⁵ Neml: 27/83.

⁶¹⁶ Kehf: 18/47.

⁶¹⁷ En’âm: 6/38.

⁶¹⁸ Kutub, **Fî Zilâli’l-Kur’ân**, c. 5, 2667.

görüşü zikretmekle yetinmektedir.⁶¹⁹ Birincisi; mahşerde kâfirlerin toplanılacağından bahseden âyet, onlara has bir toplanmadır.⁶²⁰ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا “Nihâyet, (hesap yerine) geldikleri zaman, Allah buyurur: Siz benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız, öyle mi?”⁶²¹ âyetinde de olduğu gibi azarlama amacı vardır.⁶²²

İkincisi; bunlar küfür önderleridir. Bunlara has bir toplanma biçimi olacaktır.⁶²³ Derveze’nin görüşü de bu doğrultudadır.⁶²⁴ Şinkitî’ye göre, Allah’ın فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثًّا ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا “Rabbine and olsun ki; biz, onları mutlaka uydukları şeytanlarla beraber haşredeceğiz. Sonra; cehennemın yanında diz çöktürerek hazır bulunduracağız ve her toplumdan, Rahman'a en çok kimin başkaldırdığını ortaya koyacağız.”⁶²⁵ âyeti, buna işaret etmektedir.⁶²⁶ İki görüş arasında farklılık olsa da bahsedilen mahşerin, tüm insanların toplandıkları mahşer olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda genel mahşerden sonra, kâfirlere has bir mahşerin olduğu anlaşılmaktadır.⁶²⁷ Allah’ın حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا أَمَّا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ “Geldikleri zaman, Allah: 'Âyetlerimi anlamadığınız halde yalanladınız mı? Yoksa yaptığınız neydi?’ der.”⁶²⁸ hitabı da mahşerde toplanan belli bir zümreye dönüktür. Görüldüğü üzere müellifimiz, bu konuda iki görüş üzerine yoğunlaşmış ve ikisinden birini tercih etmiştir.

Başka örneklerle devam edelim: Kur’ân âyetlerinde, Allah katındaki gün kavramı değişik şekillerde ifade edilmiştir. يُدِيرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يُعْرِجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ “Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra

⁶¹⁹ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 6, s. 142.

⁶²⁰ eş-Şevkânî, **Fethu’l-Kadîr**, c. 6, s. 177.

⁶²¹ Neml: 27/84.

⁶²² eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân** c. 6, s. 142.

⁶²³ Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed İbn Acibe (ö. 1224/1809), **el-Bahru’l-Medîd fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd**, Tahk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Reslan, Dârü’l-Kütübî’l-ilmiyye, Kahire, 1419, c. 6, s. 220 İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr**, c. 3, s. 371.

⁶²⁴ Muhammed İzzet Derveze (ö. 1888-1984), **et-Tefsîrü’l-Hadîs**, Kahire, Dârü İhyâi’l-kütübî’l-Arabiyye, 1383, c. 3, s. 303.

⁶²⁵ Meryem: 19/68-69.

⁶²⁶ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân** c. 6, s. 142.

⁶²⁷ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, Dârü’t-Tunusîyye li’n-neşr, Tunus, 1984, c. 20, s. 29.

⁶²⁸ Neml: 27/84.

(bütün bu işler) sizin saya geldiklerinize göre; bin yıl tutan bir günde, O'nun nezdine çıkar.”⁶²⁹ “تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ” (Melekler ve Ruh (Cebrail); oraya, miktarı (dünya senesi ile) elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.”⁶³⁰ “وَأَنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ”⁶³¹ “Rabbinin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir.”⁶³¹ Bu âyetlere bakıldığında, her biri farklı bir rakamı vermektedir. Zâhiri müşkül görünen bu âyetlerin gerçeklikte ne olduğunu belirtmek için müfessirler, bu âyetleri vuzuha kavuşturmaya çalışmıştır. Bu âyetler, hakiki bir anlamı mı ifade ediyor, yoksa Mu'tezile âlimlerinden Ahfeş'in dediği gibi “*korkuda, ağırlıkta bin sene gibi*”⁶³² bir anlamı mı kast etmektedir. Veya bu durum, temsili olup gerçek bir vakit dilimi kastedilmemiş midir?⁶³³

Müellifimiz Mearic sûresi hariç secde ve hac âyetlerinin birbirlerine zıt olmadığını, her birinin diğerini doğruladığını belirtir. Buna göre, âyetlerin iki şekilde yorumlanması mümkündür.⁶³⁴

Bir görüşe göre, Hac sûresinde belirtilen “bin yıl” Allah'ın yeri ve göğü yarattığı günlerden bir gün gibidir. Secde sûresindeki “bin yıl” ise, meleklerin Allah'a yükseldiği gündür. Mearic sûresindeki elli bin yıl ise kıyamet günlerinden bir gündür.⁶³⁵

İkinci görüşe göre ise bu günlerin hepsi kıyamet günüdür.⁶³⁶ Müellifimiz, bu günlerin uzunluğunun, mümin ve kâfire göre değiştiğini belirtmiştir. Kur'ân'ın şu âyetinin; “*İşte o gün, zorlu bir gündür. Kâfirler için (hiç de) kolay değildir.*”⁶³⁷ bu anlamı güçlendirdiğini belirtmektedir.⁶³⁸

Şinkitî, bu görüşlerden ikincisini tercih eder. Görüşünü Furkan sûresinin “*O gün cennetliklerin kalacakları yer çok*”

⁶²⁹ Secde: 32/5.

⁶³⁰ Meâric: 70/4.

⁶³¹ Hacc: 22/47.

⁶³² Ebü'l-Hasen el-Ahfeş, **Meâni'l-Kur'ân li'l-Ahfeş**, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1990, c. 2, s. 452.

⁶³³ el-Mâtürîdî, **Te'vîlâtü Ehli's-Sünne**, c. 7, s. 430.

⁶³⁴ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 5, s. 278.

⁶³⁵ A.e., c. 5, s. 278.

⁶³⁶ Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 18, s. 659.

⁶³⁷ Müdessir: 74/9-10.

⁶³⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 5, s. 278.

huzurlu ve dinlenecekleri yer pek güzeldir.”⁶³⁹ âyetiyle de destekler. Şinkitî, âyette geçen “مَقِيلًا” öğle vakitlerindeki dinlenme anlamında olduğunu, dolayısıyla müminin hesabının öğle vakitlerinde biteceğini belirtir.⁶⁴⁰

Müellifimiz, kıyamet günlerinin kâfirler için şiddetli, müminler için kolay geçeceğini belirtmektedir.” *İşte o gün, zorlu bir gündür. Kâfirler için (hiç de) kolay değildir*” âyetin de bunu beyan ettiğini söylemektedir.⁶⁴¹ Ancak, bu âyetin mefhûmu dikkate alındığında, müminlere kolay olacağını belirtmektedir. Şinkitî; zamanın göreceli olduğunu, uzunluğunun nimetler içerisinde olanla azap içerisinde olan için bir olmadığını açıklamaktadır.⁶⁴²

Müellifimiz, birinci görüşünü tercih etmemiş, tüm günlerin kıyamet günü olduğunu benimseyen görüşü tercih etmiştir. Bu görüşü desteklemek için de akli ve nakli deliller getirmiştir. Âyetteki “مَقِيلًا” kârinesinden de istifade etmiştir.

Başka misal; Kur’ân’da, insanın canını alan hakkında değişik isimler verilmiştir. Bir âyette *الله يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا* “Allah, öleceklerin ölümleri anında, ölmeyeceklerin de uykuları esnasında ruhlarını alır.”⁶⁴³ bunun Allah olduğu belirtildiği gibi başka bir âyette; *قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ* “De ki: Size vekil kılınan (bu konuda görevlendirilen) ölüm meleği canınızı alacak”⁶⁴⁴ şeklinde bunun ölüm meleği olduğu ve yine *تَتَوَفَّاهُم الْمَلَائِكَةُ* “Melekler canlarını alırlar.”⁶⁴⁵ âyetinde de bunun melekler olduğu söylenmiştir. Müellifimiz, bu âyetler arasında bir çelişkinin olmadığını belirtmektedir. Buna göre; Allah’ın canı almayı kendisine nispet etmesi her şeyin onun tasarrufu ve dilemesiyle gerçekleşmesindendir. Müellifimize göre; *وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّوجَّلًا* “Hiçbir kimse, Allah’ın izni olmadan ölmez; o, belli bir vakte bağlanmıştır.”⁶⁴⁶ âyeti de buna işaret etmektedir.⁶⁴⁷ Ölüm meleğine nispeti ise bu işle görevlendirilmesindendir. Meleklerin zikredilmesi noktası da ölüm

⁶³⁹ Furkân: 25/24.

⁶⁴⁰ A.e., c. 5, s. 278.

⁶⁴¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 5, s. 280.

⁶⁴² Müellifimiz, bazı hadislerle de bu görüşünü pekiştirir. eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 5, s. 280.

⁶⁴³ Zümer: 39/42.

⁶⁴⁴ Secde 32/11.

⁶⁴⁵ Nahl: 16/32.

⁶⁴⁶ Âli İmrân: 3/145.

⁶⁴⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 374.

meleğine yardım etmelerindendir.⁶⁴⁸ Râzî de bunun benzeri bir görüş belirtmiştir.⁶⁴⁹ Müellifimiz'in Kur'ân'da mecazî inkâr etmesine rağmen, âyeti hakiki anlamıyla tefsîr etmediğine şahit olunmaktayız. Zira canı almanın meleklere nispeti, gerçek anlam olmayıp mecazî bir durumdur.

Şeytanın insan üzerinde bir hâkimiyeti var mı? Bu konudaki ilgili âyetlere baktığımızda; إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ “Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde, onun (şeytanın) bir hâkimiyeti yoktur.”⁶⁵⁰ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ “Şüphesiz, kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur.”⁶⁵¹ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا “Şurası muhakkak ki, benim (ihlâşlı) kullarım üzerinde, senin hiçbir ağırlığın olmayacaktır. (Onları) koruyucu olarak Rabbin yeter.”⁶⁵² âyetleri, şeytanın müminlerin üzerinde bir etkisinin olmadığını belirtmektedir. Öte yandan; إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ “Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak, azgınlardan sana uyanlar müstesna.”⁶⁵³ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ “Andolsun ki İblis, onlar hakkındaki tahminini doğruya çıkardı. İnanan bir zümrenin dışında, hepsi ona uydular. Oysa İblis'in, onlar üzerinde bir nüfuzu yoktu.”⁶⁵⁴ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي “Esasen sizi zorlayacak bir nüfuzum yoktu; sadece çağırdım, siz de geldiniz.”⁶⁵⁵ âyetleri ise şeytanın insan üzerindeki bir hâkimiyetine değinmektedir. Müellifimize göre; şeytanın etkisini nefiy eden âyetlerle ispat eden âyetlerdeki sultan (etki, hâkimiyet), aynı değildir. İkisi farklıdır.⁶⁵⁶ Buna göre;

Birincisi; âyetlerde ispat edilen hâkimiyet, dalâlet hâkimiyetidir. Dalâletiyle aldatıcılığıyla kulları saptırmasıdır.⁶⁵⁷ Nefiy edilen hâkimiyet ise hüccet hâkimiyetidir. Zira iblis onlar üzerinde hâkim değildi. Sadece onları davet etti, onlar

⁶⁴⁸ A.e., c. 2, s. 374.

⁶⁴⁹ er-Râzî, *Mefâtiḥül-Ğayb*, c. 11, s. 96.

⁶⁵⁰ Nahl: 16/99.

⁶⁵¹ Hicr: 15/41.

⁶⁵² İsrâ: 17/65.

⁶⁵³ Hicr: 15/41.

⁶⁵⁴ Sebe: 34/20-21.

⁶⁵⁵ İbrâhim: 14/22.

⁶⁵⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 445.

⁶⁵⁷ A.e., c. 2, s. 445.

da buna icabet ettiler. Bu durumda; âyetteki sultan kelimesi, delil anlamındadır. Sultan kelimesinin Kur'ân'da delil anlamında kullanıldığını belirtir.⁶⁵⁸

İkincisi; Allah, başlangıçta şeytanı onların üzerine hâkim kılmamıştır. Bilakis kullar, kendi irade ve istekleriyle böyle bir durumu tercih etmişlerdir.⁶⁵⁹ Zira Allah, şeytan hakkında; إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا “Esasen şeytanın hilesi zayıftır.”⁶⁶⁰ âyetinde onun hilesinin zayıf olduğunu belirtmektedir.⁶⁶¹

6. Nasih/Mensuh Âyetlerin Tefsîri:

Kur'ân, bir melek tarafından Hz.Resulullah (s.a.)'e aktarıldığından ve kendisinin bir elçi olması hasebiyle kendi iradesiyle Kur'ân'ı revize etmesi söz konusu olamaz.⁶⁶² Ancak; Kur'ân, Allah'ın iradesiyle meydana gelen bazı değişikliklerden bahsetmektedir. Bu durumu, İslam bilginleri nasih ve mensuh doktriniyle kabul etmişlerdir. Bu düşüncenin temeli şudur: “Kur'ân'daki belirli emirler, sadece geçici bir uygulamaya sahiptir ve şartların değişmesi üzerine nesh edilmiş veya başkalarıyla değiştirilmiştir.”⁶⁶³

Nasih konusu, geçmişten günümüze en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Kabul edenlerle inkâr edenler arasında zaman içinde çeşitli tartışmalar olmuştur. Her iki kesim de görüşlerini kabul ettirmek için kendilerine göre deliller öne sürmüşlerdir. Müellifimiz de bu konuyu, tefsîrinde detaylıca ele almıştır. Neshe konu olan âyetleri sadece aktarmakla yetinmemiş, değerlendirmeye tabi tuttuğu da olmuştur. Neshin fiili anlamda Kur'ân'da olduğunu iddia etmiştir. Deliller arasında da cem edilemediği hallerde neshi öne sürdüğü olmuştur.⁶⁶⁴ Şinkitî'ye göre nesh, değişen şartların gözetilmesidir. Allah, belli maslahatlar için uygun gördüğü bir şeyi, yine belli maslahat çerçevesinde uygun görmeyebilir. Dolayısıyla Şinkitî'ye göre, Yahudi ve müşriklerin Allah hakkındaki “bedâ” söylemi apaçık bir dalâlettir. Zira

⁶⁵⁸ A.e., c. 2, s. 445.

⁶⁵⁹ A.e., c. 2, s. 445.

⁶⁶⁰ Nisâ: 4/76.

⁶⁶¹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 445.

⁶⁶² W.Montgomery Watt, *Kur'ân'a Giriş*, Çev., Süleymân Kalkan, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2013, s. 113.

⁶⁶³ Watt, a.g.s, s. 114.

⁶⁶⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 80.

Allah, *وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ* “Bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirdiğimizde ki, Allah ne indirdiğini gâyet iyi bilir”⁶⁶⁵ âyetinde olduğu gibi neyi ne zaman indireceğini bilendir.⁶⁶⁶

Müellifimiz, nesih hususunda ittifak olduğunu belirtir.⁶⁶⁷ Bu konuda farklı düşündüğü iddia edilen Ebû Müslim’in ise neshi, tahsîs olarak gördüğünü açıklar.⁶⁶⁸ Ayrıca Şinkitî, delilsiz öne sürülen nesih iddialarına karşı çıkar. Ona göre; *وَإِذَا تَنَزَّلَتْ عَلَيْنَا آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَنْتَ بَقْرَانٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَبَدِّلَهُ مِنْ تَلَقَّاءِ نَفْسِي* “Âyetlerimiz onlara açık açık okununca, bizimle karşılaşmayı ummayanlar, 'Bundan başka bir Kur’ân getir veya bunu değiştir' dediler. De ki: 'Onu kendiliğimden değiştiremem, ben ancak, bana vahyolunana uyarım. Ben Rabbime karşı gelirsem, büyük günün azabına uğramaktan korkarım.’”⁶⁶⁹ âyetine de dayanarak neshin akılla caiz olmadığını, bu konuda Kur’ân veya sünnetten şeri bir delil olmasının şart olduğunu söyler.⁶⁷⁰

Hiz. Peygamber’in vefatıyla da neshin bittiğini, dolayısıyla icmânın da neshi etkilemeyeceğini ve aynı durumun kıyas için de geçerli olduğunu belirtir.⁶⁷¹ Müellifimiz neshi üç kısma ayırır:

1. Lafzın ve hükmün beraber nesih edilmesi,
2. Lafzın baki hükmün nesih edilmesi,
3. Hükmün baki lafzın nesih edilmesi.⁶⁷²

Müellifimiz, recmin varlığına inananlardandır. Recmi, lafzın mensuh hükmün baki olan kısımda ele almış ve bunun delilinin de *الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَيِّنَةُ نَكَالًا* “Yaşlı bir erkek ve yaşlı bir kadın zinâ edecek olurlarsa onları” *مِنْ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ*

⁶⁶⁵ Nahl: 16/101.

⁶⁶⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 2, s. 446.

⁶⁶⁷ A.e., c. 2, s. 446.

⁶⁶⁸ A.e., c. 2, s. 446.

⁶⁶⁹ Yûnus: 10/15.

⁶⁷⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 2, s. 444.

⁶⁷¹ A.e., c. 2, s. 446.

⁶⁷² A.e., c. 2, s. 451

mutlaka recmedin. Allah Aziz ve Hâkim'dir” âyeti olduğunu söylemiştir.⁶⁷³ Bu konuda, sünnetin de bu âyeti desteklediğini belirtir. Hz. Ömer’in sözünü,⁶⁷⁴ recmin baki olduğunu gösteren delillerden saymıştır.⁶⁷⁵

Neshin bedelsiz olması caiz midir? Müellifimiz, bu konuda da Mâlikî ve Şâfiî ulemâsından bazılarının caiz olarak gördüğü bu meseleyi, farklı düşünmekte ve tenkit etmektedir.⁶⁷⁶ Bu görüşünü de *“Biz herhangi bir âyetin daha hayırlısını veya benzerini getirmediğimiz sürece onu ne yürürlükten kaldırır ve ne de unuttururuz.”*⁶⁷⁷ âyetine dayandırmaktadır. O’na göre, âyette sarih bir şekilde nesh edilen âyetin benzeri veya aynısını getirme hususunda bir açıklama vardır. Dolayısıyla âyetin zâhiri, bu konuda hüccettir.⁶⁷⁸

“Ey *Şinkitî*, bazıları gibi, *يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقِيمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ* inananlar! *Peygamberle hususi olarak konuşacağınızda, bu konuşmanızdan önce fakirlere sadaka veriniz.*”⁶⁷⁹ âyetini nesh eden; *أَأَسْأَلُكُمْ أَنْ تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ* “*Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi?*”⁶⁸⁰ âyetine dayanarak bedel getirmemiştir. Bu görüşün yanlış olduğunu ve âyetlerin yanlış anlaşıldığını söyler. *Şinkitî*’ye göre âyet; vacip olan sadakanın takdim edilmesini, sünnet olarak bırakmıştır.⁶⁸¹

⁶⁷³ **A.e.**, c. 2, s. 451

أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى بَعَثَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَقِّ وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ، فَكَانَ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى آيَةَ الرَّجْمِ فَقَرَأَهَا وَفَقَلْنَاهَا وَ 674 عِينَاهَا، رَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَجَمْنَا بَعْدَهُ، وَأَخْشَى إِنْ طَالَ بِالنَّاسِ زَمَانٌ أَنْ يَقُولَ قَائِلٌ: وَاللَّهِ مَا نَجِدُ آيَةَ الرَّجْمِ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى، فَيُضِلُّوا بِتَرْكِ فَرِيضَةٍ أَنْزَلَهَا اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ، وَالرَّجْمُ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى حَقٌّ عَلَى مَنْ رَأَى إِذَا أَحْصَنَ مِنَ الرِّجَالِ كِتَابُ اللَّهِ تَعَالَى ““ Allah Muhammed (s.a)’i hak gönderdi ve O’na Kitab’ı indirdi. Bu indirilenler arasında recm âyeti de vardı! Biz bu âyeti okuduk, ezberledik ve kavradık. Ayrıca, Resûlullah (s.a) zinâ yapana recm cezasını tatbik etti, ondan sonra da biz tatbik ettik. Ben şu endişeyi taşıyorum: Aradan uzun zaman geçince, bazıları çıkıp: ‘Biz Allah’ın kitabında recm cezasını görmüyoruz.’ (deyip inkârâ sapabilecekle) ve Allah’ın kitabında indirdiği bir farzı terkederek dalâlete düşebilecektir. Bilesiniz, recm, kadın ve erkekten muhsan olanların zinâları, -delil veya hamilelik veya itiraf yoluyla- sübut bulunduğu takdirde, onlara tatbik edilmesi gereken Kitabullah’da mevcut bir haktır.” el-Bagavî, **Meâlimü’t-tenzîl**, c. 2, s. 183.

⁶⁷⁵ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 3, s. 37.

⁶⁷⁶ **A.e.**, c. 2, s. 448

⁶⁷⁷ Bakarâ: 2/106.

⁶⁷⁸ **A.e.**, c. 2, s. 444.

⁶⁷⁹ Mücâdele: 58/12.

⁶⁸⁰ Mücâdele: 58/13.

⁶⁸¹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 2, s. 448.

Müellifimiz, neshin; hafif bir hükümden ağır bir hüküm şeklinde olacağı gibi ağır bir hükümden de hafif bir hüküm şeklinde olabileceğini belirtmiştir.⁶⁸² Şinkitî, buna şu örnekleri vermektedir; وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةً طَعَامُ مَسْكِينٍ “Oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir.”⁶⁸³ Bu âyette, fidye ve oruç arasında muhayyerliği emreden âyetin hükmü, kendisinden daha ağır olan; فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ “Sizden bu ayı idrak eden, onda oruç tutsun”⁶⁸⁴ âyetiyle nesh edilmiştir.

Savaş esnasında Müslümanın düşmana karşı direnmesini emreden ve on kişiye kadar kaçmamasını isteyen; إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ “Sizin sabırlı yirmi kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener.”⁶⁸⁵ âyet; kendisinden daha hafif bir hüküm olan iki kişiye kadar direnmeyi isteyen; إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ “Şimdi Allah, yükünüzü hafıfletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir.”⁶⁸⁶ âyetiyle nesih edilmiştir.⁶⁸⁷

Müellifimiz, sünnetin Kur’ân’ı nesih edemeyeceğini söyleyen Şâfiî’nin görüşüne katılmaz. Şinkitî, her ikisini vahiy olarak görmektedir. Vahiy eksenli olan ikisi arasında da bir çelişkinin olmayacağını belirtir.⁶⁸⁸

Şinkitî, çoğu âlimin aksine mütevatirin, haber-i vâhidle nesh edeceğini belirtir. Bunu şu örnekle ele alır; قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجْسٌ أَوْ فِسْقًا أَوْ أَهْلًا لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنَاضِطْرٌ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ لَعَفُورٌ رَّحِيمٌ “De ki: “Bana vahyolunan Kur’ân’da; bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti –ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir. Şüphesiz! Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”⁶⁸⁹ Şinkitî; bu âyetin, birkaç şey dışında her şeyi helal kıldığını belirtir, eşek eti de buna dâhil.

⁶⁸² A.e., c. 2, s. 448.

⁶⁸³ Bakarâ: 2/184.

⁶⁸⁴ Bakarâ: 2/185.

⁶⁸⁵ Enfâl: 8/65.

⁶⁸⁶ Enfâl: 8/66.

⁶⁸⁷ eş-Şinkitî, Edvâ’ü’l-Beyân, c. 2, s. 448.

⁶⁸⁸ eş-Şinkitî, c. 2, s. 451

⁶⁸⁹ En‘âm: 6/145.

Oysa Resulullah (s.a), bu âyetin nüzulünden uzun bir süre sonra, Hayber’de, eşek etini haram kılmıştır. Dolayısıyla Şinkitî’ye göre Resulullah (s.a)’tan gelen sahih hadis, bu âyeti nesh etmiş olmaktadır. Kaldı ki, âyette de eşek etinin mubah olarak kalacağı ifade edilmemiştir. Bu durumda, Peygamberin hadisi de yeni bir hüküm ifade etmiş, âyetle çelişmemiştir.⁶⁹⁰

Yine müellifimiz, belli hikmetlere binaen emredilen bir şeyin gerçekleşmesinden önce de nesh edilebileceğini söyler.⁶⁹¹ Çocuğunu boğazlamasıyla emrolunan İbrahim Peygamber’in bundan alıkonulması da buna misaldir. Şinkitî’ye göre Allah, *“Doğrusu bu, apaçık bir deneme idi. Ona, fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik.”*⁶⁹² âyetinde de açıklandığı üzere, bunu imtihan için istemiştir. İmtihan da gerçekleştiğine göre bu emrin gerçekleşmemesinde bir sakınca yoktur. Yine İsra gecesinde farz olan elli vakit namazın beş vakitle nesh edilmesi gibi.⁶⁹³

Her ne kadar Şinkitî, neshi kabul etse de delilsiz nesh iddialarını reddeder. Buna misal verirse; *وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ* “Bilin ki, ‘ganimet olarak ele geçirdiğiniz’ şeylerin beşte biri; muhakkak Allah’ın, Resulün, yakınlarının, yetimlerin, yoksulların ve yolcunundur.”⁶⁹⁴ âyetinin zâhiri, Müslümanların ne şekilde olursa olsun, kâfirlerden aldıkları ganimetlerin beşe bölüneceğini ifade etmektedir. Haşr sûresinin *مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ* “Allah’ın; (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler; Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir.”⁶⁹⁵ âyetlerinde ise tüm ganimetlerin beşe bölünmeyeceğini, zorla girilmeyen yerlerin ganimetlerinin Allah ve Resulü’ne ait olduğu belirtilmiştir. Müellifimiz, bu âyetlere dayanarak ganimet ile fey’in farklı şeyler olduğunu belirtmektedir.⁶⁹⁶

⁶⁹⁰ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 452

⁶⁹¹ **A.e.**, c. 2, s. 452

⁶⁹² Sâffât: 37/107.

⁶⁹³ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 452

⁶⁹⁴ Enfâl: 8/41.

⁶⁹⁵ Haşr: 59/7.

⁶⁹⁶ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c.2, s. 54.

Katâde ise kâfirlerden alınan şeyin, ganimet veya fey olsun, her ikisinin de aynı olduğunu, ikisi arasında fark olmadığını, Araplar'ın ganimeti fey anlamında, feyi de ganimet anlamında kullandığını belirtir.⁶⁹⁷ Kaldı ki وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ “Ve Allah'ın savaş ganimetinden elin altına verdiği cariyeleri...”⁶⁹⁸ âyetindeki fey'in ganimet anlamını kapsadığı delil olarak öne sürülmüştür. Bu anlayışa göre Kâtâde, Enfâl sûresiyle Haşr sûresi arasında teâruz olduğuna ve neticesinde Enfâl 41 âyetinin Haşr 7 âyetini nesh ettiğine inanmaktadır.⁶⁹⁹ Müellifimiz, bu görüşün yanlış olduğunu belirtir ve şiddetle eleştirir.⁷⁰⁰ Zira Enfal sûresinin, Bedir savaşından sonra ve ganimetlerinin paylaşılmasından önce indiğini ve bu âyetin hükmü gereği ganimetlerin beşe bölündüğünü belirtir. Haşr sûresinin ise Beni Nadir gazvesinde nazil olduğunu ve bu gazvenin de Bedir'den sonra vuku bulduğu hususunda ittifak olduğunu açıklar.⁷⁰¹ Böylece müellifimiz sebebi nüzulü dikkate almış, delilsiz nesih iddialarına itibar etmemiştir.

Müellifimiz, İbn Zeyd ve bazılarının وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ “Seni yalanlarsa, 'Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir; siz benim yaptığımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptığınızdan sorumlu değilim' de.”⁷⁰² âyetinin “seyf âyetiyle”⁷⁰³ nesh edildiği iddialarını⁷⁰⁴ yanlış bulur. Şinkitî, kulun kötü amellerden beri olup Allah'a yakınlaşmasının muhkem olduğundan şüphe olmadığını, dolayısıyla böyle bir konunun neshe tabi olamayacağını belirtir.⁷⁰⁵

Yine Şinkitî içkinin aslının mubah olduğunu, bu konunun beraet-i asliye kapsamında ele alınması gerektiği, bunun şeri hükümler içerisinde ele alınamayacağından neshe konu olamayacağı iddiasını da eleştirir.⁷⁰⁶ Müellifimiz bunun doğru olmadığını, başlangıçta içkinin Kur'ân'ın وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ

⁶⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* c. 13, s. 546.

⁶⁹⁸ Ahzâb: 33/50.

⁶⁹⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 55.

⁷⁰⁰ A.e., c. 2, s. 55.

⁷⁰¹ A.e., c. 2, s. 55.

⁷⁰² Yûnus: 10/41.

⁷⁰³ Tevbe: 5.

⁷⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 15, s. 95.

⁷⁰⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 157.

⁷⁰⁶ A.e., c. 2, s. 406.

“Hurma ve üzümde hem sarhoşluk veren içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz...”⁷⁰⁷ âyetiyle mubah kılındığını açıklar. Kur’ân âyetiyle mubah kılınan bir şeyin, beraet-ı asliye kapsamında ele alınamayacağını belirtir.⁷⁰⁸ Âyetlerle bunun yanlışlığını izah eder. Buna göre; “وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ”⁷⁰⁹ “Hurma ve üzüm gibi meyvelerden, hem içki hem de güzel gıdalar edirsiniz.”⁷⁰⁹ âyetiyle; Allah’ın, içkinin faydalarından bahsettiğine işaret eder. Bu âyetin Mekki olduğunu ve içkinin bu şekilde haram kılınmadığını belirtir. Diğer âyetlerle bunun haram kılındığını beyan eder. Buna göre;

1. Açıkça haramlığına değinilmeyen Bakara sûresinin âyetleri şunlardır: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا “Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak, her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.”⁷¹⁰ Bu âyetlerle beraber, bazı kimselerin zararından dolayı içkiyi bıraktığını ve bazı kimselerin de faydasından dolayı devam ettiğini belirtir.⁷¹¹

2. Sadece namaz vakitlerinde, içkinin içilmesini haram kılan Nisa sûresi âyetleri: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى “Ey iman edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın.”⁷¹² Buna göre âyetlerde de genel bir haramlık söz konusu değildir.⁷¹³

3. Kesin ve net bir şekilde içkiyi haram kılan Maide sûresi âyetleri:⁷¹⁴ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah’ı anmaktan ve namazdan

⁷⁰⁷ Nahl: 16/67.

⁷⁰⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 406.

⁷⁰⁹ Nahl: 16/67.

⁷¹⁰ Bakarâ: 2/219.

⁷¹¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 404

⁷¹² Nisâ: 4/43.

⁷¹³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 404

⁷¹⁴ A.e., c. 2, s. 406.

*alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*⁷¹⁵ Bundan dolayı müellifimiz, Maide sûresinin bu âyetlerinin Nahl 67 âyetini nesh ettiğini belirtir.⁷¹⁶

Yine müellifimiz aktardığı ayetle ilgili nesih konusundaki görüşünü delillendirmeden belirttiği de olur. *“Allah’ın emri gelinceye kadar onlara aldırış etmeyin, yaptıklarını hoş görün.”*⁷¹⁷ Şinkitî, bu âyetin siyâkının Kitap ehlini kast ettiğini belirtir. Peki, bu durumda Allah’ın emrinden kasıt nedir? O, burda, âyetin iki şekilde anlaşıldığını belirtir:

Âyeti, emirlerden biri olarak tefsîr edenler görüşlerini şu âyete dayandırır: *“قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ”*⁷¹⁸ *“Kendilerine Kitap verilenlerden; Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”*⁷¹⁹

Âyeti, işlerden bir iş olarak görenlere gelince ise bunlar da Yahudilerin katlini, sürülmelerini sarîh bir şekilde dile getiren şu âyete görüşlerini dayandırır: *“فَأَنذَاهُمْ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمُ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ وَلَوْ لَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا”*⁷²⁰ *“Ehl-i kitap’tan inkâr edenleri, ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O’dur. Siz, onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah (O’nun azabı), onlara beklemedikleri yerden geliverdi. Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı; elbette, onları dünyada (başka şekilde) cezalandıracaktı.”*⁷²¹ Müellifimiz, bu iki görüşü belirtmiş ve âyetin nesh edilmediği hususunu doğru bulmuştur.⁷²² Ancak herhangi bir delillendirmeye gitmemiştir.

⁷¹⁵ Mâide: 5/91.

⁷¹⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 406.

⁷¹⁷ Bakarâ: 2/109.

⁷¹⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 43.

⁷¹⁹ Tevbe 9/29.

⁷²⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 43.

⁷²¹ Haşr: 59/2-3.

⁷²² A.e., c. 2, s. 314

Başka bir misal وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ “Ve ortak koşanlardan yüz çevir!”⁷²³ âyetinde Allah, Resulullah (s.a)’ın müşriklerden yüz çevirmesini emretmektedir. Müellifimiz, Resulullah (s.a)’ın yüz çevirmesiyle ilgili iki görüşü nakleder:

Birincisi; Hz. Peygamber(s.a)’ın müşrikleri umursamamasını, onlardan korkmamasını, Allah’ın onu koruyacağı ve bundan dolayı da tebliğ vazifesini yerine getirmesinin istenmesi noktasıdır.⁷²⁴ Şinkitî’ye göre Kur’ân’ın şu âyeti de “يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ” Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O’nun verdiği Peygamberlik görevini, yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmeyecektir.”⁷²⁵ bu anlamdadır.⁷²⁶

İkincisi; رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ “Rabbinden sana vahyolunana uy. O’ndan başka ilah yoktur. Müşriklerden yüz çevir.”⁷²⁷ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ “Şimdi, sen onlardan yüz çevir ve bekle. Şüphesiz onlar da bekliyorlar.”⁷²⁸ gibi benzeri âyetlerin ifade ettiği bir durum söz konusudur. Buna göre bu durum İslam’ın ilk dönemlerine has bir uygulamadır. Daha sonra seyf âyetiyle nesh edilmişlerdir.⁷²⁹

Yine müellifimiz; وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ “Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın.”⁷³⁰ âyetinin tefsîrinde üç görüş belirtir. Bunlar;

1. Sizinle çarpışanlarla çarpışın. Kadın, çocuk ve yaşlılar hariç.⁷³¹
2. Bu âyet, tüm kâfirlerle çarpışmayı emreden seyf âyetiyle nesh edilmiştir.⁷³²
3. “Müşrikler, nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekûn savaşın.”⁷³³ âyetinde olduğu gibi; Müslümanları,

⁷²³ Hicr 15/94.

⁷²⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 320.

⁷²⁵ Mâide: 5/67.

⁷²⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 320.

⁷²⁷ En’âm: 6/106.

⁷²⁸ Secde: 32/30.

⁷²⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 320.

⁷³⁰ Bakarâ: 2/190.

⁷³¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 75.

⁷³² A.e., c. 1, s. 75.

kâfirlere karşı çarpışmaya teşvik etmektedir.⁷³⁴Müellifimiz bu üç görüşü zikrettikten sonra birinci görüşe meyleder.⁷³⁵

Görüldüğü üzere, müellifimiz bu örneklerde sadece görüşleri aktarmakla sınırlı kalmış, herhangi bir değerlendirmeye gidip delilleriyle tercihte bulunmamıştır.

2.7.Tercihte Bulunma veya Kendi Görüşünü Destelemesi

Müellifimiz, tefsîrinde dirâyet metodunu detaylıca ele almaktadır. Bazen görüşler arasında tercihte bulunurken bazen de benimsemediği bir görüşün yanlışlığını delilleriyle ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Ayrıca, delillerden ortaya çıkarak benimsediği bir görüşü savunduğu da olmuştur.

Bunu misallerle açıklayalım:

Allah, çoğu âyetlerinde şirkten sakındırmış ve Müslümanları uyarmıştır. Müfessirler, konuyla ilgili şirkten sakındıran Yusuf 106. وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ “Onların çoğu; ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler.”⁷³⁶ âyetini ele almış ve yorumlamışlardır. Âyetteki imandan kastın ne olduğu ve şirk koşan kimselerin kimler olduğu hususunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır.

Bir gruba göre söz konusu olan imanın, müşriklerin imanı olduğu söylenmiştir.⁷³⁷ Katâde; “Eğer, müşrike Rabbin kimdir diye sorarsan, Allah der ve o bunu ikrâr ettiği halde Rabbiyle şirk koşar.” der.⁷³⁸ İmanlarından kasıt müşriklerin; “Bizi öldüren, diriltten rızık veren Allah’tır.” demeleridir. Şirklerinden kasıt ise bunu dedikleri halde başkalarına ibadet edip putlara secde etmeleridir.⁷³⁹ Farklı ibarelerle olsa bile çoğunluk bu görüşü destekler.⁷⁴⁰

⁷³³ Tevbe: 9/36.

⁷³⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 75.

⁷³⁵ A.e., c. 1, s. 75.

⁷³⁶ Yusuf: 12/106.

⁷³⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, s. 397; Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, s. 401; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 16, s. 286; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, c. 2, s. 476.

⁷³⁸ es- San‘ânî, *Tefsîr Abdürrazzâk*, c. 2, s. 223.

⁷³⁹ Muhammed Alî es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, Dârü’s-Sâbûnî, Kahire, 1997, c. 2, s. 63; Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Abdullah b. Huseynî el-Îcî (ö. 905/1500), *Tefsîrü’l-Îcî Câmiû’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 4 c., Dârü’l-Kütübi’lilmiyye, Beyrut, 2004, c. 2, s. 253; Taberî,

Diğer bir grup bilgine göre, Araplar'ın لا شريك لك، إلا شريكاً هو لك، تملكه وما ملك “Buyur Allah’ım Senin ortağın yoktur! Ancak bir ortağın vardır; o da senin emrindedir.” telbiyeleriyle Allah’a şirk koştuğunu söyler.⁷⁴¹ İbn Abbâs’tan rivâyetle âyetin, bu telbiyelerinden dolayı nazil olduğu söylenmiştir.⁷⁴² Bazılarına göre âyette kast edilenler Ehl-i Kitap’tır.⁷⁴³ Âyetin, münafığı kast ettiğini söyleyenler de olmuştur. Zira münafık, zâhirde iman ettiğini gösterdiği halde, riyada bulunur ve batında küfür işler.⁷⁴⁴

Bir başka gruba göre ise Allah’ın ibadetinde şirk koşulan bir durumdur. “قول الرجل لولا الله وفلان لهلك فلان *Kişinin şu sözüdür: ‘Şayet Allah ve fulan kişi olmasaydı o kişi helak olurdu’* sözü de bunun örneğidir.”⁷⁴⁵

Bu üç görüş dikkate alındığında; âyetin umumiyetine temas olduğu görülecektir. Zira bahsedilen eylemleri, kim yaparsa yapsın bu âyet içerisine girecektir. Muhammed Ebû Zehre de âyetin, Araplar’ı veya insanlardan belli bir grubu kapsayabileceği gibi bu durumun âyetin âmm olmasına engel olmadığını, Araplar’la beraber tüm insanları kapsayabileceğini belirtir.⁷⁴⁶ Müellifimiz ise âyetten kastın, kâfirler olduğunu belirtir. Bu durumda, onların imanı; Allah’ın onların ma’budu, yaratıcısı ve işlerini düzenleyicisi olduğunu itiraf etmeleri; şirkleri, onunla beraber başkasına ibadet etmeleridir.⁷⁴⁷

Başka bir misal:

Müellifimiz müşriklerin، قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأُمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ *(Resulüm!)*

Câmi’u’l-Beyân, c. 16, s. 286; **Mücâhid**, **Tefsîru Mücâhid**, s. 401; İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr**, c. 2, s. 476.

⁷⁴⁰ es-Sa’lebî, **el-Keşf ve’l-Beyân**, c. 5, s. 262; ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, c. 2, s. 308.

⁷⁴¹ İbn Ebû Hâtim, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm**, c. 7, s2208; İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr**, c. 2, s. 476.

⁷⁴² er-Râzî, **Mefâtiḥul-Ğayb**, c. 18, s. 502; el-Kurtubî, **el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân**, c. 9, s. 272.

⁷⁴³ Mahmûd b. Ebî’l-Hasen b. el-Huseyn Ebü’l-Kasım en- Nîsâbûrî, **İ’câzü’l-Beyân an Me’âni’l-Kur’ân**, Tahk. Huneyf b. Hasan el-Kâsimî, Beyrut, Dârü’l-Magrib el-İslami, 1415, c. 1, s. 1415; İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr**, c. 2, s. 476.

⁷⁴⁴ İbn Ebû Hâtim, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm**, c. 7, s2208; el-Mâverdî, **en-Nüket ve’l-Uyûn**, c. 3, s. 87; İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr**, c. 2, s. 476.

⁷⁴⁵ el-Mâverdî, **en-Nüket ve’l-Uyûn**, c. 3, s. 87.

⁷⁴⁶ Ebû Zehre, **Zehretu’t-Tefâsîr**, c. 7, s. 3869.

⁷⁴⁷ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 218

De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriye kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? Allah diyecekler. De ki: Öyle ise (Ona âsi olmaktan) sakınmıyor musunuz? ”⁷⁴⁸ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنَ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ “Andolsun ki onlara: Gökten su indirip onunla (ölümünün ardından) yeryüzünü canlandıran kimdir? diye sorsan, mutlaka! Allah derler. De ki: (Öyleyse) hamd da Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu (söyledikleri üzerinde) düşünmezler.”⁷⁴⁹ قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ قُلْ مَنْ يَبْدِئُ مَلَكُوتَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ (Resulüm!) De ki: Eğer biliyorsanız (söyleyin bakalım), bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir? Allah'a aittir diyecekler. Öyle ise siz hiç düşünüp taşınmaz mısınız? De ki: Yedi kat göklerin Rabbi, azametli Arş'ın Rabbi kimdir? (Bunlar da) Allah'ındır diyecekler. Şu halde siz, Allah'tan korkmaz mısınız? de. Eğer biliyorsanız (söyleyin), her şeyin melekûtu (mülkiyeti ve yönetimi) kendisinin elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan (buna muhtaç olmayan) kimdir? diye sor. (Bunların hepsi) Allah'ındır diyecekler. Öyle ise nasıl olup da büyüye kapılıyorsunuz? de.”⁷⁵⁰ âyetleriyle rububiyet tevhidinde inandıklarını belirtir.⁷⁵¹ Aynı şekilde; onların ubudiyet/ulûhiyet tevhidini inkâr ettiklerini, أَجْعَلِ الْإِلَهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ "İlahları bir tek ilah mı yapmış? Bu, gerçekten hayret edilecek bir şey!"⁷⁵² âyetiyle açıklar.⁷⁵³ Böylece müellifimiz, görüşler içerisinde cumhurun görüşünü, ilgili Kur'ân âyetleriyle tercih etmiş ve rububiyet-ulûhiyet inancının müşriklerde birlikte olmadığı için küfre girdiklerini beyan etmiştir.⁷⁵⁴

Âyette; iman-şirk ibârelerin beraber zikredilmesine gelince âlimler, müşkil olarak görünen bu âyeti cevaplandırmaya çalışmışlardır:

⁷⁴⁸ Yûnus 10/31

⁷⁴⁹ Ankebût: 29/63

⁷⁵⁰ Mu'minun: 23/84-89.

⁷⁵¹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 219.

⁷⁵² Sâd: 38/5.

⁷⁵³ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 219.

⁷⁵⁴ *A.e.*, c. 2, s. 219.

Kâsimi bu konuda şöyle der; “Eğer ki onların imanları, Resullerini yalanlamakla beraber bulunuyorsa bu imanları, onlara fayda vermeyecektir. Ama onların imanları, Resulleri tasdik etmek üzerine ise onların yaptıkları bu şirkler, resullere ve ahirete imandan çıkarmıyor olsa da onlar, bu durumda büyük günahkârların uğradığı tehditten daha büyüğüne müstahaktırlar.”⁷⁵⁵

Müellifimiz ise bu konuda ikna edici bir cevaba rastlamadığını belirttiikten sonra, der ki; “Bu bahsedilen iman, şer’i bir iman olmayıp lügavi bir imandır.”⁷⁵⁶ Zira Allah’la beraber başkasına ibadet eden için şer’i anlamda bir imandan bahsedilemez. Ancak, lügavi imanda (tasdik olduğu için) böyle bir durum söz konusu olabilir. Kâfirin, Allah’ın Rezzak, ma’bud olduğunu söyleyip onu inkâr etmesine, bu anlamda iman denilebilir.”⁷⁵⁷ Dolayısıyla Şinkitî, ikisinin de bu anlamda birlikte zikredilmesinde bir mani bulmaz. Aynı durumun “İslam” kelimesi için de geçerli olduğunu, “قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ” *De ki: Siz, iman etmediniz; ama boyun eğdik deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi.*”⁷⁵⁸ âyetiyle gerekçelendirir. Çünkü şer’i anlamda, İslam’ın hakikatinde imanın kalbe girmemesi diye bir şey söz konusu olmadığından hareketle bahsedilen İslam’ın, lügavi İslam olduğunu belirtir.⁷⁵⁹ Görüldüğü üzere müellifimiz, Kur’ân perspektifinden yola çıkarak kendi görüşünü delillendirme yoluna gitmiştir.

Yine müellifimiz, Kur’ân’ın üç kısım tevhitte bahsettiğini ve bunun tümevarım ile sabit olduğunu belirtir.⁷⁶⁰ Bu üç kısım tevhidin Kur’ân’daki varlığını delillendirmeye çabalamıştır. Bunlar:

1. Rububiyet Tevhidi

Eş-Şinkitî’ye göre bu tevhit, insan fitratının üzerine cibilliyet kazandığı tevhit. Kur’ân’ın; وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ “And olsun onlara; kendilerini kimin yarattığını

⁷⁵⁵ Kasimi, c. 3, s. 166.

⁷⁵⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 219.

⁷⁵⁷ *A.e.*, c. 2, s. 219.

⁷⁵⁸ Hucurât: 49/14.

⁷⁵⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 219.

⁷⁶⁰ *A.e.*, c. 3, s. 17

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ⁷⁶¹ sorsan, elbette “Allah” derler.”⁷⁶¹ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ “(Resulüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? Allah diyecekler. De ki: Öyle ise (Ona âsi olmaktan) sakınmıyor musunuz?”⁷⁶² âyetleri de bu tevhide işaret etmektedir.⁷⁶³ Şinkitî, bu tevhidî düşüncenin oluşması için, ibadette ihlâsın şart olduğuna değinir. Allah’ın sayısız âyetlerinin de bunun gerekliliğine değindiğini açıklar.⁷⁶⁴ Şu âyet de; وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ “Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah’a iman ederler.”⁷⁶⁵ bunlardan biridir.

2. Ulûhiyet Tevhidi

Müellifimiz, bu tevhidin “لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ” kelime -i Tevhidin manası olduğunu belirtir. Şinkitî, bu tevhidin de ispat ve nefiy olarak iki rüknü olduğunu söyler. Nefiy ile Allah’ın dışında ibadet edilen tüm ilahlardan yüz çevirme; ispat ile de Allah’ın Resulü’ne anlattığı şekil üzere, ihlas üzerine birleme şeklinde, açıklar.⁷⁶⁶ Müellifimiz; bu ikinci kısmın, Kur’ân’da en çok zikredilen kısım olduğunu belirtir. Yine bu kısmın, tüm semavi kitaplarda zikredildiğini, emir ve yasakları ceza ve mükâfatları içine aldığını belirtir.⁷⁶⁷ Bu konuda; وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ أُعْبُدُوا اللَّهَ “And olsun ki, her ümmete: 'Allah'a kulluk edin, azdırıclardan kaçının' diyen Peygamber göndermişizdir.”⁷⁶⁸ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا “Senden önce hiçbir resul göndermedik ki ona: Benden başka İlâh yoktur; şu halde Bana kulluk edin, diye vahyetmiş olmayalım.”⁷⁶⁹ وَإِسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ “Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize (ümmetlerine) sor! Rahmân'dan başka tapılacak ilahlar (edinin diye) emretmiş

⁷⁶¹ Zuhrûf: 43/87.

⁷⁶² Yûnus: 10/31.

⁷⁶³ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü'l-Beyân**, c. 2, s. 155.

⁷⁶⁴ **A.e.**, c. 2, s. 219.

⁷⁶⁵ Yusuf: 12/106.

⁷⁶⁶ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü'l-Beyân**, c. 3, s. 1.8

⁷⁶⁷ **A.e.**, c. 3, s. 17

⁷⁶⁸ Nahl: 16/36.

⁷⁶⁹ Enbiyâ: 21/25.

miyiz?”⁷⁷⁰ “Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona: ‘Benden başka İlâh yoktur; şu halde bana kulluk edin.’ diye vahyetmiş olmayalım.”⁷⁷¹ âyetlerini zikreder.⁷⁷²

3. Allah’ın İsim ve Sıfatları

Şinkitî’ye göre bu tevhidin de iki rûknü vardır.⁷⁷³ Birincisi; Kur’ân’ın “Onun benzeri yoktur” beyanı gereği kendi yaratılanların sıfatlarına benzetilmesinden sakınmaktır. İkincisi; Allah’ın Kur’ân’da kendisini anlattığı şekilde ve Resulullah (s.a)’ın onu vasıf ettiği şekliyle iman etmek ve nasıllığından sakınmaktır.⁷⁷⁴

Müellifimiz, Allah’ın kâfirlere karşı sık sık rububiyet tevhidi üzerinden ubudiyet tevhidine çağırdığını açıklar. Şinkitî’ye göre, kâfirlerin rububiyet tevhidini itiraf etmeleri, ubudiyet tevhidinin de kabulünü gerektirmektedir. Rab olduğuna inanılanın, aynı zamanda (tek başına) mabut olduğuna inanılması, kaçınılmaz bir gerçekliktir.⁷⁷⁵ Şinkitî, bu görüşünü şu âyete dayandırmaktadır;

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ.
قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ.
قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ

“(Resulüm!) de ki: Eğer biliyorsanız (söyleyin bakalım), bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir? Allah'a aittir, diyecekler. Öyle ise siz hiç düşünüp taşınmaz mısınız?” “De ki: Yedi kat göklerin Rabbi, azametli Arş'ın Rabbi kimdir? (Bunlar da) Allah'ındır, diyecekler. Şu halde siz, Allah'tan korkmaz mısınız? de. Eğer biliyorsanız (söyleyin), her şeyin melekûtu (mülkiyeti ve yönetimi) kendisinin elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan (buna muhtaç olmayan) kimdir? diye sor. (Bunların hepsi) Allah'ındır, diyecekler. Öyle ise nasıl olup da büyüye kapılıyorsunuz? de.”⁷⁷⁶ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ “Andolsun onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette Allah derler. O halde

⁷⁷⁰ Zuhurf: 43/45.

⁷⁷¹ Enbiyâ: 21/25.

⁷⁷² eş-Şinkitî, **Edvâ’ü'l-Beyân**, c. 3, s. 17

⁷⁷³ A.e., c. 3, s. 19.

⁷⁷⁴ A.e., c. 3, s. 19.

⁷⁷⁵ A.e., c. 3, s. 20.

⁷⁷⁶ Mu'minûn: 23/84-89.

nasıl (Allah'a kulluktan) çevriliyorlar?”⁷⁷⁷ Şinkitî'ye göre âyetle de görüldüğü üzere, müşriklerin rububiyetle yetinip onu gerektiren ubudiyeti kabul etmemelerinden dolayı şiddetli bir eleştiriye muhatap kılınmışlardır.⁷⁷⁸

Başka bir misal:

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَصْلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا *O gün Rabbin, onları ve Allah'tan başka taptıkları şeyleri toplar da der ki: Şu kullarımı, siz mi saptırdınız yoksa kendileri mi yoldan çıktılar? Onlar: Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek, bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına, o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular; derler.*⁷⁷⁹ Âyette kendilerine ibadet edilen kişilerin kim olduğu hususu ihtilaf konusu olmuştur. Bazı bilginler, bunların putlar olduğunu söylemişlerdir.⁷⁸⁰ Bazıları da ise bunun, Üzeyir, İsa ve melekler olduğunu belirtirken,⁷⁸¹ insanlar ve cinler diyenler de olmuştur.⁷⁸² Bu görüşü savunanlar, şu âyetleri delil gösterir: وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهَؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ *Allah'ın, onları hep birden toplayacağı, sonra da meleklerle, 'Bunlar mı size ibadet ediyorlardı?' diyeceği günü bir hatırla! (Melekler) derler ki: 'Seni eksikliklerden uzak tutarız. Onlar değil, sen bizim dostumuzsun. Hayır, onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Onların çoğu cinlere inanıyordu.*⁷⁸³ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ *Allah (c.c.): Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim; Sen, onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zatında olanı*

⁷⁷⁷ Zuhrûf: 43/87.

⁷⁷⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 3, s. 20.

⁷⁷⁹ Furkân: 25/17-18.

⁷⁸⁰ es-Semerkandî, **Bahrü'l-Ulûm**, c. 2, s. 532; el-Begavî, **Meâlimü't-tenzîl**, c. 6, s. 76.

⁷⁸¹ Mucâhid, **Tefsîru Mucâhid**, s. 496; Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 19, s. 247.

⁷⁸² Taberî, **A.e.**, c. 19, s. 247; el-Begavî, **Meâlimü't-tenzîl**, c. 6, s. 76.

⁷⁸³ Sebe: 34/41-42.

bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin.”⁷⁸⁴ Buna göre Kur’ân’ın bu âyetleri bu soruya muhatap olanların İsa ve melekler olduğunu belirtmiş olmaktadır.⁷⁸⁵ Öyle ki bazı bilginler, Allah’ın muhataba yönelttiği bu soruların, sadece akıllı kişilerin verebileceği cevaplar olabileceğini dile getirmiş ve âyette kendilerine ibadet edilenlerin canlılar olduğu sonucuna ulaşmışlardır.⁷⁸⁶ Müellifimiz ise âyetin; İsa, Üzeyir, melekler ve putları kapsadığını belirtir.⁷⁸⁷ Tercih ettiği bu görüşünü Kur’ân’ın iki kârinesine dayandırır:

Birincisi; âyette وَمَا يَعْبُدُونَ “ما”, akılsızlar içindir. Başında zikredilmesi, putları da içine kattığını göstermektedir.

İkincisi: Kur’ân âyetlerinin bu konuda ifade ettiği anlam; tapılanların, tapanlardan habersiz olduklarına delâlet etmektedir.⁷⁸⁸

“Ortak koştuıkları derler ki: “Siz, bize ibadet etmiyordunuz. Şimdi ise sizin bize tapınmanızdan habersiz olduğumuza dair, sizinle bizim aramızda şâhit olarak Allah yeter.”⁷⁸⁹ âyeti de bu anlama şahitlik etmektedir. Âyette, gafil olarak zikredilmeleri; putların, cansız ve akılsız olmalarındandır.⁷⁹⁰ Şu âyette de; اَوْتَانَا اَللّٰهُ اَوْثَانًا وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا “(İbrahim onlara) dedi ki: Siz, sırf aranızdaki dünya hayatına has muhabbet uğruna, Allah’ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet günü (gelip çatığında ise), birbirinizi tanımazlıktan gelecek ve birbirinize lânet okuyacaksınız.”⁷⁹¹ Onların putlar oldukları, sarıh bir şekilde beyan edilmiştir.⁷⁹²

Müellifimizin, tercihte bulunduğu konulardan birisi de Yusuf kıssasıyla ilgili ihtilaf edilen bazı kavramlar üzerinedir. Bilindiği üzere Allah (c.c.), Hz. Yusuf’un

⁷⁸⁴ Mâide: 5/116.

⁷⁸⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 6, s. 33.

⁷⁸⁶ *A.e.*, c. 6, s. 33.

⁷⁸⁷ *A.e.*, c. 6, s. 33.

⁷⁸⁸ *A.e.*, c. 6, s. 34

⁷⁸⁹ Yûnus: 10/28-29.

⁷⁹⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 6, s. 34

⁷⁹¹ Ankebût: 29/25

⁷⁹² eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 6, s. 36

kıssasını detaylıca ele almış ve onun muhlis kullarından olduğunu belirtmiştir. Yusuf kıssasının en dikkat çeken yönlerinden birisi de şüphesiz ki, Yusuf'un saraydaki efendisi konumundaki kadınla olan imtihanıydı. Kur'ân bu konuda; وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا “Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer, Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o, ihlâslı kullarımızdandı.”⁷⁹³ âyetiyle bu imtihanı sarıh bir şekilde belirtmiş, bu imtihan sürecinin, her ikisi için de gerçekleştiğini ifade etmiştir. Âyetin zâhiri; kadının Yusuf'a meylettiğini, Yusuf'un da ona meylettiğini belirtmektedir. Bu durumda, Yusuf ve kadının meylinden kasıt nedir? Ayrıca, Yusuf'un gördüğü bürhan, ne şekilde anlaşılmalıdır? Müfessirler بُرْهَانَ ile وَهَمَّ بِهَا lafızları hakkında değişik yorumlarda bulunmuş ve değişik neticelere ulaşmışlardır. Bu görüşlerin bazısına değinirsek;

1.Yusuf'un meylinden kasıt, zinaya meyletmesidir.⁷⁹⁴ Bürhan'dan kasıt ise Yakub'un, bu durum karşısında parmağını ısırması neticesinde; Yusuf'un, utancından vazgeçmesidir.⁷⁹⁵ Rivâyetlerde Yakub'un, Yusuf'a seslendiğini ve Yusuf'un bunu dikkate almadığını; sonrasında Yusuf'un göğsüne vurduğunu ve O'nun o eylemi bırakıp kalkma esnasında, parmaklarından şehvetin döküldüğü söylenmiştir.⁷⁹⁶ Bu şehvetin azlığı neticesinde (diğer kardeşlerine oranla) az çocuğu olduğu rivâyetler arasındadır.⁷⁹⁷ Yine bazı rivâyetlerde de efendisinin hayalini gördüğünden dolayı vazgeçmiştir.⁷⁹⁸ Başka rivâyetlerde ise kadının evdeki putun üstünü örtmeye çalıştığı, Yusuf'un neden örttüğünü sormasına karşılık kadının, utandığını belirtmesi üzerine, Yusuf Peygamber'in de 'sen bir puttan utanıyorken benim Allah'a karşı utanmam daha haktır, deyip bundan vazgeçtiği belirtilir.⁷⁹⁹

⁷⁹³ Yusuf: 12/24.

⁷⁹⁴ el-Mâverdî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, c. 3, s. 24.

⁷⁹⁵ el-Mukâtil, **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, c. 2, s. 328 'İbn Ebû Hâtim, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm**, c. 7, s. 2123; İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm**, c. 6, s. 384.

⁷⁹⁶ Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî, **Tefsîru Sevrî**, Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1983, c. 1, s. 140; İbn Ebû Hâtim, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm**, c. 7, s. 2123.

⁷⁹⁷ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 2, s. 212.

⁷⁹⁸ İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm**, c. 6, s. 384.

⁷⁹⁹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 2, s. 212.

2. Bürhan'dan kasıt; Yusuf'un, Allah'ın âyetini duvarda asılı olarak görmesidir.⁸⁰⁰ Hangi âyetleri gördüğü hususunda ise değişik rivâyetler vardır. Bazı rivâyetlerde, Yusuf'un duvarda asılı şu âyeti; *“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”*⁸⁰¹ gördüğünü sonrasında bu meylinden vazgeçtiği söylenmiştir.⁸⁰² Bazıları ise Yusuf'un; *“Oysa yaptıklarınızı bilen değerli yazıcılar, sizi gözetlemektedirler.”*⁸⁰³ *“Ne zaman; sen bir işte bulunsan, Kur'ân'dan bir şey okusan ve bir iş yaparsanız; o işe daldığınız zaman Biz, mutlaka üstünüzde şahidizdir.”*⁸⁰⁴ *“Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden (hiç böyle yapamayan gibi olur mu?)...”*⁸⁰⁵ âyetlerini gördüğünü ve bu eyleminden vazgeçtiği söylenmiştir.⁸⁰⁶

3. Yusuf'un ona meyletmesi, gerçekleşmiş bir durum değildir. Zira âyet, şart edatıyla gelmiştir. Bu durumda âyetin takdiri şöyledir; “Eğer; Rabbinin Bürhan'ını görmeseydi, ona meyledecekti. Ama bürhanı gördüğünden ona meyletmedi.” Bu yorumun sahipleri şu âyetlerle de görüşlerini destekler: *“وَلَوْلَا أَنْ تَبْتَئَاكَ لَفَدَّتْ وَرَكْنُ إِلَيْهِمْ”* *“Eğer, seni sebatkâr kılmısaydık; gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.”*⁸⁰⁷ Bilindiği üzere, Allah'ın Resulü onların arzularına boyun eğmemiştir. Aynı şekilde; *“وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَى فَارِعًا إِنْ كَادَتْ لِتُيَدِّي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا”* *“Musa'nın anasının yüreğinde, yalnızca çocuğunun tasası kaldı. Eğer biz, (vâdimize) inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi meydana çıkaracaktı.”*⁸⁰⁸ âyeti de bunu ifade etmektedir.⁸⁰⁹

⁸⁰⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Mısırî, **Tefsîru'l-Kur'ân Mine'l-Câmi' li ibn Vehb**, Thk., Miklûş Murânî, Dârü'l-Magrib el-İslâmi, y.y., 2003, c. 1, s. 145.

⁸⁰¹ İsrâ: 17/32.

⁸⁰² ez-Zeccâc, **Me'âni'l-Kur'ân**, c. 3, s. 103.

⁸⁰³ İnfitâr: 82/10-12.

⁸⁰⁴ Yûnus: 10/61.

⁸⁰⁵ Ra'd: 13/33.

⁸⁰⁶ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 2, s. 212.

⁸⁰⁷ İsrâ: 17/74.

⁸⁰⁸ Kasas: 28/10.

⁸⁰⁹ el-Mâtürîdî, **Te'vîlâtü Ehli's-Sünne**, c. 8, s. 151; el-Mâverî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, c. 3, s. 24.

4. Yusuf'un meyli onu dövme isteğidir.⁸¹⁰

5. Yapma ve yapmama arasındaki bir meyil olup kasıt yoktu. Bu durumda bu meyil, sadece insanın içindeki ani duygulardır.⁸¹¹

6. İnsandaki şehvet meylidir. Ancak Yusuf bunu engelledi.⁸¹² Bu durumda Yusuf'un meylini azmetmek olarak görmek caiz değildir. Bilakis, buna azmetmediğinden dolayı ecir kazanmıştır.⁸¹³

Özetle; müfessirlerin çoğu farklı ibârelerle Yusuf'un zinaya meylettiğini; ancak Yakub'un değişik şekillerde ona görünmesi neticesinde, bundan vazgeçtiğini söylemiştir.

Şinkitî, Yusuf'un, kadının ona meyletmesi gibi bir şeyin söz konusu olmayacağını, bunun olaya tanık olanların şahadetiyle sabit olduğunu belirtir. Buna göre başta Kur'an'ın şahadeti; كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ “Böylece kötülük ve fenalığı ondan çevirdik. O, katışıksız kullarımızdandı.”⁸¹⁴ âyetini göstererek devamında şunları belirtir:

A. Yusuf'un هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي “Yusuf: ‘Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi’ dedi.”⁸¹⁵ açıkça ifadesi ve ayrıca ; “Yusuf: قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ” “Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir!”⁸¹⁶ âyetinde görüldüğü üzere zindanı, ona tercih etmesi,

B. Kadının bunu; وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ “Ben, onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı.”⁸¹⁷ Ya da اَلْأَنَ حَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ

⁸¹⁰ er-Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm*, c. 12, s. 229; el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, c. 3, s. 24 ; el-Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, c. 12, s. 130.

⁸¹¹ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, c. 3, s. 24.

⁸¹² el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, c. 3, s. 24.

⁸¹³ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. 3, s. 160.

⁸¹⁴ Yusuf: 12/24.

⁸¹⁵ Yusuf: 12/26.

⁸¹⁶ Yusuf: 12/33.

⁸¹⁷ Yusuf: 12/32.

قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفَرَ لِذَنْبِكِ إِنَّكَ كُنتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ “Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murat almak istemiştim. Şüphesiz ki o, doğru söyleyenlerdendir.”⁸¹⁸ gibi bir şehadetinin olması,

c. Vezirin şahadeti; كُنتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ “(Kadına): Şüphesiz, dedi; bu, sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız, gerçekten büyüktür. Ey Yusuf! Sen, bundan (olanları söylemekten) vazgeç! (Ey kadın!) Sen de günahının affını dile! Çünkü sen, günahkârlardan oldun”⁸¹⁹

D. Şahidin şahadeti; وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ “Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: “Eğer, onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yusuf) yalancılardandır.”⁸²⁰

E. Şeytanın şahadeti; قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَا غَوِيَّ لَهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ “İblis: Senin mutlak kudretine andolsun ki, onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım, dedi.”⁸²¹ Zira Allah, Yusuf’un مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ “Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı.”⁸²² âyetinde işaret edildiği üzere muhlis kullarından olduğunu açıkça belirtmektedir.⁸²³

Müellifimiz, bu şahadetleri dikkate almış, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîri gölgesinde; Yusuf’a herhangi bir fuşîyatın tezahür etmediğini izah etmeye çalışmıştır. Yusuf’un Yakub’u görmesi vb. rivâyetler hakkında da şu değerlendirmeleri yapar:

1. Bu rivâyetlerin bir kısmı, sahih bir şekilde bize nakledilmemiştir.
2. Rivâyet kopukluğu olmasa bile bunların bir kısmı israiliyattan alınmıştır. Bu konu, içtihadı açık bir konu değildir. Bir Peygamber için, inanmamış bir kadının önünde oturup zina etmeye meyletmesi (böyle bir şey söyleme

⁸¹⁸ Yusuf: 12/51.

⁸¹⁹ Yusuf: 12/28-29.

⁸²⁰ Yusuf: 12/26.

⁸²¹ Sâd: 38/82-83.

⁸²² Yusuf: 12/24.

⁸²³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 207.

cesareti) doğru değildir. Kur'ân'ın açık delâleti, bunun böyle olmadığını belirtmektedir.⁸²⁴

Bu durumda Şinkitî, “Meyilden kasıt nedir?” sorusuna cevap aramakta ve iki ihtimal üzerinde durmaktadır:

Birinci ihtimal; fitri bir duygu olup Allah korkusu onu engellemiştir.⁸²⁵ Allah, bu durumlarda meylini açığa çıkarmayanlar için şu ecri vaat ettiğini belirtir: وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى *“Rabbinin makamından korkan ve nefisini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır”*⁸²⁶ Müellifimiz, Uhud savaşından kaçmak isteyen iki kabile⁸²⁷ durumunun da Hz.Yusuf’a benzediğini söyler.⁸²⁸ Şu âyette olduğu gibi onlar hakkında bir meyilden bahsedilmiş ve bunun günah olmadığı belirtilmiştir: إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا *“O zaman, içinizden iki bölük bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah, onların yardımcısı idi.”*⁸²⁹ Kaldı ki, bir günah söz konusu olsaydı وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا *“Allah, onların yardımcısı idi.”*denmezdi.⁸³⁰ Ayrıca Şinkitî’ye göre Yusuf’un meyli; âyette, kadının meylinde farklı olarak ele alınmıştır. Kadının Yusuf’un gömleğini yırtması, onun bu işte ne kadar azmettiğini göstermekte ve işin içinde kasıt olduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla bu eylem, (şüphesiz ki) günah kapsamında ele alınır.⁸³¹ Şinkitî, Yusuf’un kadını dövmeye veya onu kendisinden uzaklaştırmaya meyletti şeklindeki görüşlerin, Kur’ân’ca desteklenmediğini belirtir.⁸³²

İkinci ihtimal; Yusuf’tan, herhangi bir meylin ortaya çıkmadığı görüşüdür. Müellifimiz de bu görüşü tercih eder. Tercih sebebi olarak da Kur’ân’ın ve Arap dilinin bu konudaki üslubunu delil olarak gösterir.⁸³³ (Çoğunlukla) Arap dilinde kendisine işaret eden bir kârinenin varlığından dolayı hazfedilen cevap, başta zikredilir. Misal olarak şu âyeti gösterir: قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ *“De ki: ‘Sözünüz*

⁸²⁴ A.e., c. 2, s. 214.

⁸²⁵ A.e., c. 2, s. 207.

⁸²⁶ Nâziât: 79/40-41.

⁸²⁷ Benî Seleme ve Benî Hârise kabileleri, eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 208.

⁸²⁸ A.e., c. 2, s. 207.

⁸²⁹ Âli imrân: 3/122.

⁸³⁰ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 2, s. 208.

⁸³¹ A.e., c. 2, s. 208.

⁸³² A.e., c. 2, s. 208.

⁸³³ A.e., c. 2, s. 208.

doğru ise delillerinizi getirin."⁸³⁴ Zira âyetin aslı; *إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَهَاتُوا بُرْهَانَكُمْ* Şayet doğru sözlüyseniz delilinizi getirin." şeklindedir. Aynı durum, konuyla ilgili *وَهُمْ بِهَا لَوْلَا* "Eğer, Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti." âyeti için de geçerlidir. Zira âyet; bu durumda, *لَوْلَا أَنْ رَأَاهُمْ بِه* "Şayet o bürhanı görmeseydi kadına meylededecekti." şeklinde anlaşılır. Bu da Yusuf'un böyle bir meyli olmadığı kanaatini güçlendirir.⁸³⁵ Şinkitî; bu iki görüşün neticesinde Yusuf Peygamber'de, herhangi bir fuhşiyatın çıkmasının söz konusu olmadığını, kendisine yakışmayan şeylerin sudur olmasının, zikredilen Kur'an âyetlerine aykırı olduğunu belirtir.⁸³⁶

Özetlersek; müfessirimiz, Kur'an'ın Kur'an'la tefsîri metodunu ön plana çıkarmış ve çoğu müfessirin aksine, böyle bir meylin olmadığını; eğer olsa bile, fitri bir duygudan ibaret olduğunu ve Allah korkusunun bunu (ortaya çıkması hususunda) engellediğini belirtmektedir. Görüldüğü üzere Şinkitî, sadece Kur'an âyetleriyle istidlalde bulunmamış; hadis, dil vs. faktörlerle de görüşünü desteklemiştir. Müfessir, israiliyyat rivâyetlerini benimseyen çoğu müfessirin aksine, Kur'an'ın kendi tefsîrine öncelik vermiş ve geleneğin aksine bir tefsîr anlayışı sunmuştur. İctihada kapalı olan konularla ilgili rivâyetleri, Kur'an'a aykırı olduğundan dolayı reddetmiştir.

Şinkitî ve bazı müfessirlerin benimsediği bu görüş tercihe şâyândır. Meyle, fitri bir duygu anlamının verilmesi, bürhana da Allah korkusunun aniden belirmesi şeklindeki yaklaşım; Yusuf Peygamber'in örnekliliğini bize yansıtacak ve Kur'an kıssalarının amaçladığı hedeflerden birini gerçekleştirecektir. Çoğu müfessirin belirttiği; Yakup'u görmesi neticesinde bundan vazgeçtiği algısı, kıssanın ruhuna aykırı olduğu kanaatindeyiz. Bu bakışa göre cebri bir uygulama neticesinde kötülükten vazgeçmesi, Yusuf ile zinaya teşebbüs eden kadın arasında herhangi bir fark kalmayacaktır.

⁸³⁴ Bakara: 2/111.

⁸³⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 208.

⁸³⁶ A.e., c. 2, s. 208.

3. BÖLÜM

ÜSLÛBU'L-KUR'AN AÇISINDAN KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'LA TEFSİRİ

3.1. İfâdelerdeki İhtimâllerin Bir'e İndirilmesi

Kur'ân âyetlerinin yorumlanmasında bazen değişik ihtimaller söz konusu olmaktadır. Şüphesiz ki bu, Kur'ân üslubunun derinliğini gösterir. İslam bilginleri bir âyetin muhtemel yorumları arasında tercihte bulunduğu olmuştur. Bu ihtimaller arasında tercihte bulunanlardan birisi de Şinkitî'dir. Müellifimiz, değişik yöntemler çerçevesinde bu yöntemi uyguladığı görülür. Bazen âlimlerin görüşlerini değinmeden âyetteki muhtemel ihtimalleri, başka âyetlerle bir'e indirmesi şeklinde olur.

Misal: Şinkitî'ye göre; وَيَكُونُ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا “Peygamber de size şahit ve örnektir.”⁸³⁷ âyetinde Kur'ân, Hz.Resulullah (s.a)'ın dünyada mı veya ahirette mi şahitlik edeceğini belirtmemiştir. Ancak; فَكَيفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ “Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman, halleri nice olacak! Küfür yoluna sapıp Peygamberi dinlemeyenler, o gün yerin dibine batırılmayı temenni ederler ve Allah'tan hiçbir haberi gizleyemezler.”⁸³⁸ âyetiyle bu şehadetin kıyamet günü gerçekleşeceğini belirtmiştir.⁸³⁹

Bazen de siyâk-sibâk ilişkisini temel alarak âyetteki ihtimaller içerisinde tercihte bulunmuştur. Buna örnek verirse; فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا “Onun altından bir ses, kendisine şöyle seslendi: 'Sakin üzülme! Rabbin, içinde bulunanı şerefli kılmıştır.”⁸⁴⁰ âyetinde Hz. Meryem'e seslenen kişinin kim olduğu açıkça belirtilmemiştir? Şinkitî, âyetin değişik şekillerde okunduğunu ve kıraat

⁸³⁷ Bakarâ: 2/143.

⁸³⁸ Nisâ: 4/41-42.

⁸³⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 46.

⁸⁴⁰ Meryem: 19/24.

farklılığı neticesinde de âyete değişik anlamlar yüklendiğini belirtir. Buna göre bazı bilginler, فَتَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا ‘car mecrur’ şekliyle okumuşlardır. Bazıları ise; فَتَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا âyetindeki “مِنْ” ism-i mevsul olarak okuyup, نَادَى fiilinin faili kılmışlardır. Bu durumda, birinci kıraate göre; nidanın faili hazfedilmiş zamirken, ikinci okuyuşa göre ism-i mevsuldür.⁸⁴¹ Bundan dolayı âlimler, seslenen kişinin kim olduğu hususunda farklı düşünmüş, değişik yorumlar yapmıştır.⁸⁴²

Bazı bilginler; Hz. Meryem’e nida edenin Cebrail⁸⁴³ olduğunu; zira bu olayın kavmine gelmesinden önce olduğunu ve o esnada konuşmadığını söyler. Taberî’nin de içinde bulunduğu bazı bilginler ise bunun Hz. İsa olduğunu belirtir.⁸⁴⁴ Müellifimiz, bu iki görüş arasında tercihte bulunur. Buna göre seslenen kişinin Hz. İsa olduğunu ve bunu destekleyen iki kârine olduğunu açıklar.

Birincisi; “Güçlü bir kârine olmadığı sürece zamir, kendisine en yakın olana râcidir.” görüşünü öne sürer.⁸⁴⁵ Âyette en yakın olan isim ise İsa Peygamber’dir. Çünkü şu âyette de فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَدَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا “Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi.”⁸⁴⁶ Hz. İsa’dan bahsedilmektedir. Siyâk kârinesi, âyetin devamında da Hz. İsa’dan bahsedildiğini göstermektedir.⁸⁴⁷

İkincisi; Hz. Meryem’in الْمَهْدِ صَبِيًّا “Biz, beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?”⁸⁴⁸ âyetinde de işaret edildiği üzere; Hz. İsa’dan konuşmasını istemesi, daha önce (doğum esnasında) konuştuğuna şahitlik etmesinden dolayıdır. Müellifimiz, bu iki kârine ile seslenen kişinin Hz. İsa olduğunu göstermekte ve ihtimalleri bire indirmektedir.⁸⁴⁹

Başka bir misal: وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ “Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Mâlikî bulunduğunuz cariyeler müstesna; bunlar, Allah’ın üzerinize farz kıldığı

⁸⁴¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 393.

⁸⁴² eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, c. 3, s. 390.

⁸⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 15, s. 501.

⁸⁴⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 393.

⁸⁴⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 18, s. 174.

⁸⁴⁶ Meryem: 19/22.

⁸⁴⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 393

⁸⁴⁸ Meryem: 19/29.

⁸⁴⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 393; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 18, s. 174.

hükümlerdir. Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, iffetli olarak mallarınızla istemeniz size helal kılındı.”⁸⁵⁰

Âyetteki وَالْمُحْصَنَاتُ lafzı, değişik anlamlarda kullanılmış bir lâfızdır. Müellifimiz, “الْمُحْصَنَاتُ” lafzının Kur’ân’da üç anlamda kullanıldığını belirtir.⁸⁵¹

1. Zina etmemiş iffetli kadınlar anlamında. *“...İffetli muhsenatı değil müsafihatı yaşamaları, zina etmemeleri...”*⁸⁵² âyeti de bu anlamdadır.⁸⁵³
2. Cariye anlamında. *فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ* “Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır).” âyeti gibi.⁸⁵⁴
3. Evlilik anlamında şu âyette de olduğu gibi. *فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ أَنْتَيْنِ بِفَاحِشَةٍ* evlilik anlamındadır. Müellifimiz, Bu âyetteki “فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ” lafzını Müslüman olma olarak tefsîr edenlerin,⁸⁵⁵ hata ettiklerini belirtir. Zira Kur’ân siyâkı, mümin kadınlardan bahseder.⁸⁵⁶

Bu durumda, “الْمُحْصَنَاتُ” lafzının âyetteki anlamı nedir? Müfessirler, kendi aralarında farklı görüşler belirtmişlerdir.

Birincisi: Evli kadınlardır.⁸⁵⁷ İkincisi: Hür kadınlardır.⁸⁵⁸ Üçüncüsü: Kitap ehlidir.⁸⁵⁹ Diğer görüşe göre ise âyet, cariyeler hariç tüm kadınları kapsamaktadır.⁸⁶⁰ Buna göre âyet âmm olup belli bir sınıfla sınırlı değildir. Dolayısıyla şeri nikâh olmadan, herhangi bir kadınla olmak caiz değildir.⁸⁶¹

⁸⁵⁰ Nisâ: 4/24.

⁸⁵¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 233.

⁸⁵² Nisâ: 4/25.

⁸⁵³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 233.

⁸⁵⁴ A.e., c. 1, s. 233.

⁸⁵⁵ er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, c. 10, s. 33; el-Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. 1, s. 367

⁸⁵⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 233.

⁸⁵⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 8, s. 152; el-Begavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, c. 2, s. 192; er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, c. 10, s. 33 ; el-Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, c. 5, s. 5.

⁸⁵⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. VIII. s. 163.

⁸⁵⁹ Taberî, A.e., c. 8, s. 163.

⁸⁶⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 233.

⁸⁶¹ A.e., c. 1, s. 234.

Şinkitî; âyetteki kastın, hür kadınlar olduğunu belirten görüşün yanlış olduğunu söyler. Zira bu yoruma göre âyet, “*Hür kadınlar size haram kılındı.*” şekliyle olacaktır ki, bu da âyetin zâhirine tamamen aykırıdır. Bu görüşler içerisinde, lâfızdaki kastın “evli kadınlar” olduğunu belirten görüşün sahihliğini belirtir. Kur’ân’ın da bu görüşü desteklediğini açıklar.⁸⁶²

Ayrıca müellifimiz; âyetin tefsîrinde, sebebi nüzul gibi, başka bir faktörü de göz önünde bulundurmıştır. Zira âyetin nüzulü; sahâbelerin esir aldıkları evli cariyelere dokunup dokunamayacakları sorusu üzerine inmiştir. Bu durumda inen *وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ* bu âyet, evli kadınlarla evli cariyeleri birbirinden ayırmıştır.⁸⁶³ Görüldüğü üzere müellifimiz, âyetteki ihtimalleri bire indirmiştir. Bunu yaparken de siyâk-sibâk ilişkisini göz önünde bulundurmuş ve bunu bağlayıcı olarak görmüştür. Ayrıca sebebi nüzul gibi faktörden de istifade etmiştir.

Yine konumuzla ilgili başka bir misal verirsek; *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنفُّوا اللَّهَ جَعَلَ لَكُمْ* *عَنْكُمْ سِنْيَاتِكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ* “*Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız; O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah, büyük lütf sahibidir.*”⁸⁶⁴ âyetinde Furkân lafzı hakkında değişik yorumlar yapılmıştır. Müellifimiz, bu âyetin tefsîrinde söz konusu bazı yorumları aktarır. Buna göre, çoğu selef âlimleri; Furkan’ı “çıkış yolu/kurtuluş” olarak yorumladığını, Mücahid’in ise buna ekleme yaparak dünya ve ahirette bir çıkış yolu olarak tefsîr ettiğini belirtir. İbn Abbas (r.a.) değişik rivâyetler çerçevesinde onun Furkan’ı necat, zafer ve çıkış yolu olarak gördüğünü aktarır.⁸⁶⁵ Şinkitî, bu görüşleri değerlendirmeye tabi tutar. Buna göre, Furkan’ı “çıkış yolu/kurtuluş” olarak görenlerin görüşlerini *وَمَنْ يَنْقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا* “*Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder.*”⁸⁶⁶ âyetinin de desteklediğini belirtir. Aynı şekilde zafer ve necât yorumlarında, bu âyetin bütünlüğüyle uyumlu olduğunu vurgular. Zira Şinkitî’ye göre çıkış yolu bulanlar, zafer ve necâta ermişlerdir. Ancak; her ne kadar Kur’ân’ın tefsîri, bu görüşü desteklese de müellifimiz, Muhammed b.

⁸⁶³ A.e., c. 1, s. 234

⁸⁶⁴ Enfâl: 8/29.

⁸⁶⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü'l-Beyân*, c. 2, s. 52.

⁸⁶⁶ Talâk: 65/2.

İshâk'ın Furkan, “*hak ve batıl arasını ayıran fasıldır.*” görüşünü benimser ve bunun doğruluğunu iki sebeple belirtir:⁸⁶⁷

1. *فُرْقَانًا* lafzı mastar olup elif ve nun harfleri ziyadeleştirilmiştir. Bununla da bir vasıf kast edilmiştir. Yani bu vasıf; hak ve batılı ayırmasından dolayıdır.⁸⁶⁸
2. Kur'ân'ın; *تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ* “*Hakkı batıldan ayırt eden, Kur'ân'ı indiren Allah, yücelerin yücesidir.*”⁸⁶⁹ *وَإِذْ أَنْبَأْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ* “*Biz, Mûsâ ile Harun'a, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir ışıık ve öğüt olan Furkan'ı (hakkı batıldan ayıran kitabı) verdik.*”⁸⁷⁰ âyetlerinde de Furkan bu anlamda kullanılmıştır.⁸⁷¹ Böylece müellifimiz, ihtimalleri bire indirmiş ve Kur'ân'ı kendi bütünlüğü içerisinde tefsîr etmiştir.

3.2.Siyâk –Sibâk

Siyâk-sibâk, Türkçe'de bağlam ve kontekst olarak bilinmektedir. Müfessirler, bu konuyu önemsemiş ve tefsîrlerine de yansıtmışlardır. Zira bu konu, Kur'ân'ın bütünlüğüne dâhil önemli bir prensiptir.⁸⁷² Bu konunun önem kazanmasının temel etkenlerinden birisi de muhatabın ilettiği mesajın doğru anlaşılması arzusudur. Bu doğrultuda “a.ifade şekli ve tarzı, b.Sözün gelişi, başı ve sonu ile uygunluğu, c. Tutarlılığı, d. Sözlerin uygun bir şekilde birbirini takip etmesi”⁸⁷³ gibi faktörler önem kazanmaktadır.

Müellifimiz, siyâk konusunu dikkate almış ve tefsîrinde buna değinmiştir. İstidlâlde bulunduğu âyetlerde, siyâk kârinesine önem vermiştir. Siyâk kârinesini bazen başlı başına bir delil olarak sunmuş ve onunla farklı görüşler arasında tercihte bulunmuş, bazen de yardımcı bir unsur olarak ele almıştır. Özellikle naklettiği görüşler içerisinde, güçlü bir kârine gerektirmedikçe, Kur'ân'ın zâhirine aykırı olan

⁸⁶⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 52.

⁸⁶⁸ eş-Şinkitî, c. 2, s. 52.

⁸⁶⁹ Furkân: 25/1.

⁸⁷⁰ Enbiyâ: 21/48.

⁸⁷¹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 52.

⁸⁷² Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yayınları, İstanbul, 2012, s. 216-217.

⁸⁷³ A.e., s. 219.

görüşü benimsemediği görülmektedir. Misallerle konuyu açıklamaya çalışalım: إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوُا اللَّهَ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ “Biz, içinde doğruya rehberlik eden ve nur olan Tevrat’ı indirdik. Kendilerini (Allah’a) vermiş Peygamberler, onunla Yahudilere hükmederlerdi. Allah’ın Kitabı’nı korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine teslim olmuş zahitler ve bilginler de (onunla hükmederlerdi). Hepsi ona (hak olduğuna), şahitlerdi. Şu halde; (Ey Yahudiler ve hâkimler!) insanlardan korkmayın, benden korkun. Âyetlerimi, az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah’ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir.”⁸⁷⁴ Allah’ın hükümleriyle hükmetmeyenlerin durumlarından bahseden bu âyette, kastedilen kesimin kim olduğu hususunda farklı görüşler dile getirilmiş ve her biri bu görüşlerini, değişik metodlarla gerekçelendirmeye çalışmıştır.

Bir gruba göre kast edilenler, Yahudilerdir.⁸⁷⁵ Zira Yahudiler, kendilerine inen Tevrat’ta; hakkı gizlemiş ve tahrife gitmişlerdir. Recim gibi âyetlerin üzerini örtmüşlerdir. Allah bu âyette, kendilerinden istenileni bırakıp heva ve arzularının istedikleriyle hüküm verdiklerinden, onları değişik şekillerde nitelemiştir.⁸⁷⁶ Âyetin devamındaki; وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ “Tevrat’ta, onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır (Her yaralama misli ile cezalandırılır). Kim, bunu (kisası) bağışlarsa kendisi için kefarete olur. Kim de Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, zalimlerdir.”⁸⁷⁷ hükmü de onlarla ilgilidir. Bu durumda, âyetin siyâk-sibâkı onlara işaret etmektedir.⁸⁷⁸

Sahâbe ve tâbiûndan bir grup ise Yahudiler hakkında indiğini belirtmiştir.⁸⁷⁹ Bazıları da bu âyetin kâfirler hakkında indiğini savunmuştur. Buna göre, Maide

⁸⁷⁴ Mâide: 5/44.

⁸⁷⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 10, s. 34; el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, c. 2, s. 43.

⁸⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 10, s. 345-346.

⁸⁷⁷ Mâide: 5/45.

⁸⁷⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 406.

⁸⁷⁹ A.e., c. 1, s. 406.

sûresindeki üç âyette,⁸⁸⁰ Müslümanlarla ilgili hiçbir şey olmayıp kâfirler hakkındadır.⁸⁸¹ Bir diğer gruba göre bu âyet, Ehl-i Kitap hakkındadır.⁸⁸² Başka bir grup ise âyetin tüm insanlar için genel olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁸³ Bu durumda, Müslümanları nasıl kapsayacağı noktasında farklı yorumlar yapılmıştır: Kişinin, bunu helal görmesi neticesinde kâfir olduğunu; ama bu işin helal olmadığına, yaptığı işin büyük günahlardan olduğuna inanırsa fasıklardan olur, diyenler olmuştur.⁸⁸⁴ İbn Abbas ise “Kim, Allah’ın hükümleriyle hükmetmez ise kâfirlerin yaptıklarına benzer bir şey yapmış olur.” demiştir.⁸⁸⁵ Bazıları da ‘Allah’ın tüm hükümleriyle hükmetmeyen kişinin kâfir olacağını; ama tevhitte amel eder de bazı hükümlerle etmezse bu kişinin kâfir olmayacağını’ belirtmiştir.⁸⁸⁶

Huzeyfe’den bir rivâyette âyetin Yahudiler hakkında indiği söylenmiştir. Yine bu konuda, kendisine Yahudiler hakkında mı inmiştir, sorusuna “نَعَمْ هِيَ فِيهِمْ،” *“Bu ayetlerin (Yahudiler) hakkında indiği doğrudur. Şüphesiz siz, sizden öncekilerin yolunu adım adım takip edeceksiniz.”* cevabıyla karşılık vermiştir.⁸⁸⁷ Yine başka bir rivâyette Huzeyfe, bazı sahâbelerin âyeti israiloğullarıyla sınırlı tutmasına itiraz etmiş, bu şekilde anlaşılmasına tepki göstererek şöyle demiştir: “İsrailoğulları, sizin için ne mükemmel kardeştir. Kötü olan her şey onların; iyi olan ise sizindir. Allah’a yemin olsun ki, sizler adım adım sizden öncekilerin yolunu takip edeceksiniz”⁸⁸⁸ diyerek âyetin umumiyetine işaret etmiştir. İbn Zeyd de benzer bir yorumda bulunmuş, “Her kim ki, kendi eliyle yazdığı kitapla hükmeder ve Allah’ın kitabını bırakır da kendi kitabının Allah katından indirildiğine inanırsa küfre girer.”⁸⁸⁹ diyerek âyette bahsedilenlerin özelliklerden birine vurgu yapmış ve belli bir sınıfla âyeti tefsîr etmemiştir. Bazı bilginler, isimlendirmelere gitmiş ve âyetin kâfirler ile Müslümanları, zalimler ile Yahudileri,

⁸⁸⁰ Maide: 44,45,47.

⁸⁸¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 10, s. 346; el-Vahidî, *el-Vecîz*, c. 2, s. 190.

⁸⁸² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 10, s. 347; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-âzîm*, c. 6, s. 1143.

⁸⁸³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 406.

⁸⁸⁴ A.e., c. 1, s. 406.

⁸⁸⁵ A.e., c. 1, s. 406.

⁸⁸⁶ A.e., c. 1, s. 406.

⁸⁸⁷ A.e., c. 1, s. 406.

⁸⁸⁸ es-Semerkandî, *Bahrü’l-Ulûm*, c. 1, s.393

⁸⁸⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 10, s. 352; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-âzîm*, c. 6, s. 1142.

fasıklarla da Hıristiyanları kastettiğini belirtmiştir.⁸⁹⁰ Bir kısım ise âyetin Ehl-i Kitap hakkında indiğini; ister Müslüman ister kâfir, tüm insanları kapsadığını öne sürer.⁸⁹¹ Taberî'ye baktığımızda, bu görüşler arasında Ehli Kitap'ın kastedildiğini söyleyen görüşü tercih ettiğini görürüz. Bunu; âyetteki siyâk ve sibâkın onları işaret ettiğini, âyetin onlar hakkında indiğini söyleyerek gerekçelendirir. Dolayısıyla bu üç âyet, haber niteliğinde Ehl-i Kitap'tan bahsetmektedir.⁸⁹² Görüldüğü üzere bu görüş sahipleri, sebebi nüzulün varlığına temas etmiş, yalnız hükmün umumiyetini temel almışlardır.

Şinkitî, bu görüşleri detaylı bir şekilde aktardıktan sonra kendi görüşünü belirtir. Buna göre âyetin zâhir siyâkı, Mâide 44. âyetinin Müslümanlar hakkında indiğini gösterdiğini belirtir. Çünkü âyetler bağlamı bunu göstermektedir. Zira öncesinde *“فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَخْشَوُا اللَّهَ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَلِيلٍ”* *“insanlardan korkmayın, benden korkun. Âyetlerimi, az bir bedel karşılığında satmayın.”* emriyle Müslümanlara hitapta bulunulmuştur. Âyetin siyâkının delâleti açıktır. Bu durumda, âyette kast edilen küfür; ya küfürden farklı bir küfürdür veya hüküm koymayı helal kabul eden, buna kast eden kişinin küfrüdür. Ancak, bu eylemde bulunan kişi, bunun günah olduğunu bilir ve hevasından böyle bir şey yaparsa asi Müslümanlardan olur.⁸⁹³ Yine, âyetin siyâkı gereği *“فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ”* *“işte onlar, zalimlerdir.”* sıfatıyla nitelenenler de Yahudilerdir. Zira âyetten önceki Mâide 45. *“Tevrat'ta, onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır (Her yaralama misli ile cezalandırılır). Kim, bunu (kısası) bağışlarsa kendisi için kefarettir olur. Kim de Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, zalimlerdir.”* âyeti de onlar hakkındadır: Âyetin siyâkının delâletiyle de Mâide 47. *“فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ”* *“işte onlar fâsıklardır.”* âyeti, Hıristiyanlar hakkındadır. Zira Allah ondan önce; *وَلِيَحْكُمَ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ* *“İncil'e inananlar, Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile*

⁸⁹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 10, s. 353; el-Mâverî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, c. 2, s. 43.

⁸⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 10, s. 356; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, c. 6, s. 70; el-Mâverî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, c. 2, s. 43.

⁸⁹² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 10, s. 358.

⁸⁹³ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, s. 408.

hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıklardır."⁸⁹⁴
âyetiyle Hristiyanlara hitap etmiştir.⁸⁹⁵

Görüldüğü üzere âyetler hakkında farklı değerlendirmeler yapılmış ve farklı istinbâtlar çerçevesinde değişik neticelere ulaşılmıştır. Müellifimiz ise değerlendirmesinde âyetin siyâkını dikkate alarak tercihte bulunmuştur.

Başka bir misal verelim: وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا *"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırlarsa, kendilerine of! bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle."*⁸⁹⁶ Âyetteki hitap kimedir? Resulullah (s.a)'a mı yoksa tüm Müslümanlara mı?

Birinci görüşe göre; hitap Resulullah (s.a)'a olup ümmeti kast edilmiştir. يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ *"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız vakit"*⁸⁹⁷ âyetinde de böyle bir durum söz konusu olup bu yorumu destekler.⁸⁹⁸

İkinci görüşe göre hitap insanadır. Râzî'nin tercihi de bu yöndedir. Resulullah (s.a)'ın anne ve babası vefat ettiğinden, hitabın Resulullah (s.a)'a olmasının imkân dâhilinde olmayacağını belirtir.⁸⁹⁹

Müellifimiz Şinkitî ise birinci görüşü tercih eder. Zira Şinkitî'ye göre; Kur'ân, siyâkı apaçık bir şekilde muhatap olan kişinin nebi olduğunu göstermektedir.⁹⁰⁰ Şinkitî'ye göre âyetteki emir ve nehiylerdeki hitap Resulullah (s.a)'a olduğundan, Kur'ân istidlâlini bırakmak uygun değildir. Resulullah (s.a)'ın anne ve babasının vefat etmesinin böyle bir hitabın olmasına engel olmadığını, Resulullah (s.a)'a olan bu hitaptan kasıt, kendisi olmayıp teşrii bir hükmün, onun

⁸⁹⁴ Mâide: 5/47.

⁸⁹⁵ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 1, s. 408.

⁸⁹⁶ İsrâ: 17/23.

⁸⁹⁷ Talâk: 65/1.

⁸⁹⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 6, s. 340.

⁸⁹⁹ er-Râzî, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, c. 20, s. 320.

⁹⁰⁰ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 6, s. 340.

üzerinden iletilmesi şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir.⁹⁰¹ Kur’ân’ın “ وَلَا تُطِيعُوا الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ ...*kâfirlere ve münaфіklara boyun eğme.*”⁹⁰² âyeti de bu görüşü destekler niteliktedir.⁹⁰³ Böylece müellifimiz, Râzî’nin kabul etmediği görüşü, Kur’ân siyâkının açıklığı nedeniyle tercih etmiştir.

Müellifimizin âyetin siyâkının varlığına rağmen, başka görüşü desteklediği görülür. Buna misal verirsek: Müfessirler, *وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً* “*Hatırla ki, Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi.*”⁹⁰⁴ âyetinde, kastedilen halifenin kim olduğu hususunda farklı görüşler dile getirmişlerdir.

Birinci görüşe göre kast edilen halife, Hz. Âdem’dir. Hz. Âdem olduğunu söyleyenler, değişik sebeplerle bunu delillendirmişlerdir. Buna göre; Hz. Âdem’in yeryüzünün halifesi ve Allah’ın kanunlarını uygulayan kişi olmasından dolayıdır; hilafeti, vefatından sonrakilere bırakan kişi olmasından dolayı.⁹⁰⁵ Veya cinlerden sonra görevi üstlenen kişi olmasındandır.⁹⁰⁶ Şinkitî de âyetin siyâkının bu görüşü desteklediğini belirtir.⁹⁰⁷

İkinci görüşe göre ise *خَلِيفَةً* “*Halife*” lafzı müfret olup cemi anlamındadır. Bu durumda, âyette kastedilen halifelerdir.⁹⁰⁸ Bunun örneklerine Kur’ân’da rastlamak mümkündür.⁹⁰⁹

Müellifimiz, bu âyette iki ihtimal varsa da ikinci görüşü destekleyen Kur’ân âyetleri olduğunu belirtir: Konuyla ilgili şu âyetlerle bu görüşünü destekler; *قَالُوا أَتُجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ* “*Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?'*”⁹¹⁰ Zira Âdem Peygamber; kan dökmemiş fesat çıkarmamıştır. *هُوَ*

⁹⁰¹ A.e., c. 6, s. 340.

⁹⁰² Ahzâb: 33/1.

⁹⁰³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 6, s. 340.

⁹⁰⁴ Bakarâ: 2/30.

⁹⁰⁵ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, c. 3, s. 175

⁹⁰⁶ er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, c. 2, s. 389.

⁹⁰⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 20.

⁹⁰⁸ İbn Ebû Hâtîm, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm*, c. 1, s. 76; ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 124; er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, c. 2, s. 389.

⁹⁰⁹ *فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ* nehir kelimesi cemi anlamıdır. Şu âyette bunu delillendirir: *فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ* eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 20.

⁹¹⁰ Bakarâ: 2/30.

الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ “Sizi, yeryüzünde halifeler yapan O’dur.”⁹¹¹ Buna göre; bu âyetlerin zâhiri, ikinci görüşü delillendirir. Müellifimiz, başka bir ihtimali de göz önünde bulundurur. Daha önce, (Allah tarafından) meleklerle bildirildiği için meleklerin bunu dile getirdiğini; Hz. Âdem’in hilafetinin ise şeri bir hilafet olduğunu, ondan sonrakilerin ise birbirlerini takip eden bir silsile şeklinde anlaşılabileceğini belirtir.⁹¹² Böylece müellifimizin, görüşler arasında Kur’ân’ın desteklediği görüşe vurgu yaptığını görüyoruz.

3.3. Bir Âyetin Anlamının Tepiti

Kur’ân üslubu değişik anlamları içersisinde barındıran özelliğinden dolayı, bazen istenilen anlamın anlaşılması için diğer ayetlere müracaat etmeyi gerektirmektedir. Şinkitî buna önem vermiş âyetin muradının anlaşılması için diğer ayet pasajlarıyla yorumlamaya gitmiştir.

Misal:

صُمُّ بُكْمٌ عُمِيٌّ “Onlar sağır, dilsiz ve kördürler.”⁹¹³ Şinkitî’ye göre bu âyetin zâhiri şunu belirtir; münafıklar kör, sağır ve dilsizdir. Ancak, buradaki anlamın zâhiri anlamıyla anlaşılması gerektiğini, bilakis; وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ “Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir fayda sağlamadı. Zira bile bile Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıverdi.” âyetinin bu anlamdan kastın ne olduğunu beyan ettiğini belirtir. Buna göre; onların kör, sağır ve dilsiz olması; bu uzuvlardan hak yol için faydalanmamaları durumudur.⁹¹⁴

3.4.Âyetin Zâhirini Dikkate Alma

Şinkitî’nin üzerinde durduğu konulardan birisi de Kur’ân’ın zâhirini dikkate almaktır. Bu yöntemi, değişik amaçlar için kullanmıştır; hem benimsediği görüşü delillendirmek için hem de karşı çıktığı görüşü çürütmek için bu yöntemi kullandığı

⁹¹¹ Fâtır: 35/39.

⁹¹² eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 21

⁹¹³ Bakara: 2/18

⁹¹⁴ A.e., c. 1, s. 13.

olur. Bu konuda şöyle der; “Kur’ân ve sünnetten bir delil gerektirmedikçe bir lafzın zâhirinden çıkmak caiz değildir.”⁹¹⁵

Müfessirimiz’in metodundan birisi de iki ihtimalden güçlü olanı, ağır basanı desteklemesidir.⁹¹⁶ Buna misal verelim: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ “Rabbinizden gelecek bir lütfu (kazancı) aramanızda, size herhangi bir günah yoktur.”⁹¹⁷ Allah bu âyette, hac esnasında bahsettiği fazlın ne olduğunu açıklamamıştır. Ancak Şinkitî’ye göre ticaret için yolculuktan bahseden وَأَخْرُوجُوا “Bir kısmınız Allah’ın lütfundan (rızık) aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler.”⁹¹⁸ âyeti ve فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا “Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan isteyin.”⁹¹⁹ namazın bitiminin ardından, haram kılınan ticaretin helal olduğunu belirten bu âyet dikkate alındığında; faziletten kastın, ticaret kazancı olduğu anlaşılmaktadır.⁹²⁰

Yine müellifimiz, te’vîl kelimesinin çoğunlukla Kur’ân’da, “bir şeyin hakikatine rücu etmesi, dönmesi”⁹²¹ anlamında kullanıldığını söyler. Şinkitî, Kur’ân’ın bu kullanışı temel almasını, kastedilen anlamın bu olduğunu gösterdiğini belirtir. Zira “galip olan bir anlama hamletme, ihtimali düşük olana hamletmekten evladır.” der.⁹²² Bu görüşünü şu âyetlerle de destekler; هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ “Bu, daha önceki rüyamın yorumudur.”⁹²³ İlle de onun te’vîlini mi gözetiyorlar? Onun te’vîli geldiği (haber verdiği şeyler ortaya çıktığı) gün...⁹²⁴ ذَلِكَ “Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.”⁹²⁵

⁹¹⁵ A.e., c.5 , s. 498.

⁹¹⁶ Şinkitî, bu konuda şöyle der: “Metodumuzdan birisi de Kur’ân’ın kast ettiği itibara aldığı anlam üzerinde durmaktır. Şüphesiz ki güçlü ihtimalin desteklenmesi evladır.” eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 89.

⁹¹⁷ Bakarâ: 2/198.

⁹¹⁸ Müzemmil: 73/20.

⁹¹⁹ Cuma: 62/10.

⁹²⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 81.

⁹²¹ A.e., c. 1, s. 189.

⁹²² A.e., c. 1, s. 189.

⁹²³ Yusuf: 12/100.

⁹²⁴ Â’raf: 7/53.

⁹²⁵ İsrâ 17/35.

Bu âyetlerin hepsi müellifimizin kast ettiği anlamdadır. Müellifimiz, bu yöntemin Kur'ân'ın beyan çeşitlerinden biri olduğunu belirtmektedir.⁹²⁶

Başka bir misal: *وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ* *الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِّي* “İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra biz, Allah'tan sakınanları kurtarıyoruz; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.”⁹²⁷ Âyetin zâhiri, cehenneme girmekten bahsetmektedir. Bu durumda müminler de kâfirler gibi cehenneme girecekler midir? Âyetteki *وَارِدُهَا* lafzındaki kastın ne olduğu hususunda âlimler, değişik görüşler beyan etmiştir. Bazı bilginler, facir-muttaki, herkesin cehenneme gireceğini, sonrasında ise Allah'ın müminleri kurtaracağını söyler.⁹²⁸ İbn Abbas da Kur'ân'ın dört yerinde,⁹²⁹ vürüd kelimesinin, girmek anlamında kullanıldığını söyler. Bir kısım bilgene göre, kast edilenlerin sadece küffar olduğunu, müminlerinse bundan müstesna olduğunu ifade eder.⁹³⁰ Bir diğer gruba göre ise vüruttan kastın; cehennemin üzerindeki köprüden geçmek olarak tefsîr etmiştir.⁹³¹ Müellifimiz, bu görüşleri aktardıktan sonra, İbn Abbas'ın görüşünü destekler.⁹³²

Daha önce de belirtildiği üzere müellifimizin yöntemlerinden birisi de Kur'ân'ın herhangi bir anlamının tefsîrinde, Kur'ân'ın çoğunlukla bir kelimeyi temel aldığı anlamı dikkate almasıdır. Bu nedenle âyetlerde, vürut kelimesinin bu anlamda kullanıldığını belirtir ve bu anlamı tercih eder. Şinkitî, bu durumu beyan çeşitlerinden saymıştır. O'na göre beyan çeşitlerinden birisi; Kur'ân istidlalinde, genellikle belli bir anlamda kullanılan kelimenin o anlamda olduğunu ve Kur'ân'ın tümünde o anlamın kast edildiğinin bilinmesidir.⁹³³ Dolayısıyla Şinkitî'ye göre Kur'ân'ın kendi beyanı, bu görüşün kast edildiğini belirtmektedir. Şinkitî, konuyla ilgili bu görüşünü şu âyetlerle destekler; *إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا*

⁹²⁶ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 1, s. 189.

⁹²⁷ Meryem: 19/71-72.

⁹²⁸ el-Mâverdî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, c. 2, s. 635 ;ibn Vehb, c. 1, s. 139; Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 18, s. 230.

⁹²⁹ Meryem: 19/71; Hûd: 11/98; Enbiyâ: 21/98; Enbiyâ: 21/99; el-Mâverdî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, c. 2, s. 635.

⁹³⁰ Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 18, s. 232.

⁹³¹ Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 18, s. 232.

⁹³² eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 3, s. 478.

⁹³³ **A.e.**, c. 3, s. 478.

وَارِدُونَ “Siz ve Allah’ın dışında taptığınız şeyler, cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz.”⁹³⁴ لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ آلِهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ “Eğer, onlar birer tanrı olsalardı; oraya (cehenneme) girmezlerdi. Hâlbuki hepsi, (tapanlar da tapılanlar da) orada ebedî kalacaklardır.”⁹³⁵ Bu âyetlerin beyanı da dikkate alınınca vüruttan kast edilen anlamın, içine (cehenneme) girme anlamında karşımıza çıktığıdır.⁹³⁶

Ayrıca müellif, âyetteki vürûd kelimesine yakınlaşma anlamını verenlerin, فَاَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ “Sucularını gönderdiler.”⁹³⁸ وَمَا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ “Medyen suyuna geldiğinde.”⁹³⁷ âyetleriyle bu görüşlerini savunduklarını belirtir.⁹³⁹ Bu görüşün sahipleri; إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَكَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ “Taraflımızdan kendilerine güzel âkıbet takdir edilmiş olanlara gelince işte bunlar, cehennemden uzak tutulurlar. Onun uğultusunu duymazlar, gönüllerinin dilediği nimetler içinde ebedî kalırlar.”⁹⁴⁰ âyetinde de belirtildiği üzere, müminlerin açıkça cehennemden uzaklaştırıldıklarını belirterek vürûda, cehenneme girme anlamını yüklemenin yanlış olduğunu belirtirler.⁹⁴¹ Şinkitî, bu görüşleri aktardıktan sonra âyetteki vürudu, cehenneme girme olarak tefsîr eder.⁹⁴² Zira Şinkitî’ye göre Kur’ân’ın tüm âyetleri, vüruda bu anlamı yüklemiştir. Kaldı ki âyetteki kârine, vüruda bu anlamı vermemizi gerektirmektedir. Zira âyetin devamında zalimlerin cehenneme terk edileceği kârinesi vardır: ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا “Sonra biz, Allah’tan sakınanları kurtarıyoruz; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.”⁹⁴³ Eğer vürut, girme anlamında olmasaydı, terk edilme de söz konusu olmayacağı gibi aynı âyette müminlerin kurtarılmasından da bahsedilmezdi.⁹⁴⁴ Görüldüğü üzere bunun aksini düşünenlerin görüşlerini destekleyen Kur’ân âyetleri olmasına rağmen Şinkitî, Kur’ân’daki kelimenin çoğunlukla kullanılan anlamını dikkate almış ve farklı anlamda bir tefsîre yaklaşmamıştır. Bunu yaparken Kur’ân’ın

⁹³⁴ Enbiyâ: 21/98.

⁹³⁵ Enbiyâ: 21/99.

⁹³⁶ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 3, s. 478

⁹³⁷ Kasas: 28/23.

⁹³⁸ Yusuf: 12/19.

⁹³⁹ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 3, s. 478

⁹⁴⁰ Enbiyâ: 21/102.

⁹⁴¹ eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 3, s. 478

⁹⁴² eş-Şinkitî, c. 3, s. 478

⁹⁴³ Meryem: 19/72.

⁹⁴⁴ Ayrıca müellif bu görüşü destekleyen bazı rivâyetleri aktarır. eş-Şinkitî, **Edvâ’ü’l-Beyân**, c. 3, s. 479.

beyan üslubunu dikkate almıştır. Şinkitî'nin bu üsulünü savunan görüşlerin varlığı olsa da âyetteki vürudun, cehenneme girme olmayacağını destekleyen görüşlerin de güçlü olduğuna inanıyoruz. Enbiyâ 21-22. âyetlerinde zâhirin başlı başına beyan olduğuna ve buradaki vürudun, müminler için söz konusu olmadığına ve sadece kâfirleri kapsadığına inanıyoruz. Bu durumda vürudu, kâfirler için cehenneme girmek iken müminler için (sadece) yakınlaşma olarak tefsîr eden görüşlerin de uzak bir ihtimal olmadığını söyleyebiliriz.

3.5.Âyeti Birden Fazla Tefsîre Hamletme

Daha önce belirtildiği üzere; müellifimiz, kendi görüşünü delillendirmesi gereken yerde, istidlalde bulunur veya görüşler arasında tercih yapar. Bazense Kur'an'ın veya başka faktörlerin delâlet etmesinden dolayı naklettiği görüşler arasında tercihte bulunmayıp görüşleri nakletmekle yetinir. Zira bunun sebebi, müellifin metodundan kaynaklanmaktadır. Tefsîrindeki menheçlerinden birisi deâyetle ilgili farklı görüşlerin varlığını, Kur'an delâlet ediyorsa her birine hamletmesidir.⁹⁴⁵

Misal: *وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مِنْشُورًا أَفْرَأَ كِتَابَكَ كَفَىٰ* *Her insanın amelini (veya kaderini) boynuna bağladık. İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. Kitabını oku! Bugün, sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.*⁹⁴⁶ âyetindeki “طَائِرُهُ” kelimesi hakkında müellifimiz, iki görüş aktarır. Birinci görüşe göre kişinin amelidir; ikincisi ise kulun ezeli kaderindeki şaki veya saitleğine işaretir.⁹⁴⁷ Müellif, her iki görüşün birbiriyle bağlantılı olduğunu; kişinin kendi amelinin onun mutluluğuna veya mutsuzluğuna işaret edeceğini açıklar.⁹⁴⁸ Şinkitî, âyetteki kastın amel olduğunu belirten görüşe; *إِنَّمَا تُجْرَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* “Siz, ancak işlediklerinizin cezasını

⁹⁴⁵ Müellif bu konudaki metodu hakkında der ki: “فَاعْلَمْ: أَنَّا قَدَّمْنَا فِي تَرْجُمَةِ هَذَا الْكِتَابِ الْمُبَارَكِ أَنَّ الْآيَةَ قَدْ بَكَوْنُ فِيهَا: فَذَكَرُ جَمِيعَ الْأَقْوَالِ وَأَدْلَلْنَاهَا مِنَ الْقُرْآنِ، لِأَنَّهَا كُلُّهَا حَقٌّ، لِلْعُلَمَاءِ قَوْلَانِ أَوْ أَقْوَالٌ، وَكُلُّهَا حَقٌّ، وَيَشْهَدُ لَهُ قُرْآنٌ، فَذَكَرُ جَمِيعَ الْأَقْوَالِ وَأَدْلَلْنَاهَا مِنَ الْقُرْآنِ، لِأَنَّهَا كُلُّهَا حَقٌّ،

“Bil ki biz bu kitabın mukaddimesinde de belirttiğimiz üzere; bir âyet için âlimlerin iki veya daha fazla görüşü olabileceğini ve hepsinin hak olduğunu destekleyen Kur'an âyetleri olduğunu belirttik. Bu durumda tüm görüşleri delilleriyle beraber zikrederiz”. eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 208.

⁹⁴⁶ İsrâ: 17/13-14.

⁹⁴⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 3, s. 60.

⁹⁴⁸ A.e., c. 3, s. 60.

çekeceksiniz (denilir).”⁹⁴⁹ “*Ey insan! Şüphe yok ki sen, Rabbine karşı çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O'na varacaksın.*”⁹⁵⁰ âyetlerinin işaret ettiğini belirtir.⁹⁵¹ Ezeli kaderi olduğunu belirten görüşe de; “*O, bir grubu doğru yola iletti, bir gruba da sapıklık müstahak oldu.*”⁹⁵² “*(İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.*”⁹⁵³ âyetleri delâlet ettiğini açıklar.⁹⁵⁴ Böylece müellifimiz, iki görüşü destekleyen âyetleri zikretmekle yetinmiş, herhangi bir değerlendirmeye gitmemiştir.

Başka bir misal; “*Bölücülere indirdiğimiz gibi...*”⁹⁵⁵ Müfessirler, âyetin “*المُتَسِمِينَ*” lafzındaki muradın ne olduğu hususunda, değişik görüşler belirtmiş ve bu görüşlerini delillendirmeye çalışmıştır. Buna göre;

1. Bunlar, Resülleri yalanlama ve onlara muhalafet etmek üzere yemin eden kişilerdir. Şinkitî’ye göre; “*Ölen bir kimseyi Allah’ın (tekrar)diriltmeyeceği konusunda, bütün güçleriyle Allah’a yemin ederler.*”⁹⁵⁶ “*Allah’ın, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler, bunlar mı?*”⁹⁵⁷ “*أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا (Onlara denilir ki:) Daha önce, sizin için bir zevâl olmadığına, yemin etmemiş miydiniz?*”⁹⁵⁸ âyetleri de bu anlama işaret etmektedir.⁹⁵⁹

2. Bunlar, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Zira bunlar; kitapların bir kısmına iman edip, bir kısmına iman etmeyerek ayrıma gitmişlerdir.⁹⁶⁰ Şinkitî’ye göre; “*أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ*” “*Yoksa siz, Kitab’ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı*

⁹⁴⁹ Tâhrim: 66/7.

⁹⁵⁰ İnşikak: 84/6.

⁹⁵¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 60.

⁹⁵² Â’raf: 7/30.

⁹⁵³ Şûrâ: 42/7.

⁹⁵⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 60.

⁹⁵⁵ Hicr: 15/90.

⁹⁵⁶ Nahl: 16/38.

⁹⁵⁷ A’raf: 7/49.

⁹⁵⁸ İbrahim: 14/44.

⁹⁵⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, 161.

⁹⁶⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 17, s. 144; ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, c. 3, s. 186.

ediyorsunuz?”⁹⁶¹ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ “'Buna inanır, fakat şuna inanmayız' diyenler..”⁹⁶² âyetleri de buna delâlet eder.⁹⁶³

3. Bunlar, Mekke ehlinde bir grup müşrik olup Kur'ân âyetleri hakkında müşriklerin; şiir, kehanet, öncekilerin masalları, sihir ve Muhammed uydurdu gibi sözlerle Kur'ân'ı kısımlara ayırma söylemleridir.⁹⁶⁴ Şinkitî'ye göre; وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ “Ve o, bir şair sözü değildir. Ne de azmediyorsunuz! Bir kâhin sözü de değildir (o). Ne de az düşünüyorsunuz!”⁹⁶⁵ فَقَالَ إِنَّ “Ve dedi ki; bu Kur'ân eskilerden aktarılan bir büyüdür.”⁹⁶⁶ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ “Onlara 'Rabbimiz ne indirdi?' denildiği zaman, 'Öcekilerin masalları!' dediler.”⁹⁶⁷ âyetleri de bunu delillendirir.⁹⁶⁸

Müellifimiz, bu üç görüşü de destekleyen Kur'ân âyetleri olduğunu belirttikten sonra üçüncü görüşe ise Kur'ân âyetlerinin delâlet ettiğini, kârinenin de bunu desteklediğini belirtir. Ancak bu üçüncü görüş Şinkitî'ye göre ikinci görüşe de muhalif değildir. Âyette kısımlara ayıranlardan bahsedilmektedir; müşriklerin Kur'ân hakkındaki söylemlerinin aynısını, Yahudiler de kendi kitaplarında yapmaktadır.⁹⁶⁹ Böylece müellifimiz, âyetin iki görüşü kapsadığını belirtmiştir.

Yine müellifimiz; وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ “Onlar, zalimlerden uzak değildir.”⁹⁷⁰ âyetinde de üç farklı tefsîrin olduğunu belirtmektedir. Buna göre;

1. Kurtubî'nin de içinde bulunduğu âlimlere göre âyetin yorumu; bahsedilen azap taşları, Lut kavminden uzak değildi ve azap(ta), vurmak istediğini diğeriyle karıştırmıyordu.⁹⁷¹

⁹⁶¹ Bakara: 2/85.

⁹⁶² Nisa: 4/150.

⁹⁶³ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, 161.

⁹⁶⁴ es-San'ânî, *Tefsîr Abdürrazzâk*, c. 2, s. 262 'Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 17, s. 157; Şinkitî, c. 1, 161; ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, c. 3, s. 186.

⁹⁶⁵ Hâkka: 69/41-42.

⁹⁶⁶ Muddessir: 74/24.

⁹⁶⁷ Nahl: 16/24.

⁹⁶⁸ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 1, 161.

⁹⁶⁹ A.e., c. 1, 161.

⁹⁷⁰ Hud: 11/83.

2. Lut kavminin diyarı, Peygamberi yalanlayan müşriklerden uzak değildir.⁹⁷² Bunlara düşen; kabileler düzenledikleri bir yer olan Şam'ın başına gelenleri görüp ibret almaları ve başlarına gelen şeyin, onların da başlarına gelebileceğini düşünüp eylemlerinden sakınmaları için bir uyarıdır. وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ وَبِاللَّيْلِ أَقْلًا تَعْقِلُونَ “(Ey insanlar!) Elbette siz, sabah ve akşam onlara uğruyorsunuz. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?”⁹⁷³ “Onlar, hâlâ gözler önünde duran bir yol üzerindedirler. Hakikaten bunda iman edenler için bir ibret vardır.”⁹⁷⁴ “Acı azaptan korkanlar için orada bir işaret bıraktık.”⁹⁷⁵ “Andolsun ki! Biz, aklını kullanacak bir kavim için, oradan apaçık bir ibret nişanesi bırakmışızdır.”⁹⁷⁶ âyetleri de bu görüşe delâlet etmektedir.⁹⁷⁷

3. Lut kavminin üzerine indirdiğimiz taşları, müşriklerin zulmünden dolayı indirmemiz, uzak bir ihtimal değildir. Bu durumda âyet, müşrikleri tehdit etmekte ve uyarmaktadır.⁹⁷⁸ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْتَالُهَا “Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmezler mi? Allah (c.c.), onları yere batırmıştır. Kâfirlere de onların benzeri vardır.”⁹⁷⁹ âyeti de açık bir şekilde buna işaret etmektedir.⁹⁸⁰

Müellifimiz, bu üç görüş içerisinde, birinci görüşü destekleyen ve ona şahitlik eden Kur’ân âyeti olmadığından dolayı zayıf bulmuş; diğer iki görüşün ise Kur’ân âyetlerini desteklediğini ifade etmiştir.⁹⁸¹ Yalnız müellifimiz, zikrettiği her üç görüşü

⁹⁷¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 416; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, c. 2, s. 394; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 9, s. 83.

⁹⁷² el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, c. 6, s. 165; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 416; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, c. 2, s. 394; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. 16, s. 384

⁹⁷³ Saffat: 37/137-138.

⁹⁷⁴ Hicr: 15/76-77.

⁹⁷⁵ Zâriyât: 51/37.

⁹⁷⁶ Ankebût: 29/35.

⁹⁷⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 193.

⁹⁷⁸ Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî (1911-1998), *Tefsîru's-Şa'râvî*, y.y., Mutâbi' Ahbari'l-Yevm, 1997, c. 11, s. 6594; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 15, s. 439; İbn Ebû Hâtîm, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm*, c. 6, s. 2069; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 416.

⁹⁷⁹ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 193.

⁹⁷⁹ Muhammed: 47/10.

⁹⁸⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 193.

⁹⁸¹ A.e., c. 2, s. 193.

de müşrik Araplarla sınırlı tutmuş, geleneğin dışına çıkmamıştır. Âyetin müşrik Araplarla sınırlı olmayacağını söylemek mümkündür; çünkü âyetin, her zalim ve yalanlayan için bir tehdit özelliği taşıdığından, âyetin genel hükmü dikkate alınması gerektiğini belirten düşünce, Kur'ân'ın evrenselliğine daha yakındır. Kaldı ki müellifimizin; Kur'ân'ın delâleti olarak sunduğu Muhammed 10. âyetinin, belli bir kavmi kast etmediği açıktır. Bundan dolayı bazı müfessirler, dördüncü bir görüşü savunmuş, âyetin tüm insanları kast ettiğini belirtmişlerdir.⁹⁸²

Yine müfessirimizin âyetin tefsîri hakkında ele aldığı görüşler içerisinde biri veya bir kaç hakkında değerlendirme yaptığı, diğerleri hakkındaki yorumu da okuyucuya bıraktığı olmaktadır. Misal; *أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ* “Sizden öncekilerin; Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri, size gelmedi mi? Onları, Allah'tan başkası bilmez. Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini Peygamberlerinin ağızlarına bastılar ve dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı, derin bir kuşku içindeyiz.”⁹⁸³ âyeti hakkında ihtilaf edilmiş ve kast edilen anlamın, ne olduğu hususunda farklı görüşler dile getirilmiştir.

Bunlar:

1. Onlar, elçilerin getirdiği hakikatlere karşı olan kin ve nefretlerinden, ellerini ısırmışlardır.⁹⁸⁴ Taberî, bu görüşü tercih etmiş ve Kur'ân'ın *وَإِذَا خَلَوْا عَنْ رُسُلِهِمْ عَلَيْنَا لِيُظْهِرُوا لِحُكْمِهِمْ* “Kendi başlarına kaldıklarında da size olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar.”⁹⁸⁵ âyetiyle de bunu delillendirmiştir.⁹⁸⁶
2. Resulullah'ın getirdiği hakikatlere karşı duydukları şaşkınlıktan dolayı böyle davranmışlardır.⁹⁸⁷
3. Onlar'ın; Allah'ın elçilerinden, elleriyle ağızlarına işaret ederek, susmalarını istemeleri halidir.⁹⁸⁸

⁹⁸² el-Mâverdî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, c. 2, s. 494; İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Vecîz**, c. 3, s. 198; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-meşîr fî 'ilmi't-tefsîr**, c. 2, s. 394.

⁹⁸³ İbrâhîm: 14/9.

⁹⁸⁴ es-San'ânî, **Tefsîr Abdürrazzâk**, c. 2, s. 242; Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 16, s. 533.

⁹⁸⁵ Âli İmrân: 3/119.

⁹⁸⁶ Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, c. 16, s. 533.

⁹⁸⁷ Taberî, **A.e.**, c. 16, s. 533.

4. Kafirler'in, sözlerini red maksadıyla (elleriyle) Resuller'in ağızlarını kapatmaları durumudur.⁹⁸⁹

5. Onları susturmak için Resullerin ellerini, ağızlarına tıkamaları halidir.⁹⁹⁰

6. Onlar, Resuller'in getirdikleri hakikatleri reddetmiş ve onları ağızlarıyla yalanlamışlardır. Bu durumda, âyetteki “فِي أَفْوَاهِهِمْ” lafzı, “بِأَفْوَاهِهِمْ” anlamındadır.⁹⁹¹

İbn Kesir de bu görüşü desteklemiş, âyetin devamı olan; وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ “Ve dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı, derin bir kuşku içindeyiz.”⁹⁹² lafzını, öncekinden kastın ne olduğunu açıklayan bir tefsîr niteliğinde görmüştür.⁹⁹³ Dolayısıyla Şinkitî, İbn Kesir'in tercih ettiği görüşün, tam tersini tercih etmiş ve bu görüşün, yanlış olduğunu belirtmiştir. Şinkitî'ye göre âyetteki atıf harfi olan “vav”dan dolayı, öncekinin sonrasındakinden farklı olması gerekmektedir. Bu durumda; فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ âyetinden kastın, ağızlarıyla yapılan bir yalanlama olmadığını söylemiştir.⁹⁹⁴

Şinkitî, yukarıda değinilen bu görüşler içerisinde, İbn Kesir'in de tercih ettiği görüşü eleştirmiş, diğerleri hakkında bir fikir belirtmemiştir. Görüşleri sıraladıktan sonra: “*Sen görüşleri ve bu görüşleri destekleyen âyetleri gördün.*”⁹⁹⁵ sözüyle okuyucuyu; Kur’ân’ın desteklediği görüşü tercih etmesi yönünde teşvik etmektedir.

Müellifimizin, ele aldığı tartışmalı konulardan birisi de Resulullah (s.a)’ın yükselişinden bahseden İsra sûresindeki âyetlerdir: سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى “Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye; (Muhammed) kulunu, Mescit-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescit-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir.”⁹⁹⁶ Bu yükselme, ruhla mı yoksa cesetle mi olmuştur. Veya her ikisiyle mi? Âlimlerden bazıları, Resulullah

⁹⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, c. 4, s. 481 eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân* c. 1, s. 161.

⁹⁸⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 16, s. 535.

⁹⁹⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 242.

⁹⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 16, s. 535; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, c. 4, s. 481.

⁹⁹² İbrâhîm: 14/9.

⁹⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, c. 4, s. 481.

⁹⁹⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 2, s. 243.

⁹⁹⁵ A.e., c. 2, s. 243.

⁹⁹⁶ İsrâ: 17/1.

(s.a)'ın yükselişinin sadece ruhla olduğunu söylemiştir.⁹⁹⁷ Müfessirimiz ise bu görüşün yanlış olduğunu belirtir.⁹⁹⁸ Bunu da şu sebeplerle gerekçelendirir:

1. Âyetin zâhiri, cesetle ruhun birlikte yükseldiğine işaret etmektedir. Âyetteki “أَسْرَى” kul ismi ceset ve ruhtan müteşekkildir.⁹⁹⁹

2. مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَعَى “Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.”¹⁰⁰⁰ Âyetteki görme, ceset eylemi olup ruh eylemi değildir.¹⁰⁰¹

3. سُبْحَانَ kârinesi, büyük şeyler için kullanılır; bu kelime, sadece ruhun yükselişinin kast edilmediğini yansıtmaktadır.¹⁰⁰²

4. Şinkitî'ye göre; وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ “Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur’ân’da lânetlenen ağacı; ancak insanları sınamak için meydana getirdik.”¹⁰⁰³ âyeti de bunun uykuda olmadığını göstermektedir. Eğer ruh hali olsaydı, bedeni bir durum söz konusu olmasaydı, müşriklerinin inkârlarının eleştirilmesinin bir anlamı da söz konusu olmazdı. Uyku halinde, her şeyin görülebileceği gerçeği zaten vardır.¹⁰⁰⁴

⁹⁹⁷ el-Mâverdî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, c. 5, s. 225.

⁹⁹⁸ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 3, s. 3.

⁹⁹⁹ **A.e.**, c. 3, s. 3.

¹⁰⁰⁰ Necm:53/17.

¹⁰⁰¹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 3, s. 3.

¹⁰⁰² **A.e.**, c. 3, s. 3.

¹⁰⁰³ İsrâ: 17/60.

¹⁰⁰⁴ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 3, s. 3.

6.6 Kelimelerin Değişik Anlamlarının Tespiti

Müellifimiz, Kur’ân âyetlerinden yola çıkarak bir kelimenin değişik kullanımlarını bulmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda birkaç örnek verelim: “fitne” kelimesinin Kur’ân’da, değişik anlamlarda kullanıldığını söyler.

1. Âyette ateşin üstünde yakma anlamında: *İِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ “Şüphesiz ki mümin erkekleri ve mümin kadınları belaya uğratanlar.”*¹⁰⁰⁵ *يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ*¹⁰⁰⁶ “O gün onlar, ateşe sokulacaklardır.”¹⁰⁰⁶ âyetlerinin bu anlamda olduğunu söyler ve buna örnek gösterir.¹⁰⁰⁷

2. İmtihan anlamında kullanılması: Müellifimize göre çoğu âyetler, bu anlamdadır.¹⁰⁰⁸ *إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ “Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız, sizin için bir imtihandır.”*¹⁰⁰⁹ *وَأَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَاءً غَدَقًا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ*¹⁰¹⁰ *Şâyet; doğru yolda gitselerdi, onlara bol su verirdik.”*¹⁰¹⁰ âyetleri bu anlamdadır.¹⁰¹¹

3. Eğer, imtihanın neticesi kötü ise bu durumda şirk anlamındadır: Şinkitî’ye göre; *“Fitne, ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın!”*¹⁰¹² *فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا*¹⁰¹³ âyeti de bu anlamdadır.¹⁰¹³ *“Allah buyurdu: Senden sonra biz, kavmini (Harun ile kalan İsrail oğullarını) imtihan ettik ve Sâmirî, onları yoldan çıkardı.”*¹⁰¹⁴ Burada, dalâletlerine sebep olan fitneden bahsedilmektedir ki; o da buzağıya tapmadır, Şinkitî, bu eylemin de şirk olduğunu belirtir.¹⁰¹⁵

¹⁰⁰⁵ Burûc: 85/10.

¹⁰⁰⁶ Zâriyât: 51/13.

¹⁰⁰⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 4, s. 78.

¹⁰⁰⁸ A.e., c. 4, s. 78.

¹⁰⁰⁹ Teğâbun: 64/15.

¹⁰¹⁰ Cin: 72/16.

¹⁰¹¹ A.e., c. 4, s. 78.

¹⁰¹² Enfâl: 8/39.

¹⁰¹³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 4, s. 78.

¹⁰¹⁴ Tâhâ: 20/85.

¹⁰¹⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 4, s. 78.

ضَلَالٍ âyetiyle aynı anlamda olduğunu belirtir.¹⁰²⁹ Taberî ise dalâleti, hata olarak tefsîr etmiştir. Yani kardeşlerine göre babaları, Yusuf'u ve Bünyamin'i tercih etmesiyle büyük bir hata içerisinde.¹⁰³⁰ Şinkitî'ye göre âyetten kastın, işin hakikatinden habersiz olma durumudur. Zira Yakup'un çocukları babalarını bu işin gerçeğini bilmemekle nitelendirdiler. Yoksa Yakup'un çocukları, babalarını dindeki dalâletle niteleme kastı taşımamışlardır. Eğer; böyle bir amaçları olsaydı, küfre girmişlerdi. Çocuklarının kast ettiği anlam; Yakup'un, bu konuda olması gereken bilgiden uzak olduğu ve hak edene hak ettiği dereceyi vermediği, ifade edilmek istenmiştir. Zira onların gözünde Yakup Peygamber, iki çocuğunu on çocuğuna tercih etmiştir.¹⁰³¹ Müellif, böyle bir yorumla Yakup Peygamber'in çocuklarının imanlarını dikkate almış ve ona uygun bir tevilde bulunmuştur. Şinkitî, *وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى* “Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?”¹⁰³² âyetini de bu kapsamda ele alır. Buna göre, Hz. Resulullah (s.a)'ın dalâleti onun vahiyden almış olduğu bu ilimleri, öncesinde bilmemesi ve Allah'ın, ona hidâyet edip bunları öğretmesidir.¹⁰³³ Her ne kadar müellifimiz zikretmemiş olsa da *مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا* “*Fakat biz; onu, kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erıştirdiğimiz bir nur kıldık.*”¹⁰³⁴ âyeti bu görüşünü desteklemektedir. Ayrıca, bazı bilginlerin; “Resulullah kırk sene boyunca kavminin dini üzerineydi.”¹⁰³⁵ Veya “Dalâletleyken hidâyeti buldu.”¹⁰³⁶ şeklindeki yorumların ‘risâlet’ gibi bir makama yakışmayacağı kanaatindeyiz.

3.6.İstikra

Müellifimiz, Kur’ân’ın ilgili âyetlerinin anlaşılmasında, “istikra” yöntemini kullanmış ve Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîrini yansıtmaya çalıştığı yöntemlerden biri olarak sunmuştur. Misal; *الرَّ كِتَابٌ أَحْكَمْتُ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلْتُ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ* “*Elif. Lâm. Râ.* (Bu; sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından

¹⁰²⁹ el-Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. 2, s. 320.

¹⁰³⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 15, s. 563.

¹⁰³¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 203.

¹⁰³² Duhâ. 93/7.

¹⁰³³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 202.

¹⁰³⁴ Şûrâ: 42/52.

¹⁰³⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 24, s. 428.

¹⁰³⁶ el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, c. 10, s. 561.

âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.”¹⁰³⁷ vb. sûrelerin başındaki ‘huruf-ı mukattaa’ denilen harflerden kastın ne olduğu hususunda âlimler, kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.

Bazılarına göre bundan kasıt, sûrelerin isimleridir.¹⁰³⁸ Bazıları ise Allah’ın, bazı isim ve sıfatlarına delâlet ettiğini söylemiştir.¹⁰³⁹ Allah’ın, bu konudaki bilgisini kendisine sakladığını söyleyenler de olmuştur.¹⁰⁴⁰ Bazıları da her kitabın kendine göre bir sırrı olduğunu, Kur’ân’ın sırrının ise bu harfler olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴¹ Şinkitî; bu konuda, yaklaşık olarak otuza yakın görüş olduğunu belirtir. Bu görüşler içerisinde, ‘Kur’ân istikrasının desteklediği ve tercih edilmeyi gerektirecek görüşün, huruf-ı mukattaanın Kur’ân’ın icazını yansıtmasıdır. Birbirlerini, hitap ettikleri bir dilden gelen bu harflere karşı koymaya, aciz olduklarını beyandır.’¹⁰⁴² der. Şinkitî ve bir kısım müfessir de¹⁰⁴³ bu görüşü benimser. Şinkitî bu konuda şöyle der: “Hurufu’l-mukattaa ile başlayan sûrelerde, bu harflerden hemen sonra; Kur’ân’a destek icazını beyan ve kendisinde şüphe olmayan bir hakikat olduğunun açıklanması vardır. Bu hakikatlerin; sürekli arkasından zikredilmesi, Hurufu’l-mukattaa ile Kur’ân’ın icazının kast edildiği ve onun hak olduğunu gösteren istikrai bir delildir.”¹⁰⁴⁴

Müellif bu düşüncüyü şu âyetlerle de destekler; Bakara sûresinde zikredilen, الم hemen ardından ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ “Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır.”¹⁰⁴⁵ âyetinin zikredilmesi. Al-i İmran sûresinde zikredilen, الم hemen ardından اِنَّهٗ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ نَزَّلَ عَلَیْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ “Hay ve kayyum olan Allah’tan başka ilâh yoktur. Kendisinden önceki Kitapları tasdik eden Hak Kitab’ı, sana indirdi.”¹⁰⁴⁶ âyetinin zikredilmesi. Ar’af sûresinde, المص harflerinin hemen ardından اَنْزَلَ اِلَيْكَ كِتَابَ اُنْزَلَ اِلَيْكَ

¹⁰³⁷ Hûd: 11/1.

¹⁰³⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 1, s. 206; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 154.

¹⁰³⁹ el-Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. 5, s. 203.

¹⁰⁴⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 166; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 154.

¹⁰⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. 1, s. 209.

¹⁰⁴² eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân* c. 2, s. 166.

¹⁰⁴³ el-Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. 5, s. 203.

¹⁰⁴⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân* c. 2, s. 166.

¹⁰⁴⁵ Bakarâ: 2/2.

¹⁰⁴⁶ Âli imrân: 3/2-3.

“Bu, sana indirilen bir kitaptır.”¹⁰⁴⁷ âyetinin zikredilmesi. Yunus sûresinde, الر harflerinin hemen ardından تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ “İşte bunlar, hikmet dolu Kitâb’ın âyetleridir.”¹⁰⁴⁸ âyetinin zikredilmesi. Yusuf sûresinde الر harflerinin hemen ardından تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “Bunlar, apaçık Kitâb’ın âyetleridir.”¹⁰⁴⁹ âyetinin zikredilmesi. Ra’d sûresinde, المر harflerinin hemen ardından تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ “İşte bunlar, Kitâb’ın âyetleridir. Sana, Rabbinden indirilen gerçektir.”¹⁰⁵⁰ âyetinin zikredilmesi. İbrahim sûresinde, الر harflerinin hemen ardından كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ “Bu, Allah’ın izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övülmeğe layık, göklerde ve yerde olanların sahibi Allah’ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz Kitâb’tır.”¹⁰⁵¹ âyetinin zikredilmesi. Hicr sûresinde, الر harflerinin hemen ardından تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُبِينٍ “Bunlar, Kitâb’ın ve apaçık olan Kur’ân’ın âyetleridir.”¹⁰⁵² âyetinin zikredilmesi. Taha sûresinde, طه harflerinin hemen ardından مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى “Biz sana bu Kur’ân’ı, sıkıntıya düşesin diye indirmedik.”¹⁰⁵³ âyetinin zikredilmesi. Şuara sûresinde, طسم harflerinin hemen ardından تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir.”¹⁰⁵⁴ âyetinin zikredilmesi. Neml sûresinde, طس harflerinin hemen ardından تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ “Bunlar; Kur’ân’ın, apaçık bir Kitâb’ın âyetleridir.”¹⁰⁵⁵ âyetinin zikredilmesi. Kasas sûresinde, طسم harflerinin hemen ardından تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “Bunlar, apaçık Kitâb’ın âyetleridir.”¹⁰⁵⁶ âyetinin zikredilmesi. Lokman sûresinde, الم harflerinin hemen ardından تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ “Bunlar, hikmet dolu Kitâb’ın; iyilik yapanlara bir hidâyet ve rahmet olarak indirilmiş âyetleridir.”¹⁰⁵⁷ âyetinin zikredilmesi. Secde sûresinde, الم harflerinin hemen ardından تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Bu Kitâb’ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğundan asla şüphe yoktur.”¹⁰⁵⁸ âyetinin zikredilmesi. Yasin sûresinde, يس harflerinin hemen ardından

¹⁰⁴⁷ Â’raf: 7/2.

¹⁰⁴⁸ Yûnus: 10/1.

¹⁰⁴⁹ Yusuf: 12/1.

¹⁰⁵⁰ Ra’d: 13/1.

¹⁰⁵¹ İbrâhîm: 14/1.

¹⁰⁵² Hicr: 15/1.

¹⁰⁵³ Tâhâ: 20/2.

¹⁰⁵⁴ Şu’arâ: 26/2.

¹⁰⁵⁵ Neml: 27/1.

¹⁰⁵⁶ Kasas: 28/2.

¹⁰⁵⁷ Lokman: 31/2-3.

¹⁰⁵⁸ Secde: 32/2.

وَالْقُرْآنَ الْحَكِيمَ “Hikmetli Kur’ân’a andolsun.”¹⁰⁵⁹ âyetinin zikredilmesi. Sa’d sûresinde, ص harfinin hemen ardından وَالْقُرْآنَ ذِي الذِّكْرِ “O şanlı, şerefli Kur’ân’a andolsun (ki o, Allah sözüdür).”¹⁰⁶⁰ âyetinin zikredilmesi. Şinkitî’ye göre tüm bu âyetler bu duruma örnek verilebilir.¹⁰⁶¹

3.7.Bir Âyeti Âyetlerle Açıklama (Tecziyetü’l- Âyât)

Şinkitî’nin Kur’ân’ı Kur’ân’la tefsîr yöntemlerinden birisi de bazen bir âyeti, âyetler pasajıyla açıklamaya gitmesidir. Misal:

Müellifimiz, ölümden sonra dirilmenin hak olduğunu söyledikten sonra, konuyla ilgili âyetleri konu bütünlüğü içerisinde zikrederek bunu delillendirmeye çalışır. Buna göre; يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ الَّذِي جَعَلَ لَكُم يَا أَيُّهَا النَّاسُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş (Allah’ın azabından kendinizi kurtarmış) olursunuz. O, yeryüzünü size bir döşek ve göğü de bir bina kıldı. Gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere ürünler meydana getirdi.”¹⁰⁶² âyetinde üç bürhan, ölümden sonra dirilmeyi ispatlar.

Birinci bürhan, insanın yaratılışı: Zira insanın yaratılışı, ikincisinden daha büyük bir olaydır. Şu âyetler de buna işaret etmektedir; “O, وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ أَفَعِينَا بِالْأَوَّلِ”¹⁰⁶³ başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır.”¹⁰⁶⁴ “Biz, ilk yaratılıştan yorulduk mu? Hayır; onlar yeniden yaratılmaktan şüphe etmektedirler.”¹⁰⁶⁴ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ثَرَابٍ “Ey insanlar! Eğer, yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan (yarattık)...”¹⁰⁶⁵ Bundan dolayı, ölümden sonra dirilmeyi inkâr etmenin; ilk yaratılışı inkâr etmek anlamında olduğunu; وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ “Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor.”

¹⁰⁵⁹ Yâsîn: 36/2.

¹⁰⁶⁰ Sâd: 38/1.

¹⁰⁶¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 167.

¹⁰⁶² Bakara: 2/21-22.

¹⁰⁶³ Rûm: 30/27.

¹⁰⁶⁴ Kaf: 50/15.

¹⁰⁶⁵ Hac: 22/5.

*İnsan der ki: Öldüğüm zaman, sahi diri olarak (kabrimden) çıkarılacak mıyım? İnsan düşünmez mi ki, daha önce o hiçbir şey olmadığı halde biz kendisini yaratmışızdır?*¹⁰⁶⁶ âyetleriyle belirtir.¹⁰⁶⁷

İkinci Bürhan; gökyüzü ve yeryüzünün yaratılmasıdır: Zira bunlar, en büyük yaratılışlardır. Bunlara güç yetiren biri, diğerlerine elbette güç yetirir. Müellifimiz, bu gerçeği; *”لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ”* *Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir.*¹⁰⁶⁸ *أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ ”Gökleri ve yeri yaratan Allah’ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet, yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir.”*¹⁰⁶⁹ *”لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ”* *Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah’ın, ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mi? Evet; O, her şeye kadirdir.”*¹⁰⁷⁰ vb. çoğu âyetle delillendirildiğini ifade eder.¹⁰⁷¹

Üçüncü Bürhan; ölümden sonra yeryüzünü diriltme: Bu ölümden sonraki dirilişin en büyük delillerindendir. *”وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ”* *”Gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveler çıkardı.”*¹⁰⁷² *”وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لُمُحْيِي الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ”* *”Senin, yeryüzünü kupkuru görmeyen de Allah’ın âyetlerindendir. Biz, onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman, harekete geçip kabarır. Ona can veren, elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kadirdir.”*¹⁰⁷³ *”وَيُخَيِّبُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ”* *”Yeryüzünü ölümünün ardından, O canlandırıyor. İşte, siz de (kabrilerinizden) böyle çıkarılacaksınız.”*¹⁰⁷⁴ vb. âyetler buna işaret etmektedir.¹⁰⁷⁵ Görüldüğü üzere

¹⁰⁶⁶ Meryem: 19/66-67.

¹⁰⁶⁷ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 17.

¹⁰⁶⁸ Mu’min: 40/57.

¹⁰⁶⁹ Yâsin: 36/81.

¹⁰⁷⁰ Ahkâf: 46/33.

¹⁰⁷¹ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 17-18.

¹⁰⁷² İbrahim: 14/32.

¹⁰⁷³ Fussilet: 41/39.

¹⁰⁷⁴ Rûm: 30/19.

¹⁰⁷⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 18.

müellifimiz dirilişin ispatı için âyetleri konu bütünlüğü içerisinde sunmaya çalışmıştır.

3.8.Konulu Tefsîr

Kur'ân'ın anlaşılması hususunda müfessirler değişik yöntemleri temel almışlardır. Zaman ve şartlar da bunda etkili olmuştur. Günümüzde rağbet edilen çalışmalardan birisi de konulu tefsîrdir. Konulu tefsîrin tanımı hususunda çok farklı görüşler olduğu görülmektedir: *“Tanımda ve tasnifte birlikteliğin olmaması konulu tefsîrin mahiyetinin tam olarak belirginleşmemesinden kaynaklanmaktadır.”*¹⁰⁷⁶ Tanımı hususunda farklı görüşler olsa da Mevlüt Güngör'ün tanımı üzerinde duracağız. Buna göre *“Konulu tefsîr metodu, Kur'ân'da herhangi bir konu ile ilgili bütün âyetleri toplayarak, bunları mümkün olduğunca nüzul sırasına koyup, ilmi bir incelemeye tabi tuttukten sonra, Allah'ın o konu ile ilgili murâdını toplu bir şekilde ortaya koymaya çalışan bir tefsîr metodudur.”*¹⁰⁷⁷

Müellifimiz de bu metota önem vermiş, Kur'ân'ın bütüncül yaklaşımını yansıtmaya çalışmıştır. Konuyla ilgili birkaç örnek verelim:

Müellifimiz; Ehl-i Kitap'tan iman eden kesim hakkındaki âyetleri, konu bütünlüğü çerçevesinde ele almış ve ilgili âyetlerle özelliklerini açıklamaya çalışmıştır. *“Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır.”*¹⁰⁷⁸ Müellifimiz, bu âyetin tefsîrinde Allah'ın, bu grubu hak üzerinde sebatla duran; geceleri Allah'ın kitabını okuyan, Allah'a iman edip, iyiliği emreden, kötülüğü nehyeden özelliklerine vurgu yaptığını¹⁰⁷⁹ belirttikten sonra; konuyla ilgili diğer özelliklerine temas eden âyetleri sıralar.

Onların Kur'ân'ın hakkını vererek okuduklarını ve Allah'a iman ettiklerini; *“الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ*

¹⁰⁷⁶ Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar, ed., Bilal Gökçır v.d, **“Konulu Tefsir: Hedef, İmkân ve Sınırları”**, Bilal Gökçır, İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsîr Akademisi, İstanbul, 2010, s. 457.

¹⁰⁷⁷ Mevlüt Güngör, **“Tefsîrde konulu Tefsîr Metodu”**, İslami Araştırmalar Dergisi, 1988 c. 2, s. 50.

¹⁰⁷⁸ Âli İmrân: 3/113.

¹⁰⁷⁹ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 6, s. 206.

(den bazısı) onu, hakkını gözeterek okurlar.”¹⁰⁸⁰ Allah’a; bize ve onlara inenlere iman ettiklerini, Allah’a huşuyla bağlı olduklarını, Allah’ın âyetlerini az bir pahaya satmadıklarını; وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ “Ehl-i kitap’tan öyleleri var ki! Allah’a, hem size indirilene hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah’a boyun eğerek iman ederler. Allah’ın âyetlerini az bir paraya satmazlar”¹⁰⁸¹ Allah katından inen âyetlerden dolayı, mutlulukla dolduklarını; وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ “Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene (Kur’ân’a) sevinirler.”¹⁰⁸² bu inen Kur’ân’ın, Allah katından hak olduğuna inandıklarını; وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنْزَلٌ “Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Kur’ân’ın gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler.”¹⁰⁸³ onlara; Allah’ın âyetleri okunduğunda, ağlayarak secdeye kapandıklarını, Allah’a tazimde bulunup ağladıklarını; إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَجْرُونَ لِلَّذِينَ سَجْدُوا يَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا وَيَجْرُونَ “Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur’ân kendilerine okunduğunda, derhal yüzüstü secdeye kapanırlar. ‘Rabbimizin şanı yücedir. Rabbimizin va’di mutlaka gerçekleşecektir.’ derler. Onlar ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar. Bu da onların derin saygısını artırır.”¹⁰⁸⁴ وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى “Resûle indirilene duydukları zaman, tanış çıktıkları gerçekten dolayı, gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün.”¹⁰⁸⁵ bu grubun Allah katında ecirlerinin iki defa verileceğini; وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “And olsun ki! Biz; vahyi onlara, ard arda yetiştirdik; belki düşünürler. Kendilerine daha önceden kitap verdiklerimiz, buna da inanırlar. Kur’ân onlara okunduğu zaman: ‘Ona inandık, doğrusu o, Rabbimiz’den gelen gerçektir; biz, şüphesiz daha önceden Müslüman olmuş kimseleriz.’ derler. İşte onlara, sabırlarından dolayı, ecirleri iki defa verilir.”¹⁰⁸⁶ şeklindeki âyetlerle

¹⁰⁸⁰ Bakarâ: 2/121.

¹⁰⁸¹ Âli İmrân: 3/199.

¹⁰⁸² Ra’d: 13/36.

¹⁰⁸³ En’âm: 6/114.

¹⁰⁸⁴ İsrâ: 17/107.

¹⁰⁸⁵ Mâide: 5/83.

¹⁰⁸⁶ Kasas: 28/51-54.

müellifimiz, bunun belirtildiğini söylemektedir.¹⁰⁸⁷ Böylece, bu âyetleri beraber ele alarak Ehl-i Kitap'ın toplu özelliklerini bize yansıtmış olmaktadır

Başka bir misal verelim:

Müellifimiz, Allah'ın nimetlerinden yola çıkarak tevhidî ilkenin hakikatine vurgu yapmaya çalışmıştır. Buna göre; Allah, kullarını yeryüzünde yarattıklarıyla nimetlendirmiş ve yarattığı şeyleri onlara müsahhar kılmıştır. Bu nimetleri onlara müsahhar kılarken de kullarından ibret alanlar için Allah'ın vahdaniyetine, ulûhiyetine boyun eğme noktasında deliller olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸⁸ Kur'ân'ın; وَمَا يَرَى لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ “Yeryüzünde; sizin için rengârenk yarattıklarında da öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır.”¹⁰⁸⁹ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir.”¹⁰⁹⁰ ذَاتِ الْأَكْمَامِ وَالْحَبِّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “Allah, yeri, canlılar için yaratmıştır. Orada meyveler, salkımlı hurma ağaçları, kabuklu taneler, güzel kokulu otlar vardır. O hâlde, Rabbiniz'in hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”¹⁰⁹¹ âyetlerindeki hakikatler, bu gerçeği ifade etmektedir.

Ayrıca dillerin farklılığı, insan ve hayvanların yaratılması; Allah'ın ‘bir’ olduğunun ve ibadette bir’lenmesinin en büyük delilleri olduğunu açıklamaktadır; ثُمَّ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا “Allah'ın, gökten su indirdiğini görmez misin? Biz, onunla türlü türlü renkte ürünler yetiştirmiş; dağlarda da beyaz, kırmızı, siyah ve türlü renkte yollar var etmişizdir. İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var.”¹⁰⁹² وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.”¹⁰⁹³ âyetleri buna işaret eder. Şüphe yok ki; renklerin, dillerin, şekillerin farklılığı; Allah'ın bir olduğuna,

¹⁰⁸⁷ eş-Şinkitî, **Edvâ'ü'l-Beyân**, c. 6, s. 206.

¹⁰⁸⁸ A.e., c. 2, s. 342.

¹⁰⁸⁹ Nahl: 16/13.

¹⁰⁹⁰ Câsiye: 45/13.

¹⁰⁹¹ Râhman: 55/9-13.

¹⁰⁹² Fâtır: 35/27-28.

¹⁰⁹³ Rûm: 30/22.

benzeri ve şeriki olmadığına ve tek mabut olduğuna kesin bir delildir. Tüm bunlar olurken de onun istediği şekilde olup, o dilemedikçe tabiatın bir etkisi söz konusu değildir.¹⁰⁹⁴ Yine bu nimetlerden; *وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَجِيلٌ* “Yeryüzünde, hepsi de aynı su ile sulanan, birbirine komşu toprak parçaları, tek ve çok köklü üzüm bağları, ekinler, hurma ağaçları vardır. Fakat onları, şekil ve lezzetçe birbirinden farklı kılmışsındır. Düşünen kimseler için bunda ibretler vardır.”¹⁰⁹⁵ Meyvelerin rengi, şekli ve tadının farklılığına rağmen suyun aynı olması, dilediğini yapan Allah’ın vahdaniyetinin en büyük delillerindendir.¹⁰⁹⁶

Özetle müellifimiz; tevhidi, nimetlerinden yola çıkarak izah etmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de ilgili âyetleri, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsîri yöntemiyle sunmuştur.

Müellifimizin tefsîrinde, konu bütünlüğü içerisinde sunmaya çalıştığı konulardan birisinin de şirk olduğunu görüyoruz. Buna göre;

Allah, şirk dışında istediği günahları bağışlayabileceğini ve şirk koştan kişinin Allah’a büyük bir iftirada bulunduğunu; *إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ* “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah’a ortak koştan kimse, büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur.”¹⁰⁹⁷ Bu durumun tövbe etmeyen için geçerli olduğunu ama tövbe ederlerse *إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا* “Ancak tövbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır.”¹⁰⁹⁸ *قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ* “İnkâr edenlere, (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle.”¹⁰⁹⁹ âyetlerinin delaletiyle bağışlanacaklarını belirtir.¹¹⁰⁰ Bu gerçeği belirttikten sonra müellifimiz, şirki ilgilendiren ve ilgili diğer konuları ele alan âyetleri zikreder. Buna göre; şirk koştan kimse, uzak bir dalâlet içerisinde: *إِنَّ*

¹⁰⁹⁴ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 342.

¹⁰⁹⁵ Ra’d: 13/4.

¹⁰⁹⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 2, s. 342.

¹⁰⁹⁷ Nisâ: 4/28.

¹⁰⁹⁸ Furkân: 25/70.

¹⁰⁹⁹ Enfâl: 8/38.

¹¹⁰⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 1, s. 243.

“Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a, güvenip dayan.”¹¹¹² وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ
 “Ben; benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki; O, onun perçeminden tutmuş olmasın.”¹¹¹³ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ
 يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ
 “Peygamberleri, onlara dediler ki: (Evet) Biz, sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah, nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan, bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Müminler; ancak Allah'a dayansınlar. Hem, bize yollarımızı göstermiş olduğu halde ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete, elbette katlanacağız. Tevekkül edenler; yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler.”¹¹¹⁴ âyetlerini zikreden Şinkitî, tevekkülün önemini belirtmeye çalışmıştır.¹¹¹⁵ Bu âyetlerdeki hitaplardan da görüldüğü üzere tevekkül, belli insanlar için değil, tüm kesimleri kapsayan bir gerekliliktir.

Anne-baba hakkı konusunda da müellifimiz, konuyla ilgili âyetlerin bakış açısını sunmaya çalışmıştır. Allah'ın, Kur'ân'ın bazı âyetlerinde muhlis bir şekilde kendisine ibadet edilmesini ve anne-babaya da ihsanda bulunulmasını emrettiğini açıklar.¹¹¹⁶ Şu âyetler; وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti.”¹¹¹⁷ وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْأَجَارِ “Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşaya, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin.”¹¹¹⁸ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ “İsrail oğullarından, 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anne-babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edin; insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekatı

¹¹¹¹ Talâk: 65/3.

¹¹¹² Furkân: 25/58.

¹¹¹³ Hûd: 11/56.

¹¹¹⁴ İbrahim: 14/11-12.

¹¹¹⁵ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 3, s. 12.

¹¹¹⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-Beyân*, c. 3, s. 85.

¹¹¹⁷ İsrâ: 17/23.

¹¹¹⁸ Nisâ: 4/36.

verin' diye söz almıştık.”¹¹¹⁹ âyetleri bize, bu konuda bilgi vermektedir. Bununla yetinmemiş, onlara iyilikte bulunmayı gerekli kılmıştır.¹¹²⁰

Ancak diğer taraftan itaat etmeme hususunda Lokman sûresinin; وَإِنْ جَاهَدَاكَ “Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi, bana ortak koşman için, seninle uğraşırlarsa onlara itaat etme.”¹¹²¹ Ankebût sûresinin; وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا “Biz, insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer; ana-baba, seni bir şeyi körü körüne; Bana ortak koşman için zorlarsa, o zaman onlara itaat etme. Dönüşünüz Bana’dır.”¹¹²² şeklindeki ilgili âyetlerine dikkat çekilmektedir.¹¹²³

Âyetlerinde Allah; kendisine şirk koşulmamasını emretmekte, tevhide çağırmakta ve anne babaya iyilikte bulunmayı emretmektedir. Şinkitî’ye göre tevhit ilkesi gibi bir durumla anne baba hakkının beraber zikredilmesi, bu işin ne denli gerekli olduğunu göstermektedir.¹¹²⁴

Yine Şinkitî’ye göre onlara iyi davranmanın maksadı; إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٍّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّي أَرْحَمُهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرٌ “Onlardan biri veya her ikisi; senin yanında yaşlanırsa kendilerine of! bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: ‘Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse şimdi de Sen, onlara (öyle) rahmet et!’ diyerek dua et.”¹¹²⁵ âyetiyle beyan edilmektedir.¹¹²⁶

Özetle; müellifimiz, âyetleri bütüncül bir yaklaşımla ele almış ve anne baba hakkının önemini sunmaya çalışmıştır.

¹¹¹⁹ Bakarâ: 2/83.

¹¹²⁰ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 85.

¹¹²¹ Lokman: 31/15.

¹¹²² Ankebut: 29/8.

¹¹²³ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 85.

¹¹²⁴ A.e., c. 3, s. 85.

¹¹²⁵ İsrâ: 17/24.

¹¹²⁶ eş-Şinkitî, *Edvâ’ü’l-Beyân*, c. 3, s. 85.

SONUÇ

Muhammed Emin eş-Şinkitî, İslam dünyasına eserleriyle hizmet etmiş önemli isimlerden biridir. Şinkitî, gerek Moritanya ve gerek Arabistan'da bulunması, onun şahsında ilmi derinliğin artmasına sebep olmuştur. Moritanya'da temel İslam metinlerini okuyup ezberlemesi ve ailesinin bu konudaki hassasiyeti, onu çoğu akranlarından farklılaştıran bir özelliği olmuştur. Ayrıca Moritanya'nın mezhep ve akide olarak Arabistan'dan farklı olması, onun değişik fikir ve mezheplere tanıklık etmesi açısından önemlidir. Şinkitî, ikamet ettiği yerlerde İslamî daveti yayması, bu konuda öncü olması ve ilmini kitaplarla hapsedmemesi yönüyle de önemlidir. Özellikle Arabistan'a yerleştikten sonraki çalışmaları, bölge âlimleri ve öğrenciler için büyük bir fırsat doğurmuştur. Zira Şinkitî ilmi derinliğini; yazdığı eserler, dersler, özellikle mantık, usûl ve nahiv yönünden birikimini onlarla paylaştı.

Tefsîri ise başlı başına büyük bir birikimin meyvesidir. Tefsîri inceleme neticesinde gördük ki; selef metodunu asrımızda uygulayabilen nadir insanlardandır. Özellikle tezimizinde konusu olan Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini Kurtubi, Taberi, İbn Kesir vb. büyük müfessirlerden daha detaylı ve kapsamlı bir şekilde ele aldığına şahit olduk. Bu gerçeği Şinkitî tefsirini, diğer tefsir kitaplarıyla karşılaştırdığımızda bariz bir şekilde gördük. Şinkitî'yi bu konuda farklılaştıran temel noktanın tefsirininin yönteminde "Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini gaye edinmesidir. Bundan dolayı Şinkitî, tüm gayretini bu noktaya vermiştir.

Her ne kadar tefsîr metodunda "Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîri"ne yoğunluk verse de sadece bununla sınırlı kalmamıştır. Fıkıh, hadis, dil vb. konuları ele alarak dirayet-rivâyet tefsîrinin önemli özelliklerini yansıtmıştır. Sadece nakilci davranmamış, istinbât ve mukayese metodlarını kullanarak klasik bir nakilci portresi

sunmamıştır. Klasik konularla vakit geçirmek yerine İslam'ın temel konularını önemsemiş, akıl ile nakli birleştirmiştir.

Bununla beraber Şinkitî'nin yaşadığı dönemin etkisinde kaldığı görülmektedir. Özellikle Kur'an'da 'mecaz'ın varlığını kabul etmemesi meselesindeki görüşü, vehhabî düşüncenin etkisinde kaldığı ihtimalini gösterir. Şinkitî'nin selefi düşüncesine sahip olması ve vehhabiler tarafından sahiplenmesi gerekli değeri görmemesine sebep olduğu kanaatindeyiz. Oysa eş-Şinkitî'nin fikirlerinin dar bir çerçeveye hapsedilemeyeceği kadar zengindir.

Özellikle Kur'an'ın Kur'an'la tefsîri konusunda en önemli yöntemi sunanlar arasındadır. Bunu derinlemesine ele alması, ayetler arasındaki bağlamı kurup geliştirmesi vb. bu konuda ne denli söz sahibi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Âdil, Siraceddin Ömer b. Alî, **el-Lûbâb fî Ulumi'l-Kitab**, Tahk. Adil Ahmed Abdulmevcût-Alî Muhammed Mu'evvid, Lübnan, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Ahmed, Ahmet b. Muhammed el-Emin, **Mecâlis mae Fadileti's-Şeyh Muhammed el-Emin el-Cekenî eş-Şinkitî**, Mektebetü's-şuûni'l-Fenniyye, Kuveyt, 2007.
- el-Ahfeş, Ebü'l-Hasen **Meâni'l-Kur'ân li'l-Ahfeş**, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1990.
- Albayrak, Halis, **Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'ânın Kur'ân'la Tefsîri**, Şule Yayınları, İstanbul, 1998.
- Âlü Şeleş, Ebü'l-Münzir Adnân b. Muhammed, **el-Allâme eş-Şinkitî Müfessiren**, Dâru'n-Nefâis, Ürdün, 2005.
- el-Âmidî, Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî (ö. 631/1233), **el-İhkâm fî Usûl i'l-Ahkâm**, 4 c., Tahk. Abdurazzâk Afîfî, Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.
- el-Bağdâdî Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el- Hatîb (ö. 463/1071), **el-Fakıh ve'l-mütefakkih**, 2 c., Tahk. Ebû Abdurrahmân Adil b. Yusuf el-Gerâzî, Dâr İbni'l-Cevzî, Arabistan, 1421.
- Baş, Erdoğan "Şinkitî, Muhammed Emîn", **DİA**, c. 39, s. 179.
- el-Begavî, el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ (ö. 516/1122), **Meâlimü't-Tenzîl**, 5 c., fî Tefsîri'l-Kur'ân Tahk. Abdurrezzak el-Mehdî, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, h.1420.

el- Beydâvî, Nasıruddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286),
Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't- te'vîl, Tahk. Muhammed b. Muhammed el-
Mer'aşeli, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1418.

el-Bikaî, İbrahim b. Ömer b. Hasan er-Rubât b. Alî b. Ebî Bekr (ö. 885/1480),
Nezmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Ây ve's-Süver, 22 c., Kahire, Dârü'l-
Kitâbi'l-İslâmî, t.y.

Buûn, Süleym, “**Menhecü'l-İstinbât mine'l-Kur'âni'l-Kerîm inde'l-İmam Muhammedi'l-Emin eş-Şinkitî min hilâli Kitabihî: Edvâ'ü'l-beyân fî îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**,” Yüksek Lisans Tezi, Dan. Muhammed Y'ış Cezâir Üniversitesi, 2011-2012.

el-Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, **Min Revâ'i'l-Kur'ân: Te'emmülât ilmiyye ve Edebiye fi Kitabillâhi 'azze ve celle**, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1999.

el-Bureydî, Ahmed b. Muhammed, “**Tefsîru'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân Dirase Te'siliyye**”, Ma'had İmâm es-Şatibi Dergisi, Sayı: 2, y.y.,1427,s.16.

el-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, **Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr**, Tahk. Abdurrezzak el-Mehdi, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, h.1422.

Derveze, Muhammed İzzet (ö. 1888-1984), **et-Tefsîrü'l-Hadîs**, Kahire, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1383.

Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), **el-Bahrü'l-muhît**, Tahk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1420.

Ebû Sa'lebe, Yahya b. Selam, **Tefsîr Yahya b. Selâm**, Tahk. Hind Şelbi, Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 2004.

Ebû Tayyib Muhammed Sıddîk b.Hasan b. Alî b. Lütfullâh el- Hüseyinî (ö. 1307/1890), **Fethu'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1992.

el- Endülûsî. Abdurrahmân b. İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz**, Tahk. Abdusselâm Abdu eş-Şâfiî Muhammed, Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1422.

el-Esmeri, Şây' b. Abduh b. Şay, “**Maa el-İmâm Ebi'l-İshâk eş-Şâtibî fî Mebâhis min Ulûmi'l-Kur'ân ve Tefsîrihi**”, el- Câmîatü'l-İslâmiyye Dergisi, Medine, Sayı: 115, 2002, s.88.

Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed (ö. 1898-1974), **Zehretu't-Tefâsîr**, 10 c., y.y., Dârü'l-Fikri'l-Arabî, t.y.

Fazlurrahman, **Ana konularıyla Kur'ân** çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara,2012.

Güngör, Mevlüt, “**Tefsîrde konulu Tefsîr Metodu**”,İslami Araştırmalar Dergisi,1988.

Gökkır, Bilal, Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar, “**Konulu Tefsir: Hedef, imkân ve Sınırları**”,Bilal Gökkır İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsîr Akademisi, İstanbul, 2010, s. 457.

Hallâf, Abdulvehhab, **İlmü usûli'l-fıkıh ve hulasâtu Tarih-i teşri'**, el-Müessesetü'l-Mısriyye, Mısır, t.y.

İbn Acibe, Ahmed b.Muhammed (ö. 1224/1809), **el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd**, Tahk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Reslan, Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, Kahire, 1419.

İbn Battâl, Alî b. Halef b. Abdilmelik, **Şerhu İbn Battâl alâ Sahîhi'l-Buhârî**, Tahk. Ebû Teymîm b. Yasir b. İbrahim, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 2003.

- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah (ö. 741/1340), **et-Teshîl li-ulûmi't-tenzîl**, Tahk. Abdullah el-Halidî, Şeriketu Dârü'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrut, 1416.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî (ö. 774/1373), **Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm**, 8 c., Tahk. Sami b. Muhammed Selame, Dârü't-Teyyibe, y.y., 1999.
- İbn Münzir, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs (ö. 277/890), **Tefsîrû'l-Kur'âni'l-âzîm li İbn Ebû Hâtîm**, Tahk. Esâd Muhhammed et-Tîb, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Arabistan, 1419.
- İbn Teymiyye, Takıyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdisselâm (ö. 728/1328), **Mukaddime fî usûli't-tefsîr**, Dârü'l-Mektebetü'l-Hayât, Lübnan, 1980.
- el-Îcî, Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Abdullah b. Huseynî (ö. 905/1500), **Tefsîrû'l-Îcî Câmiû'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 4 c., Dârü'l-Kütübi'lilmiyye, Beyrut, 2004.
- el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb (ö. V./XI), **Tefsîru Râgib el-İsfahânî**, 2 c., Tahk. Muhammed Abdulaziz Beysûnî, Dârü'l-Vatan, Riyad, 1999.
- Karagöz, Mustafa, **Selefi Yorumları Bağlamında Şinkiti Ve Edvau'l-Beyan Adlı Tefsiri**, Yüksek Lisans Tezi, Dan.Erdoğan Pazarbaşı, Erciyes Üniversitesi, 2001.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemalettin b. Muhammed, **Mehâsinü't-te'vîl**, Tahk. Muhammed Basil Uyûn es-Sûd, Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1418.
- el-Kaysî, Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed b. Muhtâr, **el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni 'ulûmih**, Basılmış Yüksek Lisans Tezleri, Dan. eş-Şâhit el-Buşeyhî, Şarika Üniversitesi, 2008.

- el-Kettân, Menna' b. Halil el-Kettân: **Târîhu't-teşrî'i'l-İslâmî**, Mektebetü Vehbe, y.y., 2001.
- el-Kureşî, Mücâhid el-Mekkî (ö. 103/721), **Tefsîru Mücâhid**, Tahk Muhammed Abdusselâm Ebû Nîl, Dârü'l-fikr İslami el Hadise, Mısır, 1989.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1273), **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, 20 c Tahk. İbrahim Ahmed el-Berdevûni, Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1964.
- Kutub, Seyyid (ö. 1906-1966), **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, Dârü's-Şurûk, Kâhire, 1412.
- el-Mâverî, Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058), **Tefsîrü'l-Mâverî: en-Nüket ve'l-'uyûn**, 6 c., Tahk. Seyyid ibn Abdulmaksûd b. Abdurrahîm, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, t.y.
- Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Huseyn Ebü'l-Kasım en- Nîsâbü'rî, **İ'câzü'l-Beyân an Me'âni'l-Kur'ân**, Tahk. Huneyf b. Hasan el-Kâsimî, Beyrut, Dârü'l-Magrib el-İslami, 1415.
- el-Meczûb, Muhammed, **Ulemâ ve Müfekkîrûn Âreftühüm**, 3 c., Dârü's-Şurûk, Mısır, 1992.
- el-Merâğî, Ahmed b. Mustafa, **Tefsîrü'l-Merâğî**, Şeriketü Mektebe ve Metbaa Mustafa el bâbi el-Hâlebî ve Evlâdihi bi Mısır, Mısır, 1946.
- el-Muteyrî, Abdulmuhsîn b. Zebn b. Müt'ib, **Deâvâ et-Ta'inîne fî'l-Kur'ân el-Kerîm fî'l-karnî'r-râbi' aşer el-Hicrî ve'r-reddü aleyha**, Dârü'l- Beşâir el-İslâmiyye, Beyrut, 2006.
- Mu'abbet, Muhammed Ahmed Muhammed, **Nefahât min Ulumi'l-Kur'ân**, Dârü's-Selam, Kahire, 2005.

- Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî (ö. 333/944), **Te'vîlâtü Ehli's-Sünne**, 10 c., Tahk. Mucdi Bâslûm, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Müslim, Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb, **Tefsîru'l-Kur'ân Mine'l-Câmi' li ibn Vehb**, Tahk. Mikluş Murânî, Dârü'l-Magrib el-İslâmi, y.y., 2003.
- en-Nîsâbü'rî, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec **Garâibü'l-Kur'ân ve regaibü'l-furkan**, Tahk. Zekeriyya Umeyrât, Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1416.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd, (ö. 710/1310), **Medâriku't-Tenzîl ve Hekâiku't-Te'vil**, 3 c., Tahk. Yusuf Ali bedevî, Dârü'l-Kelim et-Tayyîb, Beyrut, 1998.
- er-Rızâ, Muhammed Reşid b. Alî (ö. 1865-1935), **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menar)** 12 c., el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âimme li'l-kitâb, y.y.,1990.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed, (ö. 666/1268) **Mefâtihu'l-Ğayb: Tefsîru'l-Kebîr**, Dârü İhyâi't-tûrasi'l-Arabî, Beyrut, 1420.
- er-Râmînî, Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî, **Usûlü'l-Fıkh**, Tahk. Fehd b. Muhammed es-Sedahân, Mektebetü'l-Ubeykân, y.y., 1999.
- er-Rûmî, Fehd b. Abdurrahmân b. Süleymân, **Dirâsât fî Ulûmi'l- Kur'âni'l-Kerîm**, Yayın hakları Müellife aittir, y.y., 2003.
- es-Sâbûnî, Muhammed Alî, **Safvetü't-Tefâsir**, Dârü's-Sâbûnî, Kahire, 1997.
- es-Sa'dî, Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdullah **Teysiru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kelâmi'l-Mennân**, Tahk. Abdurrahmân b. Me'la'l-Lüveyhik, Müessesetü'r-risale, y.y., t.y.

- es-Sam'ânî, Mansûr b. Muhammed b. Abdülcebbâr b. Ahmed, **Tefsîrû'l-Kur'ân**, Tahk. Yasir b. İbrahim ve Guneym b. Abbas b. Guneym, Dârü'l-Vatan, Riyad, 1997.
- es-Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim (ö. 427/1035) , **el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân**, 10 c., Tahk. Muhammed b. Âşur, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2002.
- Sâlim, Atiyye Muhammed, “**Maa Sâhibi'l-Fadile Vâlidina eş-Şeyh Muhammed el- Emin eş-Şinkitî**”, Câmiatü'l-islâmiyye Dergisi, Medine, Sayı: 3, 1974,s.28.
- es-Sâlih Subhî, **Kur'ân İlimleri**, çev. M.Saîd Şimşek, Kitab Dünyası, Konya, 2008.
- es- San'ânî, Abdürrazzâk b. Hemmâm, **Tefsîr Abdürrazzâk**, Tahk. Mahmûd Muhammed b. Abduh, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419.
- es-Sebt, Hâlid b. Osmân, **er-Rihle İlâ'l Afrika**, y.y., 2003.
- es-Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (ö. 373/983), **Bahrü'l-Ulûm**, y.y., t.y.
- es-Sevrî, Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk, **Tefsîru Sevrî**, Beyrut, Dârü'l-Kütubi'l-ilmiyye, 1983.
- Serinsu, Ahmet Nedim, **Kur'ân ve Bağlam**, İstanbul, Şule Yayınları, 2012.
- es-Sudeys, Abdurrahmân b. Abdulaziz, **Menhecü's-Şeyh eş-Şinkitî fî Tefsîrâtî'l-Ahkâm min Edvâi'l-Beyân**, 2 c., Yüksek Lisans Tezi, Dan. Abdülmecit Mahmûd Abdülmecit, Ümmi'l-kurâ Üniversitesi, Arabistan, 1990.
- Süleymân, Mukâtil (ö. 150/767), **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, Tahk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Dâru İhyâi't-tûrasi'l-Arabî, Beyrut, 1423.
- eş-Şa'râvî, Muhammed Mütevellî (1911-1998), **Tefsîru's- Şa'râvî**, y.y., Mutâbi' Ahbari'l-Yevm, 1997.

- Şa'ban, Zekiyyüddîn, Terc. İbrahim Kâfi Dönmez, **İslam Hukuk ilminin Esasları(Usûlü'l Fıkh)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014.
- eş-Şâşî, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk, **Usûlü's-Şâşî**, Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, t.y.
- eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), **Tefsîrü'l-İmâm eş-Şâfiî**, 3 c., Tahk. Ahmed b. Mustafa el Ferrân, Dârüt-Tedmuriyye, Arabistan, 1427.
- eş-Şeymî, Ahmed Seyyid Hasanîn İsmâil, “**eş-Şinkitî ve menhecühû fi't-tefsîr fi Kitabihî: Edvâü'l-Beyân fî idâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**”, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Ahmed Yusuf Süleymân, Kahire Üniversitesi, Mısır, 2001.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed (ö. 1250/1834), **Fethu'l-Kadîr**, Dâr ibn Kesîr/Dâr el-Kelîmu't-Tayyib, Beyrut, 1414.
- eş-Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî, **Rihletü'l Hac ilâ Beytillâhi'l-Hârâm**, Dâr Alemlî'l-Fevâid, Arabistan, 1426.
- eş-Şinkitî , Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî, **Men'ucevâzi'l-Mecâz fî'l-Münzeli li't-Te'abbüdi ve'l-İ'câz**, Dâr Alemlî'l-Fevâid, y.y.,
- eş-Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî, (1911-1998), **Def'u ihâmi'l- ittirâb an Âyâtî'l-Kitâb**, Dâr Alemlî'l-Fevâid, Mekke, 1426.
- eş-Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî, **Muzekkiretü'l- usûl alâ Ravzati'n-Nâzır**, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Medine, 2001.
- eş-Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî, **Edvâ'ü'l-Beyân fî i'dahi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, Dârü'l-fikr, Beyrut, 1995.

eş-Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. el-Cekenî, **Âdâbü'l-bahs ve'l-münâzara**, Tahk. Suûd b. Abdulâziz el-Ureyfî, Dâr Alimi'l-Fevâid y.y., t.y.

eş-Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed el- Hatîp (ö. 977/1570), **es-Siracü'l-Münîr fî'l-Îlâneti alâ Ma'rifeti Ba'd me'âni Kelâmi Rabbinâ'l-Hâkimi'l-Hâbir**, 4 c., Metbaatu'l-Bûlâk, Kâhire, 1285.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Galib el-Âmülî Ebû Cafer (ö. 310/923), **Câmiu'l-Beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân**, 26 c., Tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Darü'l-Hicr, y.y., 2001.

et-Tâhir, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, , Dârü't-Tunusîyye li'n-neşr, Tunus, 1984.

et-Tûyân, Abdülazîz b. Sâlih b. İbrâhim, **Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Emîn eş-Şinkitî fî Akideti's-Selef**, Mektebetü'l Ubeykan, Arabistan, 1998.

el-Vahidî, Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî (ö. 468/1076), **el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Âzîz**, Tahk. Safvan Adnan Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1415.

ez-Zeccâc, İbrâhim b. es-Serî b. Sehl (ö. 311/923), **Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh**, 5 c., Tahk. Abdulcelil Abdüh Şelebî, Alemi'l-Kutub, Beyrut, 1988.

ez-Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin (1915-1977), **et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn**, 3 c., Mektebetü Vehbe, Kahire, t.y.

ez- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm (ö. 1367/1948), **Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, 2 c., İsa Bâbi'l-Halebî, t.y.

Watt, W.Montgomery, **Kur'ân'a Giriş**, çev. Süleymân Kalkan, Ankara, Anakara Okulu Yayınları, 2013.